

Emotionele betrokkenheid bij jeugdliteraire teksten

EEN VERKENNEND ONDERZOEK NAAR HET VERBAND TUSSEN
LEESPLEZIER EN IDENTIFICATIEMOGELIJKHEDEN BIJ
VEERTIENJARIGEN IN HET BEROEPSONDERWIJS IN
NEDERLAND EN VLAANDEREN

INEKE GULDEMOND

Lezen

STICHTING LEZEN

Deze publicatie is uitsluitend te downloaden via www.lezen.nl

In deze serie zijn eerder verschenen:

Piek, Karlijn, *Zoveel lezen we (niet)*, 1995

Ven, Mascha van de, *Nieuwe media en lezen*, 2000

Kaufmann, Yolanda, *Voorlezen*, 2000

Tellegen, Saskia en M. Lampe, *Leesgedrag van vmbo-leerlingen*, 2000

Boter, Jaap, *Uitleengegevens als marketinginformatie*, 2001

Bos-Aanen, Joke, T. Sanders en L. Lentz, *Tekst, begrip en waardering*, 2001

Tellegen, Saskia, L. Alink en P. Welp, *De attractie van boek en computerspel*, 2002

Elsäcker, Willy van, *Begrijpend lezen*, 2002

Land, Jentine, et al., *Tekstbegrip en tekstwaardering op het vmbo*, 2002

Braaksma, Martine en E. Breedveld, *Het schoolvak Nederlands opnieuw onderzocht*, 2003

Colofon

Stichting Lezen
Oxford House
Nieuwezijds Voorburgwal 328G
1012 RW Amsterdam
020-6230566
www.lezen.nl
info@lezen.nl

Vormgeving cover

Lijn 1 Haarlem, Ramona Dales

Dit onderzoek is uitgevoerd door Ineke Guldmond met financiële steun van Stichting Lezen.

© 2003 Stichting Lezen, Amsterdam

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1 Inleiding	6
2 De voorbereidende interviews	11
2.1 Criteria tekstkeuze	14
3 Algemene enquête naar leesgedrag en leesmotivatie	17
3.1 Uitslag enquête	17
4 Enquête naar leesbeleving	22
4.1 Lijsten in verkennend onderzoek	22
4.2 Uitslag enquête	23
4.3 Onderzoek en interviews in 2002	23
4.4 Uitslag enquête	24
4.5 Interviews op De Rooi Pannen	25
5 Lefgozers	28
6 Vanilla P	34
7 Little Emma	41
8 Een soort zusje	49
9 Memo zwijgt	55
10 De biefstuk van het zoete water	61
11 Zoë zwijgt	69
12 De Spiegelvrouw	75
13 Conclusies en aanbevelingen	82
Literatuurlijst	88
Bijlagen:	
Bijlage 1: Algemene enquête naar leesgedrag en leesmotivatie	89
Bijlage 2: Enquête naar leesbeleving	94
Bijlage 3: Vragenlijst bij <i>Lefgozers</i>	97

Bijlage 4:	Vragenlijst bij <i>Vanilla P</i> en <i>Little Emma</i>	102
Bijlage 5:	Vragenlijst bij <i>Een soort zusje</i> en <i>Memo zwijgt</i>	114
Bijlage 6:	Vragenlijst bij <i>De biefstuk van het zoete water</i>	124
Bijlage 7:	Vragenlijst bij <i>Zoë zwijgt</i> en <i>De Spiegelvrouw</i>	130

Voorwoord

In navolging van eerder onderzoek van Saskia Tellegen naar de emotionele betrokkenheid van vmbo-leerlingen bij teksten, verrichtte Ineke Guldemond, docente Nederlands aan de Fontys lerarenopleiding in Tilburg, in het schooljaar 1998/1999 een verkennend onderzoek in twee tweede klassen. Een klas was van het Vrij Technisch Instituut Spijker, een school voor tso (technisch secundair onderwijs) en bso (beroeps secundair onderwijs) in Hoogstraten, Vlaanderen, en een klas was van de Scholengemeenschap Quirijn, een school voor vmbo in Tilburg.

Gezien het belang van onderzoek naar emotionele betrokkenheid en de mogelijke identificatie van jonge lezers met een romanpersonage, was de wens ontstaan om de hier verkregen onderzoeksgegevens alsnog te verwerken en uit te breiden met nieuwe feiten. In 2002 bood Stichting Lezen de onderzoekster hiertoe de mogelijkheid en bood prof.dr. Kees de Gloppe (RUG) ondersteuning op het gebied van de statistische verwerking ervan. In de tweede fase van het onderzoek werd een derde school bereid gevonden om het onderzoek uit te voeren. De Rooi Pannen, een school voor vmbo in Tilburg, bood in de periode 2002-2003 gastvrijheid om het vervolg uit te voeren.

De meest opvallende gegevens die de verschillende onderdelen van het onderzoek zijn gevonden, zijn in deze uitgave beschreven. Deze is met name bedoeld voor docenten Nederlands op scholen voor vmbo in Nederland en tso in Vlaanderen. Om deze reden is afgezien van veelvuldig gebruik van statistische begrippen in de tekst.

Voor meer wetenschappelijk geïnteresseerden, zijn de berekeningen (de *crosstabs*, *frequencies* en *means*) verkregen uit SPSS, beschikbaar op cd-rom. Deze is à € 2,50 verkrijgbaar bij Stichting Lezen (info@lezen.nl).

Met behulp van de bijlagen – een algemene enquête naar leesgedrag en leesmotivatie, een enquête naar leesbeleving en een vijftal bijlagen gerelateerd aan de teksten die in het onderzoek zijn gebruikt – kan de docent zelf het onderzoek in de eigen klas uitvoeren. Een woord van dank is gepast aan Stichting Lezen voor de financiële ondersteuning van het onderzoek, prof.dr. Dick Schram voor de begeleiding, prof.dr. Kees de Gloppe voor zijn ondersteuning bij het statistisch verwerken van de gegevens, de directies, docenten en leerlingen van de drie scholen en de uitgevers van de gebruikte boeken, die toestemming gaven de gebruikte fragmenten over te nemen.

1 Inleiding

Kristel geeft Nederlands op een school in Hoogstraten met een bovenbouw voor beroeps- en technisch secundair onderwijs (bso en tso), vergelijkbaar met het vmbo in Nederland. Zij schrijft het volgende: “Bij sommige leerlingen wekt het woordje ‘lezen’ al een grondige afkeer op. Vaak probeer ik literatuur zo in te kleden dat ze niet doorhebben dat het om lezen gaat, eerder iets van ... iemand wil ons iets vertellen. Nadien zullen ze dan wel beseffen dat het om een lees oefening ging en dat het best meeviel.”

René is docent Nederlands op een vmbo-scholengemeenschap in Tilburg en geeft les aan leerlingen die de voorbereidende beroepsgerichte leerweg volgen. “Mijn type leerling leest niet zo graag, omdat hij ook niet goed kan lezen. Via korte strips, korte teksten, korte filmfragmenten, zoeklichtboekjes en zo probeer ik toch wat plezier in het lezen bij te brengen.”

Geluiden met dezelfde strekking zijn vaak te horen onder docenten die lesgeven in het beroepsonderwijs en op het vmbo. Desondanks komen Erik van Schooten en Ron Oostdam in hun onderzoek tot de conclusie dat docenten gemiddeld een positieve attitude hebben ten aanzien van onderwijs met lectuur en strips, jeugdliteratuur en populaire en literaire niet-schriftelijke fictie. De leerkracht geeft dit soort onderwijs graag en hij of zij vindt ook vaak dat dit soort onderwijs moet. Docenten vinden het alleen wel moeilijk het een en ander te realiseren.¹ Wellicht kunnen resultaten van empirisch onderzoek hen daarbij helpen.

Verkennend onderzoek

In 1998 deed zich de mogelijkheid voor om een verkennend, empirisch onderzoek op te zetten onder leerlingen uit een tweede klas van een school voor bso/tso in Vlaanderen en leerlingen uit een tweede klas van het vmbo in Nederland. Het onderzoek werd ondersteund door de Fontys Lerarenopleiding in Tilburg en de Katholieke Universiteit van Leuven. Het onderzoek heeft een verkennend karakter, omdat het een vraag centraal stelde, waar nog heel weinig onderzoek naar verricht is en bovendien betrof het een doelgroep die ook nog weinig de aandacht kreeg van onderzoekers. Verder was de onderzochte groep bescheiden van omvang: vijftig leerlingen.

Die onderzoeksvraag luidde: in hoeverre speelt de mogelijkheid tot identificatie met een romanpersonage een rol bij het vergroten van leesplezier van circa 14-jarigen in het tweede studiejaar van de eerste graad op scholen met een bovenbouw voor bso/tso in Vlaanderen en van scholen voor vmbo in Nederland?

Subvraag daarbij was: Welke referentiële verwijzingen moet een tekst bevatten om deze leerlingen emotioneel te boeien?

Motivatie voor dit onderzoek

- 1 Leesplezier wordt als absolute voorwaarde gezien om het lezen van fictie te bevorderen.

¹ Schooten, Erik van & Ron Oostdam: Fictie-onderwijs in de basisvorming: attitudes van docenten en vormgeving van het onderwijs. *Spiegel* 15, 1 (1997). pp. 31 – 67

In het algemeen wordt verondersteld dat de mogelijkheid tot identificatie met een romanpersonage voor een jongere noodzakelijk is om plezier aan een tekst te beleven; bovendien zouden alleen teksten die door de jeugd als spannend worden bestempeld de aandacht van de jongeren kunnen vasthouden.

Van den Bergh heeft zes hoofdgroepen werkzame procédés voor de spannende werking in teksten onderscheiden. Een van die procédés is dat van de referentiële verwijzingen.² Omdat de op die manier opgeroepen emotionele spanning van invloed lijkt op de mogelijkheid tot identificatie, is ervoor gekozen om het procédé van de referentiële verwijzingen bij het onderzoek te betrekken.

Lilian van der Bolt wijst op de samenhang tussen identificatie en emotionele spanning op: “Deze emotionele ervaringen worden aan de lezer ontlokt naar aanleiding van een verplaatsing in de tekst of in het verhaal. De aard van deze verplaatsing in het verhaal kan variëren van totale identificatie met personages tot het min of meer afstandelijk aanschouwen van de beschreven gebeurtenissen.”³

Dat leesplezier inderdaad consequenties heeft voor leesfrequentie en spontaan leesgedrag, tonen Saskia Tellegen en Mirjam Lampe aan in *Waarom is lezen plezierig?*⁴ Maar Tellegen en Lampe betrekken geen teksten in hun onderzoek, zoals in dit onderzoek wel gebeurt.

- 2 Er is weinig empirisch onderzoek gedaan ten behoeve van leesbevordering voor de bedoelde doelgroep. Het meeste onderzoek is verricht in het basisonderwijs en in de bovenbouw havo/vwo en algemeen secundair onderwijs (aso).
- 3 Voor de leerlingen in het vmbo en in de eerste graad die voorbereidt op het bso/tso, is bevordering van leesvaardigheid van belang. Het gaat erom de cirkel te doorbreken van ‘slecht lezen bevordert hekel aan lezen, wat weer vaardigheid in lezen tegenwerkt enz.’⁵
- 4 Saskia Tellegen verwijst in *Waarom zou je lezen?* naar het psychologische begrip ‘secundair hanteergedrag’. Zij meent dat jeugdigen greep krijgen op eigen emoties door middel van het spontane, intrinsieke lezen. Ook voor vmbo- en bso/tso-leerlingen is dit uiteraard van belang.⁶
- 5 Dat jonge mensen greep krijgen op eigen emoties is ook van belang voor de samenleving. Twee jaar na de start van het verkennend onderzoek introduceerde Lilian van der Bolt de term emotiesocialisatie in haar proefschrift *Ontroerend goed*.⁷ Zij

² Bergh, H. van den: Net echt, maar niet heus. Een onderzoek naar spannende werking. *Spektator*, 409/10, (1974-75). pp. 541 - 555.

³ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend Goed. Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Amsterdam, 2000, p. 161

⁴ Tellegen Saskia en Jolanda Frankhuisen: *Waarom is lezen plezierig?* Delft 2002, Stichting Lezen reeks 2.

⁵ Ghesquière, Rita en Griet Ramaut: *Hoe anders lezen migranten? Een onderzoek naar het leesgedrag van Turkse, Marokkaanse en Italiaanse migrantenkinderen in Vlaanderen*. Antwerpen 1994

⁶ Tellegen, Saskia en Ineke Catsburg: *Waarom zou je lezen? Het oordeel van scholieren: anders dan men wel eens dacht*. Groningen, 1987

⁷ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend Goed. Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Amsterdam, 2000, p. 162

beschrijft de noodzaak van de mens om rekening te houden met de emotionele belangen van anderen. Het menselijk brein verzamelt informatie over emoties en emotionele processen en catalogiseert deze in concepten of emotiescripts. Deze scripts zorgen ervoor dat de interactie van het individu met zijn omgeving sneller en adequater kan verlopen. Het vullen van die scripts verloopt in een leerproces, dat emotiesocialisatie wordt genoemd. De term 'socialisatie' geeft aan dat hier bedoeld wordt op een proces waarbij zowel persoonlijke belangen in het geding zijn als de belangen van andere mensen en de maatschappij.

Inlevingsvermogen en de betrokkenheid bij verhalen bewerkstelligen de gevoelens en emoties die we naar aanleiding van de gebeurtenissen beleven. Deze ervaring kan een belangrijke bijdrage leveren aan de emotiesocialisatie.

Ook voor leerlingen in het beroepsvoorbereidend onderwijs is het uiterst zinvol om rekening te leren houden met de gevoelens van anderen. Bij het werken met fictie in de klas zijn de emotionele effecten van de gedragingen van verhaalpersonages bespreekbaar te maken, maar uiteraard ontwikkelt de emotiesocialisatie zich ook bij de individuele leerling als die zelf een boek leest of een film bekijkt.

Voorbereiding op het onderzoek

Het werd al snel duidelijk dat de psycholoog onder 'identificatie' iets anders verstaat dan de neerlandicus. Waar de laatste het begrip identificatie gebruikt, hanteert de psycholoog de term empathie. Rita Kohnstamm (1997) zegt het zo: "Empathie wil zeggen dat men op een ervaring van een ander met emoties reageert alsof het om een eigen ervaring gaat."⁸

Lilian van der Bolt beschrijft het als volgt: "Bij volledige identificatie gaat de lezer, zowel in lichaam als in geest, tijdelijk volledig op in het personage. Bij empathie leeft de lezer zich in een personage in en deelt gevoelens met deze, maar blijft zich tegelijkertijd bewust van het eigen fysieke 'zelf'. Bij een sympathische relatie heeft de lezer gevoelens ten opzichte van boekpersonages hetgeen niet automatisch betekent dat de gevoelens van personage en lezer met elkaar overeenstemmen."⁹

In veel handboeken en artikelen voor Neerlandici en didactici wordt de term identificatie vaak gebruikt als synoniem van empathie. In dit onderzoeksverslag wordt de term identificatie gebruikt om er het verschijnsel dat de psychologen 'empathie' noemen, mee aan te duiden.

Ter voorbereiding op de keuze van de teksten die de doelgroep te lezen zou krijgen, werd gezocht naar onderzoek dat door psychologen gedaan zou zijn naar empathie bij 14-jarigen. De bedoeling was om een lijst met criteria op te stellen waaraan verhaalpersonages zouden moeten voldoen, opdat jongeren zich met hen zouden kunnen identificeren. Er bleek evenwel vrijwel geen empirisch, psychologisch onderzoek naar empathie bij jongeren te bestaan.

Naar psychologisch gebruik zijn toen interviews afgenomen met 14-jarigen uit het beroepsonderwijs om alsnog de eigenschappen vast te kunnen stellen, waarover personages moeten beschikken opdat jongeren zich in hen kunnen verplaatsen. Omdat het denkbaar

⁸ Kohnstamm, Rita: *Kleine ontwikkelingspsychologie III*. Houten/Diegem 1997

⁹ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend Goed. Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Amsterdam, 2000, p. 55

was dat er een verband zou blijken te bestaan tussen identificatie en emotionele spanning, kwamen in de interviews ook vragen betreffende de referentiële verwijzingen in een tekst aan de orde.

Opzet van het verkennend onderzoek

In het studiejaar 1998/1999 vond het verkennend onderzoek plaats in twee klassen. Een jaar lang werden 26 leerlingen in het tweede leerjaar van een school met bovenbouw voor bso/tso in Hoogstraten, het Vrij Technisch Instituut Spijker, en 24 leerlingen in het tweede leerjaar van een vmbo-school in Tilburg, Scholengemeenschap Quirijn, gevolgd. Verdeeld over het jaar kregen de leerlingen acht tekstfragmenten of korte verhalen te lezen; daarbij vulden zij vragenlijsten in. De keuze voor de teksten die voor het verkennend onderzoek in aanmerking kwamen, was mede gebaseerd op de uitkomst van de interviews met de zes leerlingen uit Hoogstraten en de zes leerlingen uit Tilburg in de voorbereidende fase.

Terug naar de onderzoeksvraag: in hoeverre speelt de mogelijkheid tot identificatie met een romanpersonage een rol bij het vergroten van leesplezier van 14-jarigen in het tweede studiejaar op bso/tso- en vmbo-scholen? Beoogd werd de waardering van teksten te achterhalen. Hierbij stonden de mogelijkheid tot identificatie met een romanpersonage en de emotionele spanning in de tekst centraal. Bij het opstellen van de vragenlijsten is gebruik gemaakt van de groepen basisemoties, zoals die onderscheiden worden door Daniel Goleman.¹⁰

Bovendien is de leerlingen twee maal een tekstonafhankelijke enquête voorgelegd. Bij de eerste vragenlijst ging het erom inzicht te verkrijgen in het leesgedrag en de leesmotivatie van de onderzochte leerlingen.

De tweede was erop gericht zicht te krijgen op de leesbeleving van de leerlingen. Hoe vaak waren zij emotioneel betrokken bij een tekst of konden zij zich identificeren met één van de verhaalpersonages? Dachten ze nog wel eens terug aan een gelezen tekst en verbeeldden zij zich wel eens iets tijdens het lezen? Uitkomsten van deze enquêtes zouden verbanden kunnen laten zien met de waardering van de fragmenten die de leerlingen te lezen kregen.

Vervolgonderzoek

Na het verkennend onderzoek bestond ten eerste de behoefte om de enquête naar leesbeleving aan een grotere groep leerlingen voor te leggen en ten tweede de behoefte om via interviews dieper op een aantal tekstfragmenten in te gaan. De Rooi Pannen, een scholengemeenschap voor vmbo in Tilburg, bood gastvrijheid om bij 170 leerlingen uit de tweede klassen de enquête af te nemen. Ook konden twaalf leerlingen geïnterviewd worden.¹¹

¹⁰ Goleman, Daniel: *Emotionele intelligentie. Emoties als sleutel tot succes*. Amsterdam/Antwerpen 1998¹⁹. pp. 385-387

¹¹ De tweedeling in het onderzoek houdt verband met de geschiedenis ervan. Na het verkennend onderzoek bleek het aanvankelijk moeilijk het onderzoek te continueren. Dankzij Stichting Lezen en de ondersteuning van prof.dr. Kees de Glopper voor de statistische verwerking van de gegevens kon het onderzoek worden voortgezet en voltooid.

Opzet brochure

Hoofdstuk 2 biedt een verslag van de interviews die in de voorbereidende fase zijn afgenomen en een verantwoording voor de keuze van de teksten voor deze interviews en het verkennend onderzoek.

De uitwerking van de algemene enquête naar leesgedrag en leesmotivatie vormt hoofdstuk 3.

In hoofdstuk 4 volgt een toelichting op de enquête naar leesbeleving en de gegevens die die enquête zowel in 1999 bij 50 leerlingen, als in 2002 bij 170 leerlingen opleverde. Bovendien staan in dit hoofdstuk de globale ervaringen beschreven uit de interviews op de Rooi Pannen.

Hoofdstuk 5 tot en met 12 zijn gewijd aan de teksten die de leerlingen hebben beoordeeld. In hoofdstuk 13 volgen de conclusies uit het onderzoek en aanbevelingen voor docenten in het vmbo.

In de bijlagen zijn de vragenlijsten opgenomen, zoals de leerlingen die hebben gekregen. Docenten kunnen deze lijsten zelf in hun klassen gebruiken. De consequentie is dat de teksten zowel in de desbetreffende hoofdstukken, als in de bijlagen opgenomen zijn, wat als een doublure kan worden ervaren.

Door de hele brochure heen zijn in aparte kaders lezersportretten van leerlingen opgenomen, die ofwel meededen aan het verkennend onderzoek, ofwel aan één van de interviewsessies. Hier is voor gekozen om een beeld te geven van de diversiteit in leesgedrag onder vmbo-leerlingen en ook om te laten ervaren dat veel van deze leerlingen wel degelijk emotioneel betrokken kunnen raken bij teksten.

2 De voorbereidende interviews

In het vorige hoofdstuk merkte ik op dat psychologen vrijwel geen empirisch onderzoek hebben verricht naar identificatieprocessen bij 14-jarigen. Om toch te kunnen beschikken over criteria om een keuze te kunnen maken voor acht fragmenten die de leerlingen te beoordelen zouden krijgen, zijn er twaalf interviews afgenomen onder 14-jarigen in het beroepsonderwijs.

Er zijn zes leerlingen geïnterviewd uit het tweede leerjaar van de eerste graad van het Vrij Technisch Instituut Spijker te Hoogstraten en zes leerlingen uit de tweede klas vbo van de Michael Scholengemeenschap te Tilburg. Ieder groep bestond uit drie meisjes en drie jongens. Onder de Tilburgse jongeren bevonden zich één Turks meisje, één Turkse jongen en één Marokkaanse jongen.

Centraal tijdens deze interviews stond de vraag aan welke voorwaarden een tekst zou moeten voldoen, opdat de leerling zich zou kunnen identificeren met een verhaalpersonage. Daarnaast is ook geprobeerd om te achterhalen wanneer de leerlingen zich emotioneel betrokken voelden bij de tekst en of dat spanning met zich meebracht.

Na inleidende vragen over leesgewoonten en leesvoorkeuren kregen de leerlingen fragmenten uit vier boeken voorgelegd. Aan de presentatie van de fragmenten ging de vraag vooraf of de leerlingen de kaft aantrekkelijk vonden, met name of deze uitnodigde tot identificatie. Vervolgens bestond het fragment dat de leerlingen van ieder van de vier boeken te lezen kregen, uit de eerste regels van de tekst. Nodigde dit fragment uit tot verder lezen of juist niet?

De fragmenten waren gekozen op basis van onderstaande criteria:

Criterium 1: *identificatie*

Volgens handboeken zou identificatie mogelijk moeten zijn op basis van:

- a. herkenning (referentiële verwijzingen);
- b. bewondering;
- c. medelijden.

Criterium 2: *perspectief*

- a. ik-verteller;
- b. personale verteller: hij-perspectief;
- c. personale verteller: zij-perspectief;
- d. auctoriële verteller.

Criterium 3: *aantrekkelijkheid en toegankelijkheid*

- a. verscheidenheid in moeilijkheidsgraad v.w.b. stijl en woordkeus;
- b. één fragment met een gesloten eind;
- c. één fragment uit een andere cultuur;
- d. één fragment met een hoge emotionele beladenheid;

- e. één fragment waarin verliefdheid ter sprake komt (ten gunste van meisjes?);
- f. één fragment waarin actie gesuggereerd wordt (ten gunste van jongens?).

criterium 4: *randvoorwaarden onderzoek*

- a. twee Vlaamse en twee Nederlandse auteurs;
- b. mannelijke en vrouwelijke auteurs;

Zo viel de keuze op de volgende vier boeken:

Guido van Puyenbroeck: *We redden het wel*.¹²

Akky van der Veer: *Zwart op wit*.¹³

Katrien Seynaeve: *Een wolke als afscheid*.¹⁴

Gijs Wanders: *Spoorloos verdwenen*.¹⁵

Aan het eind van het interview werd de leerlingen gevraagd de boeken met elkaar te vergelijken en een beeld te schetsen van de meest ideale hoofdfiguur over wie zij zouden willen lezen.

Interviews

Hieronder volgen enkele in het oog lopende uitkomsten van de interviews.

Geen van de leerlingen kon direct na het lezen van een fragment een antwoord geven op een vraag als “Wat voor gevoel kreeg je bij het lezen van het fragment?” Wanneer de leerlingen gevraagd werd of ze iets herkenden van de situatie, konden ze wel vertellen over de mogelijkheid tot identificatie die het fragment hun bood. Sommige leerlingen gaven blijk van emotionele betrokkenheid, bijvoorbeeld bij *We redden het wel* of *Een wolke als afscheid*.

Met de hoofdpersoon Paul die gepest wordt in *We redden het wel* van Guido van Puyenbroeck voelden elf van de twaalf leerlingen mee. De twaalfde vond (overigens bij ieder boek) dat het maar om een verhaal ging, waar je afstand van diende te nemen. Veel leerlingen konden het gevoel van Paul benoemen als ‘angst’, ‘eenzaamheid’, ‘je klein voelen’ en ‘boosheid’.

De kافت van *Zwart op wit* van Akky van der Veer sprak niemand aan. Het figuurtje op de kافت zou zowel een jongen als een meisje kunnen zijn. Uit de eerste regels bleek dat het om een dagboek van een meisje ging. Alle meisjes wilden verder lezen vanwege beschreven familierelaties, terwijl geen van de jongens belangstelling had voor het vervolg. Dat de ‘ik’ een meisje was, was van groot belang voor het inlevingsvermogen: positief voor meisjes en negatief voor jongens.

In het boek *Een wolke als afscheid* van Katrien Seynaeve is het zusje van de hoofdfiguur overleden. Na het lezen van de eerste regels haakten al zes leerlingen af, omdat zij begrepen dat het om een begrafenis ging.

Elf leerlingen hadden bewondering voor Mark, de hoofdpersoon in *Spoorloos verdwenen* van Gijs Wanders. Mark is op zoek naar zijn vader die in een Afrikaans land waar burgeroorlog

¹² Puyenbroeck, Guido van: *We redden het wel*. Antwerpen, 1986

¹³ Veer, Akky van der: *Zwart op wit*. Amsterdam, 1988

¹⁴ Seynaeve, Katrien: *Een wolke als afscheid*. Averbode/Apeldoorn, 1988

¹⁵ Wanders, Gijs: *Spoorloos verdwenen*. Rotterdam, 1989

heerst, is verdwenen. Acht leerlingen wilden het hele boek lezen, omdat ze vermoedden dat het spannend zou zijn. Twee leerlingen wilden niet lezen over geweld en twee leek het verhaal met die vreemde namen maar raar. De leerlingen kregen het eind te lezen. Zes leerlingen vonden het jammer dat ze nu wisten hoe het afliep; vijf waren blij te weten dat het goed afliep en één had geen mening.

Toen de leerlingen gevraagd werd welk fragment ze het mooist vonden en welk het leukst, bleek dat *We redden het wel* door twee meisjes en twee jongens uitgekozen werd als mooiste boek, maar dat twee meisjes het ook bestempelden als het leukste boek. Zes jongens en twee meisjes kozen *Spoorloos verdwenen* uit als mooiste boek, maar ook hier kozen twee meisjes dit boek uit als het leukste.

Bij de beschrijving van hun meest ideale hoofdpersoon zeiden tien leerlingen dat hij van hun eigen leeftijd moest zijn; twee vonden dat hij iets ouder mocht zijn. Negen leerlingen meenden dat de hoofdpersoon van hun eigen sekse moest zijn en drie maakte het niet uit of het een meisje of een jongen was. Zes leerlingen zagen het liefst dat het verhaal zich in hun eigen land afspeelde, vijf leerlingen vonden het niet belangrijk waar de plaats van handeling was en één gaf aan dat het verhaal zich juist niet in het eigen land moest afspelen.

Tot zover een aantal gegevens die de interviews hebben opgeleverd. Wat opviel was dat er maar weinig punten zijn waar alle leerlingen eenzelfde mening over hadden. Blijkbaar zijn er twaalf unieke lezers geïnterviewd.

Ter illustratie volgen nu twee lezersportretten.

Ann is 15 jaar en woont in Hoogstraten. Zij leest elke week de *Joepie* en elke zaterdag de binnenlandkatern van de krant. Zij leest geen strips en 10 boeken per maand, die zij haalt in de bibliotheek. Haar lievelingsauteur is Gerda van Cleemput, want die schrijft over gebeurtenissen die in haar eigen omgeving zouden kunnen plaatsvinden. Ann heeft een hekel aan boeken met geweld erin.

Ann vindt *Zwart op wit* het mooiste boek, want ze houdt van dagboeken en leest graag over familierelaties. Ann kiest *Spoorloos verdwenen* uit als het leukste boek. De kft geeft al aan dat het verhaal met oorlog te maken heeft en dat staat al direct tegen. Ook de tekst zelf wekt aversie op vanwege de vreemde situatie in een Afrikaans land. Zij bewondert Mark wel, maar kan zich verder niet in hem verplaatsen.

Het is dus niet verwonderlijk dat de ideale hoofdpersoon van Ann een meisje van haar eigen leeftijd is dat in Vlaanderen woont en iets meemaakt dat Ann zelf ook zou kunnen overkomen. Het verhaal moet wel een happy-end hebben.

Het tweede portretje is van de 14-jarige Joëlla uit Tilburg. Zij leest elke week de *Tina*, maar geen krant of strips. Joëlla leest één maal per jaar een boek, als ze een spreekbeurt over boeken moet houden. Toch houdt ze wel van fictie en dan vooral van film. In televisiefilms gaat ze zo op dat ze haar omgeving vergeet en regelmatig zit ze te huilen bij een emotioneel fragment. Als ze dan toch moet lezen, kiest ze voor humoristische verhalen.

Als ik Joëlla *Een wolke als afscheid* laat zien, wijst ze in eerste instantie het boek af, omdat er een viool op de kaft staat en aan dat instrument heeft ze een hekel. Als ze vervolgens toch de fragmenten leest, is ze zichtbaar emotioneel geraakt en zegt met de hoofdpersoon mee te voelen. Ze herkent eenzelfde situatie als bij haar burens.

Joëlla kiest *Spoorloos verdwenen* als mooiste boek, want het lijkt haar erg om je vader kwijt te raken. Zij wijst *We reddden het wel* aan als lelijkste boek. Ze kan wel met de gepeste Paul meeleven en krijgt er zelfs een boos gevoel bij, maar het taalgebruik van Guido van Puyenbroeck is wat te moeilijk voor haar. Joëlla zou het liefst lezen over een meisje of jongen van haar eigen leeftijd die in Nederland een avontuurlijke tocht maakt met wat humor erin.

2.1 Criteria tekstkeuze

De interviews leverden veel verschillende meningen over de teksten op. Naast de eerder genoemde criteria van identificatie, perspectief, aantrekkelijkheid en toegankelijkheid en de randvoorwaarden, werden drie nieuwe eisen toegevoegd. Op grond van de wens van vrijwel alle leerlingen is gekozen voor: 5) de hoofdfiguren hebben de leeftijd van circa 14 jaar

6) een gelijke verdeling tussen jongens en meisjes als hoofdpersoon, en

7) de ruimte is in de meeste gevallen vergelijkbaar met situaties in Nederland en Vlaanderen.

Verder is gekeken naar teksten die beantwoorden aan de criteria die al ten grondslag lagen aan de interviews. Dat leverde de volgende verhalen op:

- 1 *Lefgozers* van Valentine Kalwij.¹⁶ Het verhaal werd in zijn geheel gebruikt; het heeft een happy-end, een ik-perspectief en er zou identificatie kunnen zijn op basis van bewondering en medelijden, eventueel van herkenning. De ik-persoon is van eigen leeftijd. De omgeving is vertrouwd, namelijk een klaslokaal.
- 2 *Vanilla P* van Marc de Bel.¹⁷ Een fragment met actie. Er is identificatie mogelijk op basis van bewondering. Er is een auctoriële verteller. De plaats van handeling is een sportschool. Hoofdfiguur is een meisje van eigen leeftijd.
- 3 *Little Emma* van Gerda van Cleemput.¹⁸ Een fragment dat naar alle waarschijnlijkheid meer bij de meisjes dan bij de jongens aan zal slaan. Hoofdfiguur is een meisje van eigen leeftijd en identificatie is mogelijk op basis van medelijden en wellicht

¹⁶ Kalwij, Valentine: *Lefgozers*. Groningen, 1995

¹⁷ Bel, Marc de: *Vanilla*. Leuven - Noordwijk, 1993

¹⁸ Cleemput, Gerda van: *Little Emma*. Averbode, 1998 (4^e druk; 1^e druk 1995)

herkenning. Emotionele spanning is goed denkbaar. Er is een personale vertelsituatie. De ruimte is vertrouwd; het verhaal speelt zich af in een huiskamer.

- 4 *Een soort zusje* van Diane Broeckhoven.¹⁹ Een fragment met de multiculturele samenleving als thema, alsmede verliefdheid. De hoofdfiguur is een Nederlandse jongen van eigen leeftijd en vanuit zijn perspectief wordt het verhaal verteld. Identificatie is mogelijk op basis van herkenning of medelijden, maar ook gevoelens van sympathie zouden bij dit fragment een rol kunnen spelen. Die sympathie zou verbonden kunnen zijn aan het eigen referentiekader omtrent normen en waarden van de leerlingen. De ruimte is vertrouwd: een huiskamer.
- 5 *Memo zwijgt* van Anke de Vries.²⁰ Eveneens een fragment waarin de multiculturele samenleving wordt beschreven. De hoofdfiguur is een Koerdische jongen van eigen leeftijd. Het fragment zou emotionele spanning op kunnen roepen. Identificatie op basis van medelijden en wellicht herkenning zou mogelijk moeten zijn. Er is sprake van een personale verteller. De plaats van handeling is gedeeltelijk Koerdistan en gedeeltelijk Nederland.
- 6 *De biefstuk van het zoete water* van Hans Dorrestijn.²¹ Een compleet verhaal met een sterke emotionele lading, zonder happy-end. De hoofdfiguur is een jongen, wat jonger dan de leerlingen. Identificatie kan mogelijk zijn op basis van medelijden, maar gevoelens van sympathie zijn waarschijnlijker. Er is een personale verteller. Het verhaal speelt zich af op een vissersbootje.
- 7 *Zoë zwijgt* van Marita de Sterck.²² Een fragment met een grote mate van complexiteit, niet in taalgebruik maar wel in opbouw en perspectief. De situatie is niet vreemd voor de leerlingen: een meisje, iets ouder dan de leerlingen, komt te laat thuis na het stappen en vader is boos. Er is sprake van een personale verteller die in een monologue intérieur de gedachten van de personages verwoordt. Er zijn flashbacks en de vader wordt sprekend in het heden opgevoerd. Identificatie zou mogelijk kunnen zijn op basis van medelijden of herkenning.
- 8 *De Spiegelvrouw* van Theo Hoogstraten.²³ Fragmenten uit een griezelboek, met daarbij ook een stukje uit een schoolreis dat wellicht humoristisch gevonden zou kunnen worden. Het perspectief is in de griezelfragmenten persoonlijk vanuit een meisje, in het andere auctorieel. Het meisje is van dezelfde leeftijd als de leerlingen. De ruimte op zich is niet bijzonder. Er is een mogelijkheid tot identificatie op basis van medelijden en herkenning, maar waarschijnlijker is het dat leerlingen gevoelens van sympathie op zouden kunnen brengen.

¹⁹ Broeckhoven, Diane: *Een soort zusje*. Antwerpen-Baarn, 1995

²⁰ Vries, Anke de: *Memo zwijgt*. Rotterdam, 1996

²¹ Dorrestijn, Hans: *De biefstuk van het zoete water*. Uit: *Brandnetels en andere verhalen over kindermishandeling*. Vereniging tegen Kindermishandeling. Den Haag 1984

²² Sterck, Marita de: *Zoë zwijgt*. Altiora Averbode NV, 1996

²³ Hoogstraten, Theo: *De Spiegelvrouw*. Amsterdam, 1996

In de hoofdstukken 5 tot en met 12 wordt de receptie van bovenstaande teksten besproken.

3 Algemene enquête naar leesgedrag en leesmotivatie

“Frequente lezers ervaren vaker emoties tijdens het lezen en hun emotionele ervaringen zijn genuanceerder en afwisselender dan bij minder frequente lezers,” schreef Lilian van der Bolt in haar proefschrift.²⁴ Als de relatie tussen een tekstfragment en de emotionele beleving onderzocht wordt, zoals bij dit onderzoek het geval is, is het dus van belang te weten hoe vaak de deelnemende leerlingen lezen. Uiteraard is het ook zinvol om te weten welke lectuur dat dan betreft. Het was met andere woorden van belang om te weten wat de leesgewoontes waren van de leerlingen die meededen aan het verkennend onderzoek. Daartoe werd de leerlingen een enquête voorgelegd.²⁵ Naast naar leesfrequentie en soorten teksten is nog naar enkele andere aspecten van het leesgedrag gevraagd, bijvoorbeeld naar de rol van het onderwijs.

Samenstelling groep

De groep respondenten bestond uit 26 leerlingen uit Hoogstraten in Vlaanderen (vijftien meisjes en elf jongens) en 24 leerlingen uit Tilburg in Nederland (zeven meisjes en zeventien jongens). Daar waren slechts vijf leerlingen bij met een allochtone achtergrond, één meisje in Hoogstraten en twee jongens en twee meisjes in Tilburg.²⁶

3.1 Uitslag enquête

Tijdschriften

Slechts één jongen in Hoogstraten en één jongen in Tilburg zeiden nooit een tijdschrift te lezen.²⁷ Zowel in Vlaanderen als in Nederlands las de helft van de leerlingen een stripblad. Een jeugdblad werd het meest gelezen (65,3 %).²⁸ Opvallend was wel dat in Vlaanderen twee maal zoveel leerlingen een jeugdblad lezen als Nederlandse leerlingen.²⁹

Krant

De krant werd door 79,6% van de leerlingen in meer of mindere mate gelezen.³⁰ Slechts één jongen uit Vlaanderen en twee meisjes uit Nederland lezen de krant dagelijks.³¹

Strips

De frequentie van het lezen van strips besloeg een range van geen een tot meer dan negen strips per maand. De meeste leerlingen (67,3%) zeiden van een enkele tot maximaal zes strips per maand te lezen.³²

²⁴ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend Goed. Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Amsterdam 2000, p. 164

²⁵ Zie bijlage 1

²⁶ Crosstabs op cd-rom

²⁷ Crosstabs op cd-rom

²⁸ Frequencies op cd-rom

²⁹ Crosstabs op cd-rom

³⁰ Frequencies op cd-rom

³¹ Crosstabs op cd-rom

³² Frequencies op cd-rom

Boeken

Een belangrijke vraag aan de leerlingen in het kader van dit verkennend onderzoek was natuurlijk: “Hoeveel leesboeken lees je per maand?” Er waren zeven jongens die aankruisten dat ze geen enkel boek lezen, maar er was ook één Vlaamse jongen, die meer dan negen boeken per maand las.³³ Er bestond dus een groot verschil tussen de leerlingen waar het de frequentie van het lezen van boeken betrof.

Toch was de overgrote meerderheid (bijna 78%) te verdelen in twee groepen van gelijke grootte: 19 leerlingen lezen af en toe een boek en eveneens 19 leerlingen lezen een à drie boeken per maand.³⁴

Tussen jongens en meisjes was geen significant verschil in frequentie aan te tonen, maar dat verschil was er wel heel duidelijk tussen de Vlaamse en Nederlandse leerlingen.³⁵ De oorzaak lag toch voornamelijk bij de Nederlandse jongens; van de zeven jongens die geen enkel boek lezen, waren er zes afkomstig uit Tilburg. En dan waren er ook nog eens zeven Nederlandse jongens die slechts af en toe een boek lezen. Ook Lilian van der Bolt had al geconstateerd dat van alle scholieren de jongens op het vmbo het minst lezen. Verder schreef zij: “Uit de resultaten van het onderzoek bleek verder dat meisjes vaker dan jongens geneigd zijn de tekst te gebruiken ter reparatie van de stemming en ter herstel van de affectieve balans.”³⁶ De conclusie kan getrokken worden dat jongens op het vmbo gemiddeld het minst van alle leerlingen lezen. Daardoor kennen ze dan ook niet de ervaring wat lezen emotioneel voor hen en voor hun socialisatieproces zou kunnen betekenen. Hoopvol is het feit dat uit het onderzoek van Saskia Tellegen en Mirjam Lampe bleek dat tweederde van de vmbo-jongens lezen nog associeert met plezier en bijna allen kennen het streven naar spanning door middel van lezen wel uit eigen ervaring.³⁷ Voor de docent ligt hier de voedingsbodem om met name met de jongens tijdens de lessen fictie aan de slag te gaan. Aan het eind van deze brochure, in hoofdstuk 13, wordt hier op teruggekomen.

Stimulans

Bijna 30% van de leerlingen gaf aan dat ze zin kregen een boek te gaan lezen als een klasgenoot een leuke spreekbeurt over dat boek had gehouden. Ruim een kwart zei een boek te gaan lezen als ze iets over het boek moesten schrijven. Het voorlezen van een fragment door de docent zette ruim 30% aan tot lezen. De grootste stimulans bleek toch het schoolboek. Als daar fragmenten in stonden die in de smaak vielen, ging zelfs bijna 37% het hele boek lezen.³⁸

Het is interessant te bezien wat het effect is van de invloed van de docent. Uit de enquête bleek dat docenten net zoveel invloed hebben op de boekenkeuze van leerlingen als de ouders. Dertien leerlingen (26,5%) gaven aan boeken te lezen op aanraden van de ouders

³³ Crosstabs op cd-rom

³⁴ Frequencies op cd-rom

³⁵ twee maal anova op cd-rom

³⁶ Bolt, Lilian van der, *Ontroerend goed. Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Amsterdam 2000, p. 160.

³⁷ Tellegen Saskia en Mirjam Lampe, *Leesgedrag van VMBO leerlingen. Een profielschets*. Stichting Lezen. Amsterdam 2000, p. 13

³⁸ Frequencies op cd-rom

en eveneens dertien leerlingen zeiden hetzelfde van de docent. De meeste invloed hebben de leeftijdsgenootjes, want 71,4% van de leerlingen zei boeken op aanraden van een vriend of vriendin te lezen.³⁹ Dit is een duidelijk gegeven waarmee in de didactiek rekening gehouden dient te worden. In hoofdstuk 13 wordt hier nog uitvoerig bij stilgestaan.

Uitkiezen boek

Bij het uitkiezen van een boek was voor driekwart van de leerlingen de achterflap het belangrijkste criterium. Daarna volgde de titel van het boek en meer dan de helft sprak uit dat de kaft belangrijk was voor de keuze. Iets minder dan de helft van de leerlingen keek naar de dikte van een boek. En dan was voor bijna 37% ook nog belangrijk wie de schrijver was.⁴⁰

Genres

Toen de leerlingen gevraagd werd uit een lijst van twintig boeken uit verschillende genres er drie aan te kruisen die zij het liefst lezen, bleken de stripboeken ruimschoots favoriet. Maar liefst 55% koos voor dit soort boeken.⁴¹

Bijzonder was wel dat geen enkel soort boeken niet werd aangekruist. Voor alle genres waren er wel leerlingen te vinden die ze waardeerden. Toch sprongen er bepaalde soorten uit. Na de stripboeken deelden de detectives en de humoristische boeken de tweede en de derde plaats (34,7%). Op de vierde plaats stonden de avonturenboeken (28,6%).

Noch tussen de leerlingen uit beide landen, noch tussen de jongens en de meisjes bleek er een duidelijk verschil te bestaan bij het aankruisen van de geliefde genres. Het enige wat opvallend was, was dat géén van de zeven Nederlandse meisjes detectives aanmerkten als een favoriet soort boeken.⁴²

Informatieve boeken

Interessant was het ook om te bezien in hoeverre leerlingen de voorkeur gaven aan informatieve boeken. Saskia Tellegen en Mirjam Lampe stellen in *Leesgedrag van vmbo leerlingen* dat vier van elke vijf leerlingen gaat lezen als ze iets willen weten.⁴³ Dat percentage is voor jongens en meisjes gelijk.

In de groep die aan het verkennend onderzoek meedeed, waren er meer jongens dan meisjes die informatieve boeken aankruisten als geliefd genre. Voor computerboeken kozen vijf jongens, voor hobbyboeken drie jongens en drie meisjes en voor informatieve boeken in het algemeen twee jongens. Dat maakt een totaal van tien jongens en drie meisjes.⁴⁴ Een verschil tussen Vlaamse en Nederlandse leerlingen was er niet. Dat dertien leerlingen kozen voor informatieve boeken, betekent dat 26,5% voorkeur had voor dit genre en dat is veel minder dan in het onderzoek van Saskia Tellegen en Mirjam Lampe. Dat zal te maken hebben met de vraagstelling. In dit verkennend onderzoek moesten de leerlingen kiezen uit 20 genres, waar de informatieve boeken deel van uitmaakten. Bij het

³⁹ Frequencies op cd-rom

⁴⁰ Frequencies op cd-rom

⁴¹ Frequencies op cd-rom

⁴² Crosstabs op cd-rom

⁴³ Tellegen Saskia en Mirjam Lampe, *Leesgedrag van vmbo-leerlingen. Een profielschets*. Stichting Lezen. Amsterdam 2000, p. 8

⁴⁴ Crosstabs op cd-rom

onderzoek van Saskia Tellegen en Mirjam Lampe moesten de leerlingen reageren op de stelling “Als ik iets wil weten, ga ik erover lezen.” Zij konden reageren door te kiezen uit “nooit, soms of vaak”.

Wat uit beide onderzoeken blijkt, is dat informatieve boeken voor een groot aantal vmbo-leerlingen belangrijk zijn voor de leesmotivatie. Saskia Tellegen en Mirjam Lampe noemen dit de instrumentele leesmotivatie, dat wil zeggen het lezen uit een behoefte aan kennis en informatie.

Eén van de leerlingen die in 1998 is geïnterviewd, was Roy. Hij las in feite alleen maar tijdschriften en boeken over motoren en vond fictie oninteressant, omdat het meestal niet op werkelijkheid berustte. Dat vond hij maar kinderachtig. Informatieve boeken, en dan het liefst op motortecnisch gebied, las hij graag en hij vroeg ze cadeau voor zijn verjaardag. Er is uiteraard niets mis met het lezen van dit soort boeken met vaak een specifieke inhoud. De interesse voor informatieve boeken speelt zeker een factor bij het bevorderen van het lezen en het zou goed zijn als docenten ook aandacht zouden besteden aan zakelijke teksten in de klas. Saskia Tellegen en Mirjam Lampe halen Hall en Coles aan die stellen dat met name jongens die vrijwel uitsluitend zakelijke teksten lezen, het gevoel krijgen dat ook hun beweegredenen en hun leesstof op school meetellen, wanneer de docent aandacht besteedt aan hun favoriete genre.⁴⁵

In hoofdstuk 13 wordt daar nog op teruggekomen.

In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de enquête naar het vermogen tot emotionele betrokkenheid, identificatie, terugdenken en verbeelden. Op deze plaats is het interessant om eens te bezien hoe de vijf jongens die het liefst computerboeken lezen, bij deze enquête scoorden. Vier van de vijf jongens zaten ver beneden het gemiddelde wat hun vermogen tot emotionele betrokkenheid betreft. Als een leerling niet in staat is tot het emotioneel meeleven met een verhaal, dan is het goed te begrijpen dat hij grote moeite zal hebben met fictie. Van de vijf jongens hadden er twee de vragen die het vermogen tot identificatie onderzochten, niet ingevuld zodat een score niet mogelijk was. Ook dit is al veelzeggend.

Van de vijf wordt nu Stef wat uitgebreider bekeken in een lezersportret.

⁴⁵ Hall C. en Coles, M, *Children's Reading Choices*. London / New York, 1999

Stef is veertien jaar en woont in Tilburg. Stef leest een muziekblad en af en toe de krant. Hij leest vier à zes strips per maand en slechts af en toe een boek. Dat laatste alleen als hij een spreekbeurt moet houden voor de klas. Hij luistert niet naar aanbevelingen van anderen en als hij in de bibliotheek een boek moet uitkiezen, let hij erop hoe dik het boek is. Hij houdt van computerboeken en heeft een hekel aan toekomstverhalen. Bij de enquête naar het vermogen tot emotionele leesbeleving, identificatie, terugdenken en verbeelding scoort Stef zeer laag, met name bij het vermogen tot emotioneel betrokken zijn bij een verhaal en bij het vermogen tot verbeelden. Een leerling met een zwakke leesmotivatie en een zeer beperkt referentiekader waar het jeugdboeken betreft. Stef heeft alle acht tekstfragmenten gelezen en dan blijkt dat hij drie daarvan niet alleen hoog waardeert, maar dat hij ook verder wil lezen. Het zijn de teksten *Een soort zusje*, *De biefstuk van het zoete water* en *De spiegelvrouw*. De boeken worden in de komende hoofdstukken nog uitvoerig beschreven. Waarom Stef juist deze verhalen zo mooi heeft gevonden, is niet te achterhalen. Hij heeft nergens iets bijgeschreven. Wel is duidelijk dat Stef door bepaalde fragmenten zeker geboeid kan worden. Geldt voor hem niet “onbekend maakt onbemind”? En is daarom voor hem niet juist van toepassing wat Lilian van der Bolt bedoelt te zeggen in het citaat waarmee dit hoofdstuk is begonnen: “Frequente lezers ervaren vaker emoties tijdens het lezen en hun emotionele ervaringen zijn genuanceerder en afwisselender dan bij minder frequente lezers”? Hopelijk heeft Stef weer eens kunnen ervaren dat lezen plezierig kan zijn, zal hij wellicht weer eens een boek pakken en zo het vermogen tot emotioneel meeleven vergroten. Van belang is of zijn omgeving, op school of thuis, stimulerend heeft gewerkt, bijvoorbeeld door het aanreiken van nieuwe teksten.

4 Enquête naar leesbeleving

Deze vragenlijst tracht het vermogen tot emotionele betrokkenheid, identificatie, terugdenken en verbeelden te achterhalen.

In 2002 verscheen *Waarom is lezen plezierig?* van Saskia Tellegen en Jolanda Frankhuisen.⁴⁶ Dit boek vormt het sluitstuk van vijftientig jaar onderzoek door Tellegen en tal van medewerkers van de Universiteit van Amsterdam naar diverse aspecten van leesgedrag van jongeren.

Saskia Tellegen is erin geslaagd een model te construeren waarin verklaard wordt welke factoren in welke mate een rol spelen bij het hebben van leesplezier. Dat leesplezier heeft weer consequenties voor de leesfrequentie en voor spontaan leesgedrag. In dit model heeft zij zich beperkt tot de intrinsieke leesmotivatie. Zij verstaat hieronder dat mensen door middel van het lezen streven naar rust en afleiding of juist streven naar spanning en opwinding; zij streven ernaar hun humeur te beïnvloeden. Het lezen om kennis en informatie te verwerven is buiten beschouwing gelaten.

Uitgangspunt voor dit model is de geboeide aandacht: lezers gaan op in het gebodene zonder er bewust op te letten. Belangrijke aspecten van leesgedrag zijn emotie, verbeelden en terugdenken. Zij verwijzen naar processen die voortvloeien uit de leeshandeling. Om de samenhang tussen de verschillende aspecten van leesgedrag te kunnen bepalen hebben Tellegen c.s. gebruik gemaakt van vragenlijsten. Uiteindelijk hebben de verschillende vragenlijsten geresulteerd in een uitgebreide en een beknopte versie van een meetinstrument voor aspecten van leesgedrag. Die meetinstrumenten zijn eveneens opgenomen in *Waarom is lezen plezierig?*

4.1 Lijsten in verkennend onderzoek

In het voorjaar van 1999 was het onderzoek van Saskia Tellegen c.s. nog niet afgerond. Wel waren de vragenlijsten al betrouwbaar en dus bruikbaar. Het verkennend onderzoek waar het in deze brochure om draait, was in volle gang. De leerlingen hadden vijf tekstfragmenten gelezen en becommentarieerd. Een algemene enquête naar hun leesgedrag hadden zij aan het begin van het schooljaar ingevuld.

Het moest heel interessant zijn om naast de meer zakelijke gegevens rondom het leesgedrag ook inzicht te krijgen in de mogelijkheden die de leerlingen bezaten om zich emotioneel mee te laten slepen door een tekst, zich te identificeren met personages, terug te denken aan een tekst of zich zaken te verbeelden tijdens het lezen. Wanneer die mogelijkheden in kaart gebracht zouden zijn, zou ook meer verklaard kunnen worden over de reacties van de leerlingen op de fragmenten. De vragenlijsten werden door Saskia Tellegen erg genereus en zonder enige terughoudendheid ter beschikking gesteld.

Uit die lijsten werden de vragen geselecteerd die te maken hadden met emotie, identificatie of empathie, terugdenken en verbeelden. Deze vier werden gekozen omdat zij het meest te maken hebben met identificatiemogelijkheden en emotionele spanning in jeugdliteraire teksten, wat toch het onderwerp was van het verkennend onderzoek.⁴⁷

⁴⁶ Tellegen Saskia en Jolanda Frankhuisen: *Waarom is lezen plezierig?* Delft 2002, Stichting Lezen reeks 2

⁴⁷ Zie bijlage 2

4.2 Uitslag enquête

In het voorjaar van 1999 kregen de leerlingen die participeerden in het verkennend onderzoek de vragenlijst voorgelegd die hun leesbeleving onderzocht. Leerlingen konden via een vijfpuntsschaal reageren op stellingen als “Ik lees graag verhalen over iemand die op mij lijkt”. Zij moesten aangeven wat voor hen gold: “nooit, bijna nooit, soms, vaak of altijd”.

Terugdenken

Bij de doorberekening bleek dat terugdenken een aspect van het leesgedrag is, dat gemiddeld het hoogst scoorde.⁴⁸ Over het algemeen dachten de leerlingen tussen soms en vaak nog eens terug aan een gelezen verhaal, maar de meisjes uit Hoogstraten dachten overtuigd vaak terug aan iets wat zij gelezen hadden.

Verbeelden

De meisjes en jongens als totaal konden zich soms iets verbeelden als ze aan het lezen waren.⁴⁹ De meisjes uit Hoogstraten sprongen er ook nu weer positief uit, maar ze kwamen gemiddeld nog lang niet bij een constatering dat ze zich vaak iets konden verbeelden. De meisjes uit Tilburg verbeeldden zich bijna nooit iets tijdens het lezen.

Identificeren

De jongens uit Hoogstraten gaven aan dat zij zich soms konden identificeren met personages. Daarmee scoorden ze het hoogst.⁵⁰ De andere jongens en meisjes zaten met hun antwoord tussen zich bijna nooit kunnen identificeren en zich soms kunnen identificeren in.

Emotie

Het slechtst konden de leerlingen zich emotioneel mee laten slepen met een verhaal. Gemiddeld kwamen zowel de jongens als de meisjes erop uit dat ze bijna nooit emoties voelden als ze lasen.⁵¹

4.3 Onderzoek en interviews in 2002

De vragenlijsten zijn de leerlingen die meededen aan het verkennend onderzoek in 1999 voorgelegd. In 2002 werden de antwoorden feitelijk pas uitgewerkt en er ontstond de behoefte om ongeveer twaalf leerlingen uit de tweede klas van het vmbo te interviewen om meer door te kunnen vragen na het lezen van een beperkt aantal tekstfragmenten. Bovendien ontstond er behoefte om bij een grotere groep na te gaan hoe hoog de score zou zijn bij een onderzoek naar het vermogen tot emotionele betrokkenheid, identificatie, terugdenken en verbeelden. De Rooi Pannen, een school voor vmbo, bood de mogelijkheid om de enquête af te nemen. Dezelfde vragenlijst die de leerlingen uit het verkennend onderzoek aangeboden hadden gekregen, werd nu door 170 leerlingen uit de tweede klas ingevuld. Er waren precies evenveel meisjes als jongens. De leerlingen waren

⁴⁸ Means op cd-rom

⁴⁹ Means op cd-rom

⁵⁰ Means op cd-rom

⁵¹ Means op cd-rom

verdeeld over klassen met een lesprogramma gebaseerd op een voorbereiding op de theoretische leerweg (vt-klassen) en klassen die voorbereidden op de beroepsgerichte leerweg (vb-klassen). In alle klassen zaten leerlingen met een allochtone achtergrond. In totaal 26 van de 85 meisjes en 22 van de 85 jongens.⁵²

4.4 Uitslag enquête

De reacties van de 170 leerlingen op de vragen bevestigden het beeld uit het verkennend onderzoek. Over het algemeen waren de scores zelfs nog lager dan in 1999. Vooral de jongens kruisten antwoorden aan die duiden op een lager vermogen tot emotie, identificatie, terugdenken en verbeelden dan de Nederlandse jongens in 1999.

Terugdenken

Ook nu scoorden de leerlingen het hoogst bij het aspect terugdenken.⁵³ De meeste jongens en meisjes zeiden dat zij soms terugdachten aan gelezen verhalen. Meisjes zaten iets meer naar de positieve kant en de jongens naar de negatieve kant. In 1999 zaten de Nederlandse jongens ongeveer op hetzelfde niveau als de meisjes in 2002.

Verbeelden

In 1999 zeiden de Tilburgse jongens nog dat zij zich soms iets konden verbeelden als zij lezen, in 2002 was hun antwoord dat zij zich bijna nooit iets verbeeldden. De meisjes gaven zowel in 1999 als in 2002 dezelfde reactie: zij verbeeldden zich bijna nooit iets.⁵⁴

Identificatie

Het vermogen tot identificatie was voor de meisjes gelijk aan het vermogen tot verbeelden: bijna nooit. De jongens kwamen ook uit op de conclusie dat zij zich bijna nooit identificeerden met verhaalpersonages.⁵⁵ De Nederlandse jongens zaten in 1999 nog dichterbij de constatering dat zij zich soms konden identificeren met personages. Een lagere score dus voor de jongens in 2002.

Emotie

Gaven de jongens en de meisjes in 1999 nog aan dat zij bijna nooit emoties voelden als ze lezen, in 2002 zeiden zowel de jongens als de meisjes dat zij nooit emotioneel betrokken waren bij gelezen verhalen.⁵⁶ Ook hier een achteruitgang in de scores.

Allochtone leerlingen

Toen onderzocht werd of er een verschil was tussen autochtone en allochtone leerlingen op het gebied van leesbeleving, bleek er een significant verschil bij het aspect terugdenken.⁵⁷ Bij nader onderzoek bleek dat slechts één allochtone jongen en twee allochtone meisjes op de grens zaten tussen het bijna nooit en soms terugdenken aan een

⁵² Crosstabs op cd-rom

⁵³ Means op cd-rom

⁵⁴ Means op cd-rom

⁵⁵ Means op cd-rom

⁵⁶ Means op cd-rom

⁵⁷ vier maal anova op cd-rom

verhaal. Geen van de allochtone leerlingen zeiden dat ze nooit terugdachten aan een gelezen verhaal. Dat lag bij de autochtone leerlingen heel anders. Het aantal autochtone leerlingen dat aangaf nooit terug te denken tot en met het aantal autochtonen dat op de grens zat tussen bijna nooit terugdenken en soms terugdenken, bedroeg 25.⁵⁸ Dat is 25% van de autochtone leerlingen tegenover 6% van de allochtone leerlingen.

Toekomst

Wanneer de uitslag van de enquête zo in cijfers op schrift gesteld staat, lijkt voor de gemiddelde ondervraagde vmbo-leerling een toekomst met leesplezier niet weggelegd. In het verklaringsmodel van leesplezier van Saskia Tellegen hangen immers de aspecten emotie, terugdenken en verbeelden nauw samen met leesplezier en leesfrequentie. Daar kan verandering in komen als aan deze aspecten aandacht wordt geschonken in de lessen fictie. In hoofdstuk 13 wordt hierop nader ingegaan.

4.5 Interviews op De Rooi Pannen

De resultaten van de enquête naar het vermogen tot leesbeleving zijn gebruikt om twaalf van de 170 leerlingen te selecteren voor een interview.

De criteria waren:

- een gelijke verdeling tussen jongens en meisjes;
- een gelijke verdeling tussen leerlingen uit klassen met een lesprogramma gebaseerd op een voorbereiding op de theoretische leerweg (vt-klassen) en klassen die voorbereiden op de beroepsgerichte leerweg (vb-klassen);
- een gelijke verdeling tussen autochtone en allochtone leerlingen;
- een gelijke verdeling tussen leerlingen die hoog scoorden op het vermogen tot identificatie en emotionele betrokkenheid en leerlingen die laag scoorden op het vermogen tot identificatie en emotionele betrokkenheid.

Het eerste en het laatste criterium waren doorslaggevend. Eerst selecteerde het programma SPSS de leerlingen op basis van deze twee criteria en vervolgens werden de andere twee criteria ingezet.⁵⁹ Het resultaat was een lijstje van twaalf leerlingen:

Naam	jongen/ meisje	Klas	score identifi- catie/emotie	autochtoon/ allochtoon	Interview afgenomen
Sam	jongen	Vb2a	hoog	autochtoon	Ja
Erol	jongen	Vb2b	hoog	allochtoon	Ja
Daniël	jongen	Vt2a	hoog	autochtoon	Ja
Gioia	meisje	Vb2g	hoog	allochtoon	Ja
Manon	Meisje	Vt2a	hoog	autochtoon	Ja
Elisa	Meisje	Vt2j	hoog	autochtoon	Ja
Robbie	Jongen	Vb2a	laag	autochtoon	Nee
Jeremy	Jongen	Vt2h	laag	allochtoon	Nee
Tom	Jongen	Vt2j	laag	autochtoon	Ja

⁵⁸ Crosstabs op cd-rom

⁵⁹ Berekening op cd-rom

Wendy	Meisje	Vb2g	laag	autochtoon	Ja
Priscilla	Meisje	Vt2a	laag	autochtoon	Ja
Christal	Meisje	Vt2h	laag	allochtoon	Nee

Ieder interview zou een half uur duren. Helaas waren op de dag dat die interviews werden afgenomen, drie leerlingen afwezig, en daar waren ook twee allochtone leerlingen bij. De negen leerlingen die wel geïnterviewd zijn, spraken op basis van fragmenten uit *Little Emma*, *Een soort zusje* en *De Spiegelvrouw*. Deze drie teksten zijn in het verkennend onderzoek (1998/1999) door de leerlingen zeer gewaardeerd. Bij de analyse van deze teksten in de komende hoofdstukken zijn de bevindingen van de interviews op De Rooi Pannen verwerkt. Opvallend was dat alle negen leerlingen in een één-op-één-gesprek heel openhartig over de teksten spraken. Allen reageerden met emotie op de tekstfragmenten en konden goed aangeven waarom ze wel of niet met een personage konden meeleven. Ze konden ook prima een oordeel geven over het gedrag van een personage. Zo werd het gedrag van de moeder in *Een soort zusje* meerdere malen bekritiseerd, voorzien van argumenten. Het was daarom niet mogelijk om op basis van de interviews aan te geven of de ondervraagde leerling hoog of laag scoorde bij de enquête naar leesbeleving. Dat was wel heel opmerkelijk. Ook leerlingen die weinig lezen en wellicht daardoor de vragenlijsten zo hadden ingevuld dat ze laag scoorden, waren in een gesprek wel degelijk in staat tot empathie ten opzichte van verhaalpersonages. Verschil tussen leerlingen uit vt- of vb- klassen was ook niet aan te geven. De twee allochtone leerlingen, reageerden niet anders dan de autochtone. Alle negen lezers waren persoonlijkheden met een eigen voorkeur voor soorten fictie en ze wilden daar graag over praten. Nu volgt een lezersportret van Gioia, één van de geïnterviewde meisjes.

Gioia is 15 jaar en ze is van Italiaanse afkomst. Zij meent zelf dat ze hinder ondervindt van het feit dat er thuis alleen Italiaans wordt gesproken; zij heeft problemen met het Nederlands en dan met name met voegwoorden en lidwoorden. Vooral bij spreken en schrijven is dat lastig, maar niet voor lezen. Gioia leest zowel in het Nederlands als in het Italiaans. Zij leest Italiaanse tijdschriften, waarvan één de naam *Gioia* draagt. Gioia betekent blijdschap. Gioia beschrijft zichzelf als iemand die vooral buiten school heel vrolijk is, maar op school blijft ze rustig. Zij zit in een klas die voorbereidt op de beroepsgerichte leerweg en ze scoort hoog bij de enquête naar leesbeleving. Misschien komt dat omdat ze veel leest, bijna iedere avond. Haar vader koopt veel boeken voor haar, want hij is er trots op dat ze veel leest. Gioia vindt het fijn dat ze de boeken in haar bezit heeft want dan kan ze ze telkens opnieuw lezen. Ze houdt van dikke boeken. Laatst las ze *Het Zuiden*, een boek van haar vader. Het gaat over de burgeroorlog in Amerika en wat erin staat, is echt gebeurd. Als Gioia erover vertelt, wordt ze zo boos dat ze er tranen van in haar ogen krijgt. “Och mensen toch, waarom moet dat toch?” Bij het lezen pakt Gioia vaak een woordenboek. Ze houdt van verhalen waarin je erachter komt hoe mensen in bepaalde situaties reageren. Ze schrijft ook over zichzelf en hoe haar leven is. Op de basisschool schreef ze vooral verhalen, maar nu schrijft ze over haar eigen werkelijkheid. “Mensen kennen mij als een rustig, net meisje, maar ik ben toch anders dan ik me voordoe. Emotioneel reageer ik anders dan de mensen weten. Ik heb nu twee boeken in mijn kast liggen die niemand vindt. Ik wil ze niet uitgeven, maar ze zijn voor familie en vrienden om eens te weten hoe ik me gevoeld heb.”

Gioia schrijft ook gedichten, vooral als ze zich verdrietig voelt. Die laat ze soms aan haar vader lezen, die er dan enthousiast over is.

5 Lefgozers

Voor het eerste onderzoek is de keuze gevallen op *Lefgozers* van Valentine Kalwij. Dit verhaal is opgenomen in een bundel korte verhalen met dezelfde naam. In 1995 heeft Wolters-Noordhoff de bundel uitgegeven in de reeks Vroege Lijsters.

De tekst leek geschikt omdat hij beantwoordt aan een paar criteria die door de geïnterviewde leerlingen uit het vooronderzoek in 1998 zijn genoemd.

1. De beschreven situatie is op een zeker moment hachelijk en daardoor waarschijnlijk ook spannend.
2. Het verhaal speelt zich af in de eigen leefwereld, namelijk in een klaslokaal.

Belangrijk voor de keuze was ook dat het verhaal mogelijkheden tot identificatie zou kunnen bieden. De schrijfster spreekt zich nergens expliciet uit of de 'ik' een jongen of een meisje is. Dat zou invloed kunnen hebben op het inlevingsvermogen van de leerlingen. Uit de interviews bleek immers dat *Zwart op wit* van Akky van der Veer door de jongens direct afgewezen werd, toen bleek dat de ikfiguur een meisje was.

Hieronder volgt het verhaal in zijn geheel:

Valentine Kalwij: *Lefgozers*. Groningen, 1995

LEFGOZERS

Het is hun eigen schuld dat ze voor een week geschorst zijn. Dat Govert-Jan een lefgozer is wisten we allemaal al lang, maar dat Remco nou zo stom moest zijn ... !

Remco is een kop kleiner dan Govert-Jan, die vorig jaar is blijven hangen. Maar, hij is een stuk slimmer dan die zogenaamde bink en in ieder geval oneindig veel aardiger.

Het begon met de bekentenis van Veronique dat ze het eigenlijk altijd eng vond in een lift en dat ze hetzelfde gevoel kreeg als het erg vol was in de disco. Toen bleek ongeveer iedereen wel de een of

andere angst te hebben en het leek een soort wedstrijd te worden wie van de klas de ergste fobieën had.

Tot Govert-Jan begon af te geven op al die kneusjes, zoals hij ze noemde, die dachten dat het interessant was om de een of andere geestelijke afwijking te hebben. (Ik was wel blij dat ik niets verteld had van mijn angst voor het donker.)

Eerst lachten we maar wat om dat stoere gepraat, maar toen hij erover begon dat hoogtevrees aanstelleritis is, kreeg hij tegengas. Iedereen heeft wel wat hoogtevrees denk ik, of kan zich tenminste goed voorstellen dat hij het zou kunnen hebben. Maar Govert-Jan bleef erbij: wie aan hoogtevrees leed was gewoon een slapjanus.

Misschien had hij wel een klein beetje gelijk, want ik herinner me dat ik eerst nauwelijks de galerij van de achtste verdieping opdurfde in de flat waar mijn oma nu woont. Maar nadat ik een paar keer flink was geweest vond ik het bijna niet meer eng. Aan de andere kant, als iemand heel veel hoogtevrees heeft kan hij er toch ook niets aan doen als hij zoiets *niet* durft? Volgens Govert-Jan was diegene dan een slapjanus. Iets wat je vlak boven de grond kon en durfde, moest je in de hoogte ook geen probleem opleveren. Hij had zelf geen spatje last van hoogtevrees, zei hij. 'Opschepper!' riep Maaïke. Govert-Jan haalde laatdunkend zijn schouders op. Toch vond hij het kennelijk nodig zich te bewijzen, want even later ging hij in de vensterbank zitten. De ramen waren open. We zaten wel vaker in de vensterbank, maar hij zat akelig ver op het randje en hij liet zijn benen aan de verkeerde kant naar beneden bengelen. Ik keek naar beneden en kreeg kriebels in mijn buik bij het idee dat ik daar zo zou zitten. Ons lokaal bevond zich vlak onder het dak - het was half-en-half een zolder - en de tegels van de speelplaats lagen drie verdiepingen lager... Gegarandeerd bijzonder harde tegels.

'Govert-Jan, je bent gek. Kom naar binnen!'

Misschien had hij geluisterd als het niet Maaïke was geweest die het zei. Zijn gezicht kreeg dezelfde uitdrukking als dat van mijn kleine broertje als hij niet naar mijn moeder wil luisteren. Toen vroeg hij treiterend: 'Vind je het eng?' en hij schoof nog een klein stukje naar buiten. (Hij was overigens wel zo verstandig om zich daarbij met een hand aan de vensterbank binnen vast te houden.)

Maaïke hield zich flink. 'Eng? Welnee jongetje, val jij maar rustig dood hoor. Beter jij dan een ander.' Maar ik denk dat ze het wel degelijk eng vond, want ze keek daarna niet meer naar hem.

Govert-Jan zag dat hij de aandacht van de rest had en begon een show. Hij hinkelde in het raam op en neer, speelde op één been staand vliegtuig en deed alsof hij viel. Ik keek ook maar niet meer, want de kriebels in mijn buik bezorgden me slappe benen. Ik ging achter in de klas zitten en hoopte dat de leraar gauw zou komen. Toen ik een stel meisjes hoorde gillen dook ik al in één. Eigenlijk verwachtte ik een doffe klap van diep beneden. Maar toen zag ik wat er werkelijk aan de hand was: Govert-Jan hing aan de dakgoot!

Ik plaste zowat in mijn broek van schrik. Hij bleef niet rustig hangen ook, maar onder het uitstoten van een Tarzankreet begon hij zich te verplaatsen en lenig als een aap ging hij aan zijn armen langs het raam. Even zagen we hem niet en toen verscheen hij voor het andere raam. Met een soepele beweging slingerde hij zich weer naar binnen en op de vensterbank maakte hij een buiging. Als hij een applaus had verwacht kwam hij bedrogen uit, want hij werd met gescheld ontvangen. Toch klonk er ook bewondering door in de stemmen die 'idiot' en 'stommeling' riepen.

De jongens hadden hem natuurlijk wel vaker sterke staaltjes zien uithalen bij gymnastiek, maar dit sloeg toch alles. En Alice was zo'n kalf dat ze het hardop zei: 'Je moet toch maar het lef hebben!'

Govert-Jan glunderde. Toen verkondigde hij met het oog op Alice eenvoudig: 'Iedereen zou het kunnen. Als je maar sterk genoeg bent om aan je armen te hangen.' Kennelijk had dat het uiterste van zijn bescheidenheid gevergd want direct daarover heen zei hij: 'Maar ja, deze brave jongetjes zijn misschien wat zwakjes.'

Bas liet zich op de kast zetten. 'Ik ben sterker dan jij hoor, Goofje-eigendunk. Ik ben alleen niet zo stom als jij.'

Govert-Jan smaalde: 'Je durft niet. Jullie durven geen van allen.' En toen gebeurde er iets totaal onverwachts: Remco, die zich toch nooit erg op de voorgrond drong, riep opeens dat hij het best durfde. 'En ik zal het je laten zien ook, opschepper!' Hij keek even naar Alice en toen wipte hij het raam in en drie seconden later hing hij aan de dakgoot. We werden allemaal stil. Als er met hem iets zou gebeuren was dat veel erger dan als Govert-Jan gevallen was. Ik dacht aan Remco zoals hij

enkele dagen eerder een spreekbeurt had gehouden over paarden. Een beetje nerveus, maar toch hartstikke gaaf. Ik had nog nooit meegemaakt dat een jongen zo over paarden praatte. Ik vond Remco echt heel aardig.

Ik durfde niet te kijken, maar keek toch. Daar ging hij en zolang je niet naar zijn gezicht keek, leek het alsof hij het net zo gemakkelijk deed als Govert-Jan. Maar mijn god, wat was hij bleek. Zijn ogen leken groter dan anders.

Mijn handen waren nat van het zweet en ik veegde ze zeer zorgvuldig af aan mijn spijkerbroek alsof Remco daardoor drogere handen zou krijgen en veiliger zou zijn.

Toen hij voor het tweede raam verscheen haalden we, denk ik, allemaal diep adem. Nog even en hij zou weer veilig zijn. Remco hing akelig lang aan zijn armen.

‘Laat het lukken, laat hem alsjeblieft weer heel binnen komen!’ Misschien dat de hevigheid van mijn wens de leraar had aangespoord. Hoe dan ook, eindelijk ging de deur open en Gerrits kwam binnen. Hij moet de situatie in een fractie van een seconde hebben overzien, want hij zei niets maar repte zich in een ijtempo naar het raam. Remco had hem niet gezien en misschien was dat maar goed ook, want de inspanning en de angst hadden zoveel van hem gevergd dat de zwaai naar binnen hem te veel kracht kostte. ‘Help me nou,’ piepte Remco. Ondanks zijn dunne stemmetje kon iedereen hem verstaan. Vrijwel op hetzelfde moment kwam Gerrits bij het raam aan. God zij dank is hij een reus van een vent. Zijn laatkomen maakte hij goed door met één haal van zijn arm Remco bij zijn middel naar binnen te sleuren.

Van opluchting begon de klas waanzinnig veel lawaai te maken. Gerrits rammelde Remco door elkaar en schreeuwde dat hij gek was. Daarna begon hij tegen ons. We moesten onmiddellijk op onze plaats gaan zitten en toen kregen we de wind van voren. We waren volstrekt onverantwoordelijke wezens dat we zoiets hadden laten gebeuren.

Terwijl Gerrits schold en vloekte, kotste ik zo onopvallend mogelijk in de prullenbak.

Hoe reageerden de leerlingen op dit verhaal? Vonden zij de tekst spannend? Herkenden de leerlingen de situatie? En bovenal, bood dit verhaal mogelijkheden tot sympathie of zelfs identificatie? En als die laatste inlevingsvorm het geval was, verhoogde dat de waardering voor het verhaal?

Spanning

Van de 49 leerlingen gaven slechts acht aan dat zij het verhaal spannend vonden, 28 leerlingen vonden het een beetje spannend en dertien leerlingen meenden dat *Lesgozers* niet spannend was.⁶⁰

Sommige leerlingen vertelden na het lezen van de tekst dat zij de afloop van het verhaal konden voorspellen. Deze leerlingen gaven aan dat ze al verwachtten dat Remco gered zou worden en dat zij het verhaal daarom niet spannend vonden. Veel jeugdliteraire teksten kennen een happy-end. Dat gegeven neemt kennelijk bij een groep leerlingen bij voorbaat de spanning al weg.

Tijdens zijn interview zei Sam uit Tilburg dat hij een hekel heeft aan boeken waarin dingen staan die niet echt kunnen gebeuren. Als een verhaal goed afloopt, terwijl dat eigenlijk niet logisch is, vindt hij dat kinderachtig.

De meeste geïnterviewde jongens gaven aan dat zij het liefst levensechte verhalen lezen. Overigens hechtten sommigen daarbij toch wel aan een happy-end. Niels uit Hoogstraten zei bij zijn interview: “Een boek moet wel goed eindigen, anders blijf je met een vervelend gevoel zitten. Dan had je het boek beter niet kunnen lezen.”

⁶⁰ Frequencies op cd-rom

Levensecht

Vonden de leerlingen *Leifgozers* een levensecht verhaal? Hadden zij zelf wel eens iets meegemaakt dat leek op de gebeurtenissen uit dit verhaal?

Elf leerlingen herkenden iets van de situatie. Het meest werd genoemd dat zijzelf of leerlingen met wie zij speelden bijna uit een boom of van een dak vielen. Deze ervaringen hadden geen invloed op de beoordeling of het verhaal spannend is.⁶¹ Vier van hen vonden het verhaal niet spannend, één vond het wel spannend en vier een beetje spannend. Twee leerlingen zeiden last van hoogtevrees te hebben. De één vond het verhaal niet spannend en de ander een beetje spannend.⁶²

Identificatie en sympathie

Was er mogelijkheid tot identificatie of sympathie en was er een verband met het wel of niet spannend vinden van de tekst?

Hoe stonden de leerlingen tegenover Govert-Jan? Op de vraag wat Govert-Jan gedacht heeft toen hij besloot aan de dakgoot te hangen, antwoordden de meesten dat hij dat deed om stoer te doen en om op te vallen. Slechts vijf leerlingen bewonderden Govert-Jan en het overgrote deel, namelijk 39 leerlingen deden dat niet. De overige vijf twijfelden.⁶³

Op de vraag waarom Remco besloot aan de dakgoot te gaan hangen, zeiden de meeste leerlingen dat hij dat deed om te laten zien dat hij hetzelfde kon doen als Govert-Jan. Remco werd om zijn gedrag bewonderd door zestien leerlingen, veertien twijfelden en negentien bewonderden zijn gedrag niet.⁶⁴

Hadden ze dan medelijden met Remco? Dat bleek maar voor vier leerlingen te gelden.⁶⁵ Hoe stond het nu met het verband tussen de sympathie voor Govert-Jan en/of voor Remco en de mening of de tekst spannend was? Er bestond geen verband tussen het wel of niet bewonderen van Govert-Jan en de vraag of de tekst spannend was.⁶⁶ Die correlatie bestond wel tussen de bewondering voor Remco en de spanning in het verhaal.⁶⁷ Het verband tussen de bewondering voor Remco en de gevoelens van medelijden voor Remco bleek bijzonder significant te zijn.⁶⁸

Het lijkt erop dat de matige bewondering voor Remco en het feit dat maar zo weinig leerlingen medelijden voelden met Remco er één van de oorzaken is dat zo weinig leerlingen dit verhaal spannend vonden.

Bodde het verhaal mogelijkheid tot identificatie? Konden leerlingen zich vereenzelvigen met het “ik-personage”. Op de vraag of de leerlingen net zo bang zouden zijn als de “ik”, antwoordden zes meisjes en twee jongens bevestigend. Van de 49 leerlingen reageren 26 leerlingen ontkennend.⁶⁹

Er bestond echter geen verband tussen deze identificatiemogelijkheid en het spannend vinden van de tekst.⁷⁰

⁶¹ Crosstabs op cd-rom

⁶² Crosstabs op cd-rom

⁶³ Frequencies op cd-rom

⁶⁴ Frequencies op cd-rom

⁶⁵ Frequencies op cd-rom

⁶⁶ Correlations op cd-rom

⁶⁷ Correlations op cd-rom

⁶⁸ Correlations op cd-rom

⁶⁹ Crosstabs op cd-rom

⁷⁰ Correlations op cd-rom

Voelden zij zich tijdens het lezen misschien echt wat angstig? ⁷¹ Dit ontkenen zelfs 41 leerlingen.

Toen de correlatie bekeken werd tussen het zich angstig voelen tijdens het lezen en het wel of niet spannend vinden van het verhaal, bleek het verband erg sterk. ⁷²

Conclusie

Dat de meeste leerlingen *Lefgozers* niet spannend hebben gevonden, heeft dus te maken met het feit dat zij geen daadwerkelijk angst hebben gevoeld tijdens het lezen. Dat er een sterke relatie bestaat tussen geboeide aandacht en emotionele betrokkenheid hebben Saskia Tellegen en Jolanda Frankhuisen aangetoond. Een citaat: “....,als kinderen en jongeren in staat zijn in een boek op te gaan en als zij geregeld van deze vaardigheid gebruik maken teneinde hun eigen stemming te reguleren door al lezend even afstand te nemen van hun dagelijkse beslommingen, dan is er een heel redelijke kans dat zij zich emotioneel betrokken voelen bij de inhoud van een boek.”⁷³

Enquête naar leesbeleving

Toen de antwoorden op de vragen bij *Lefgozers* naar sympathie en identificatie gekoppeld werden aan de uitkomsten uit de enquête naar leesbeleving, bleek maar één correlatie significant. ⁷⁴

Alleen het verband tussen het vermogen tot identificatie bij de leerlingen en de bewondering voor Remco was duidelijk. In hoofdstuk 2 is al beschreven hoe laag de leerlingen scoorden op het vermogen tot identificatie. Het is dus niet verwonderlijk dat er een verband bleek te bestaan met het geringe aantal leerlingen dat gevoelens van bewondering had voor Remco.

Ik-perspectief

En dan was er de nog de vraag of de “ik” een jongen of een meisje was. Van de 21 meisjes zeiden er dertien dat de “ik” een jongen was en acht een meisje. Van de 28 jongens meenden er 18 dat de “ik” een jongen was en tien een meisje. Het is aardig om eens na te gaan waar de leerlingen die keuze op baseerden. Het bleek dat dat veel te maken had met het eigen referentiekader. Leerlingen die ervoor kozen dat de “ik” een meisje was, zeiden bijvoorbeeld dat een jongen nooit in zijn broek zou plassen van schrik of zou kotsen in de prullenbak. Wie ervan overtuigd was dat de “ik” een jongen was, maakte dat onder andere op uit de bewering dat de jongens Govert-Jan wel vaker sterke staaltjes hadden zien uithalen bij gymnastiek, maar dat deze stunt toch alles sloeg. Meisjes zouden dat niet kunnen weten.

Beoordeling

De leerlingen was ook gevraagd welk cijfer zij op een tienpuntsschaal zouden geven aan *Lefgozers*. Gezien de beoordeling over de spanning in de tekst was het verrassend dat de leerlingen gemiddeld op een 7,3 uitkwamen. Maar liefst dertig jongens en meisjes geven een

⁷¹ Crosstabs op cd-rom

⁷² Correlations op cd-rom

⁷³ Tellegen Saskia en Jolanda Frankhuisen: *Waarom is lezen plezierig?* Delft 2002, p. 126

⁷⁴ Correlations op cd-rom

7 of een 8 voor het verhaal.⁷⁵ Toen de correlatie tussen het cijfer en de beoordeling van de spanning in de tekst bekeken werd, bleek dat het verband zeer significant was.⁷⁶ Kan het zijn dat een 7,3 in de ogen van leerlingen een matig cijfer is of geven zij “uit vriendelijkheid” een vrij hoog cijfer? Vooralsnog blijft het speculeren over de verklaring voor deze sterke correlatie.

Meer lezen

Wat dan te denken van het gegeven dat het verband tussen het waarderingscijfer en het antwoord op de vraag “Zou je nog meer verhalen van Valentine Kalwij willen lezen?” uitzonderlijk sterk was.⁷⁷

Van de 49 leerlingen zeiden er maar liefst 35 dat zij dat misschien zouden willen en slechts één meisje en twee jongens gaven “ja” als antwoord.⁷⁸ Er blijkt ook een sterk verband tussen het ontbrekende verlangen om meer verhalen van Valentine Kalwij te lezen en de antwoorden op de vragen of de leerlingen Remco bewonderden of medelijden met hem hadden.⁷⁹

Mag er geconcludeerd worden dat de onmogelijkheid voor veel leerlingen om sympathie of empathie te voelen voor Remco van invloed is op de twijfel bij diezelfde leerlingen of zij nog wel een ander verhaal van Valentine Kalwij willen lezen?

Eén van de jongens die er wel voor koos om nog een verhaal van Kalwij te lezen was Koen. Hieronder volgt een lezersportret van hem.

Koen woont in Hoogstraten en hij is veertien jaar. Koen leest een à drie boeken per maand en tussen de zeven en negen strips. De krant leest hij enkel in het weekend. Koen vindt *Lefgozers* een beetje spannend. Hij heeft zelf geen last van hoogtevrees en hij heeft nooit iets meegemaakt dat lijkt op de gebeurtenissen uit het verhaal. Koen bewondert Govert-Jan en hij denkt dat Govert-Jan aan de dakgoot gaat hangen omdat hij een echte lefgozer wil zijn. Koen bewondert evenwel Remco ook. Remco wil laten zien dat hij geen broekenmanneling is. Toch heeft Koen ook medelijden met Remco. Koen denkt dat hij een beetje bang zou zijn als hij getuige zou zijn van de gebeurtenissen uit het verhaal, maar hij heeft zich tijdens het lezen niet angstig gevoeld. De “ik” is volgens Koen een jongen. Hij waardeert *Lefgozers* met een 8,5, erg hoog dus. Koen kan zich soms identificeren met verhaalpersonages. Vaak verbeeldt hij zich dingen uit het verhaal tijdens het lezen en hij denkt dikwijls nog eens terug aan het gelezene. Soms kan Koen zich emotioneel betrokken voelen bij een tekst. Koen scoort dus naar verhouding hoog bij de enquête naar leesbeleving en dat is wellicht nodig om verhalen als *Lefgozers* te kunnen waarderen en meer van dat soort teksten te willen lezen.

⁷⁵ Crosstabs op cd-rom

⁷⁶ Correlations op cd-rom

⁷⁷ Correlations op cd-rom

⁷⁸ Crosstabs op cd-rom

⁷⁹ Correlations op cd-rom

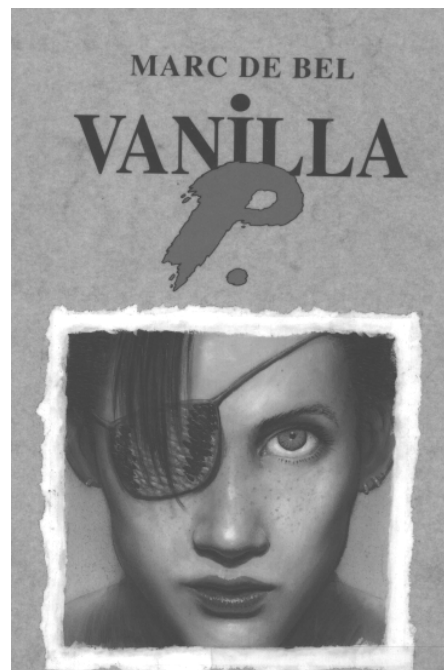
6 Vanilla P

De tweede keer kregen de leerlingen een fragment te lezen uit een boek van Marc de Bel, die zeer populair is in Vlaanderen. Gekozen is voor een vrij stoer fragment vol actie uit *Vanilla P*.

Vijf van de twaalf leerlingen die in het vooronderzoek zijn geïnterviewd gaven aan het liefst avonturenboeken te lezen. Van de onderzochte groep koos 28% voor het avonturenboek als geliefd genre.

Bewust is een verhaal geselecteerd waarin een stoer meisje de hoofdrol speelt. Misschien zouden sommige leerlingen de beschrijving humoristisch vinden. Zoals in hoofdstuk 3 al is beschreven deelden humoristische boeken de tweede plaats met detectives op de lijst van favoriete genres bij de onderzochte leerlingen. Nu zou *Vanilla P* tot het genre van de detective gerekend kunnen worden, maar dat valt in een fragment lastig te vatten.

Hieronder volgen nu eerst bladzijde 23 – 27 uit *Vanilla P* van Marc de Bel:

Vanilla duwde het deurtje in de gedeukte poort open en stapte de vervallen garage binnen. Ze baande zich een weg tussen slordig gestapelde autobanden en lege olievaten en klopte op een zware metalen deur.

'Wie daar?' bromde een zware mannenstem. 'Vanilla.'

De verroeste deur knarste open. Een reusachtige neger vulde de deuropening. Zowel in de hoogte, als in de breedte.

'Is Broes er, Dum?' vroeg Vanilla.

De kolos knikte. De vertrouwde geur van massage-olie vermengd met de rook van goedkope sigaren prikkelde Vanilla's neus toen ze langs de reus de boxingclub binnen glipte. Het oude, bolle mannetje bij de slecht verlichte ring draaide zich nieuwsgierig om. Zijn kale schedel blonk als een biljartbal. Hij wisselde zijn sigaar van mondhoek en blies een blauwgrijze rookwolk de lucht in.

'Vanilla,' glimlachte hij.

'Hallo, Joe!' groette Vanilla terug.

De zwaarste van de twee kampende boksers loenste eventjes in de richting van de deur. Zijn tegenstander aarzelde geen seconde en haalde de dikzak met een rake uppercut onderuit. 'Bravo, Broes!' applaudisseerden Vanilla en Dum. De laatste had duidelijk zwaar de pest aan de lillende vleesklomp in de touwen. Zijn enthousiaste handgeklap weerkaatste tegen de golfplaten zoldering.

'Hallo, Van!' zwaaide de winnaar blij verrast.

Hij sprong de ring uit en haastte zich naar Vanilla. Biljartbal Joe wierp nog snel een grote handdoek over de bezwete schouders van zijn pupil.

'Je ziet er goed uit, Broes,' knikte Vanilla goedkeurend.

Ze bekeek de jonge bokser van kop tot teen.

'Maar er mogen best een paar kilootjes af,' voegde ze er smalend aan toe.

'Jaja, dat weet ik,' pufte de spierenbundel. 'Dat komt wel.' Hij plofte op het bankje voor de grote spiegel.

'Waar heb jij de hele tijd gezeten, Van?' vroeg hij. 'We hebben je in geen maanden gezien.'

'Te druk gehad. Wat vakantie genomen. je weet wel,' antwoordde Vanilla.

Broes' ogen gleden over Vanilla's lenige lichaam.

'Jij boft. Als ik één week niet train, kom ik drie kilo bij.'

'Wie zegt dat ik ondertussen niet heb getraind? Integendeel, ik...'

'Hé, Schaepers!' schreeuwde de ondertussen weer opgelapte dikkerd vanuit zijn hoek. 'We moeten nog drie ronden, hoor! Kom op, kerel!'

Broes wierp Vanilla een knipoog toe.

'Brutale bonk, die Busters,' fluisterde hij. 'Hij is nieuw.'

'Ja, dat merkte ik meteen,' knikte Vanilla. 'Zijn bovendeckking is verschrikkelijk.'

'Klopt,' beaamde Broes. 'Hij heeft weinig of geen techniek. Maar hij is zo taai als een pitbull.'

'Kom op, Schaepers!' wenkte de vechtjas.

Hij wipte van zijn krukje en huppelde ongeduldig op en neer.

'Ik kom eraan!' riep Broes terug.

'Ik heb je nodig, Broes,' fluisterde Vanilla snel.

De donkere ogen van de bokser lichtten op.

'O ja? Echt waar, Van?'

'Doe niet zo mal, idioot. Zo bedoel ik het niet. Ik heb je nodig voor een klus.'

'O...'

'Een unieke kans. Helemaal niet moeilijk om te klaren.'

'Een klus? Waar?'

'Hier vlakbij. In de Rurmel-galerij. Ik ben er daarnet nog even binnen gewipt. Er zijn wel een boel veiligheidsmaatregelen genomen, maar als we het goed aanpakken...'

'Kom je nog of niet, Schaeppers?!' blafte de pitbull nijdig. 'Hoelang ga je daar nog met je liefde staan flikflooiën?'

'Ik ben zijn liefde niet, vetbal!' snauwde Vanilla terug.

De pitbull schoot uit zijn hoek en stooft grommend op de kattige bezoeker af.

Maar Biljartbal Joe hield hem met veel moeite tussen de touwen.

'Rustig, Bob,' suste het kranige oudje.

'Koest, Bobbie!' riep Vanilla treiterig. 'Of je krijgt op zondag geen *Broekies* meer te vreten!'

De varkensoogjes van het zwaargewicht vernauwden zich tot onheilspellende spleetjes. De neusvleugels van de woest knorrende bokser werden krijt wit. Hij duwde de kale coach brutaal van zich af en schoot ziedend van woede op de meid-met-de-grote-bek toe. Broes sprong net op tijd tussenbeide.

'Niet doen, Busters. 'Je...'

'Uit de weg, Schaeppers! Die del heeft dringend een lesje nodig!'

Vanilla kwam achter Broes' brede rug vandaan en ging zonder blikken of blozen vlak voor de schuimbekkende vleesklomp staan. Ze keek hem recht in de ogen.

'Grrr,' knarsetandde de pitbull.

'Mag ik eventjes jouw handschoenen lenen, Broes?' vroeg Vanilla. Ze stak haar rechterhand uit, maar verloor haar belager niet uit het oog. Busters' mond viel open van verbazing. De man kon zijn eigen verschrompelde boksersoren niet geloven.

'...Bedoel je dat ... ?' snapte hij uiteindelijk toch.

Vanilla draaide hem uitdagend de rug toe en knoopte kalm Broes' handschoenen los.

'Doe het niet, Van,' probeerde Broes nog.

Haar toekomstige tegenstander schoot in een pitbulderende lach.

'Afafafafaf!' galmde het door de trainingszaal. 'Die sprinkhaan wil het tegen mij opnemen, Joe!'

De ervaren coach schudde meewarig zijn glimmende biljartbal.

'Die ongelijke strijd duurt geen ronde,' voorspelde hij.

'Afafaf! Reken maar!' gierde Busters zelfverzekerd.

Dum knoopte grinnikend de handschoenen dicht en hielp Vanilla galant in de ring.

'Dank je, Dum.'

'Het is mij 'n waar genoeg,' gniffelde de zwarte reus.

'Doe het niet, Van,' smeekte Broes.

'Waarom niet? Ik voel me fitter dan ooit!'

'Daar was ik al bang voor!' siste Broes tussen zijn tanden. 'Straks zit ik weer zonder sparring-partner! Neem je geen voldoening met zijn verontschuldigheden, Van?'

Busters ving de laatste woorden op. Hij draaide zich met een ruk om.

'Verontschuldigheden?!' grauwde hij. 'Vergeet het! Die aanvaard ik niet! Daar is het te laat voor!'

Hij sloeg zijn handschoenen krachtig tegen elkaar en wipte als gek van het ene been op het andere. Als een geketende hond die plotseling een kat aan zijn neus ziet voorbijkomen. De pitbull besefte niet dat Vanilla geen kat was om zonder handschoenen aan te pakken. Zelfs niet met dikke bokshandschoenen.

'Kom op, kom maar op, Poes! Ik popel van ongeduld om die kattige bek van je dicht te meppen. Of zal ik eerst je wipneusje wat poederen? Afafaf!'

'Toe nou, Van,' waagde Broes nog een allerlaatste poging. 'Wees nou weer niet zo koppig.'

'Doe het niet, Vanilla,' vroeg nu ook Biljartbal Joe. Vanilla twijfelde een seconde.

'Maak je geen zorgen, Joe. ik laat hier en daar nog een stukje heel voor Broes,' stelde ze de bezorgde trainer gerust. 'Ik hoop het,' zuchtte het oudje. 'Want je vindt tegenwoordig niet zo makkelijk goeie sparring-partners.'

'Of misschien kan ik beter eerst ook jouw andere oog dichtmeppen?' spotte Busters.

Vanilla verstijfde. Onder haar trainingspak spanden al haar spieren zich tot het uiterste.

Niemand had ooit ongestraft een opmerking over haar oog gemaakt.

Dat wisten niet alleen Broes, Biljartbal Joe en Dum, maar ook de ex-kampioen van 'Joe's Boxingclub', Ben Bond. Bond-met-de-grote-mond, zoals het superzwaargewicht door iedereen werd genoemd, kon nog altijd alleen maar vloeibaar voedsel innemen. Vanilla haalde diep adem. 'O, nee...' kreunde Broes. Biljartbal Joe hulde zich in een dichte sigarerook. 'Hihi,' verkneuterde Dum zich. Hij schoof het bankje wat dichtter bij de ring om ten volle van het spektakel te kunnen genieten. Helaas voor hem duurde de kamp slechts zeventien seconden. De tien tellen meegerekend. 'De idioot vroeg er gewoon om,' verantwoordde Vanilla zich terwijl een nog volop nagenietende Dum haar met de gedeukte handschoenen hielp. De oude trainer zuchtte diep in zijn wolk van tabaksrook. 'Kom nou, Joe,' troostte Vanilla. 'Die hufter was geen knip voor zijn neus waard. Heb je zijn bovendekking gezien? Een naaktslak schermt zich nog beter af. Dat beest is bovendien tien keer sneller dan die kwal. Broes verdient veel betere tegenstanders. Echte bokkers, geen levende boksbal, zoals die lummel daar.' 'Veel leven zie ik daar toch niet meer in,' merkte Broes droogjes op. 'Hij loenste moedeloos naar het roerloze lichaam in het midden van de ring. 'Wees niet zo sarcastisch, Broes,' glimlachte Vanilla. 'Over een zestal maanden is hij weer de oude. Of toch grotendeels. Dan kun je er weer naar hartelust mee dollen.' Ze gaf zowel de trainer als zijn leerling een bemoedigend klopje op de schouder. 'Wat doe ik met hem, baas?' vroeg Dum niet zonder leedvermaak. 'Bijbrengen en afvoeren,' antwoordde de coach. 'Als je 't mij vraagt, zet die kerel nooit meer een voet in de ring.' Hij wierp Vanilla een beschuldigende blik toe. 'Ik bezorg je wel een andere, Joe,' beloofde ze. 'Kom, Broes. Genoeg getraind voor vandaag.' Ze knoopte de handschoenen met de veters aan elkaar en gooide ze met een welgemikte zwaai vier meter verder over het haakje aan de muur.

Beantwoordde dit fragment aan de verwachtingen van de liefhebbers van avonturenromans? Waren er leerlingen die dit fragment humoristisch vonden? Vonden jongens deze tekst beter dan meisjes? Maakte het wat uit dat de hoofdpersoon een meisje is? Voelden leerlingen sympathie voor Vanilla? Was er een mogelijkheid tot identificatie?

Beoordeling

Er was weinig verschil in de beoordeling van dit fragment tussen enerzijds jongens en meisjes en anderzijds tussen leerlingen uit Hoogstraten of Tilburg.⁸⁰ De leerlingen vonden de tekst meer dan gemiddeld goed, maar nog niet erg goed. Een significante correlatie tussen de liefhebbers van avonturenboeken en het goed of spannend vinden van *Vanilla P* was er niet.⁸¹ Alle meisjes en de jongens uit Tilburg zagen geen humor in deze tekst. Alleen de jongens uit Hoogstraten vonden het fragment iets meer dan gemiddeld humoristisch.⁸² Waar was nu die beoordeling van iets meer dan gemiddeld goed op gebaseerd? Er is een sterke verband met de mening of de tekst spannend was, maar ook of die prettig leesbaar, goed te begrijpen, mooi geschreven, humoristisch of interessant was. Het fragment was zeker niet ingewikkeld of vreemd. Diezelfde aspecten hadden ook een sterke relatie met het beoordelingscijfer dat de leerlingen aan de tekst gaven.⁸³

⁸⁰ Means op cd-rom

⁸¹ Correlations op cd-rom

⁸² Means op cd-rom

⁸³ Correlations op cd-rom

Cijfer

De leerlingen was gevraagd een cijfer te geven. De meisjes gaven een 7.0, terwijl de jongens het verhaal een 7.1 waard vonden. Opnieuw was duidelijk dat er vrijwel geen verschil in beoordeling bestond tussen de jongens en de meisjes. Die cijfers staan dus voor een beoordeling dat het fragment iets meer dan gemiddeld goed werd gevonden.⁸⁴

Levensecht

Is dit een levensechte gebeurtenis? Op de vraag of dit verhaal in het echt zou kunnen gebeuren, zeiden slechts drie jongens dat dat niet mogelijk was, terwijl twaalf meisjes en drie jongens dat niet wisten. De overige 29 leerlingen meenden dat het verhaal levensecht was.⁸⁵ Een belangrijk criterium voor een aantal leerlingen, zoals al beschreven is in het vorige hoofdstuk.

Spannend

Hoe oordeelden de leerlingen over de spanning in dit fragment? Er bestond immers een verband met de beoordeling dat de tekst iets meer dan gemiddeld goed was. Slechts vier jongens en één meisje meenden dat de tekst erg spannend was, terwijl tien meisjes en dertien jongens het verhaal gemiddeld spannend vonden. De rest, dat wil zeggen 19 leerlingen, gaf het oordeel dat de tekst niet spannend was.⁸⁶ Een erg middelmatige tekst dus waar het de spanning betrof, zelfs wat meer aan de negatieve kant.

Sympathie

Heeft sympathie of identificatie een rol gespeeld bij de beoordeling? Was het belangrijk voor het inlevingsvermogen dat de hoofdpersoon een meisje is? Acht jongens en vier meisjes zouden het beter hebben gevonden als de hoofdpersoon een jongen was geweest.⁸⁷ Had dat effect op de beoordeling? Er blijkt een significant negatieve correlatie te bestaan tussen de bewering dat het beter was geweest als een jongen de hoofdrol had gespeeld en het waarderingscijfer voor het fragment.⁸⁸ Het was dus niet van belang voor het merendeel van de leerlingen.

De leerlingen konden reageren op de beweringen “Vanilla is sympathiek, Vanilla is moedig, Vanilla is gemeen en Vanilla is een boef”. Zij konden op een vijfpuntsschaal aangeven of ze het met deze beweringen helemaal niet tot helemaal wel eens waren.

Bijna de helft wist niet of Vanilla wel sympathiek was. Maar liefst 38 leerlingen vonden Vanilla wel moedig. Achttien leerlingen meenden dat Vanilla niet gemeen was, maar eveneens achttien leerlingen konden daar geen mening over geven. Uiteindelijk vonden tien leerlingen Vanilla wel een boef, terwijl zestien leerlingen daar niet zeker van waren.⁸⁹

Leerlingen bleken zich over het algemeen een slecht beeld te kunnen vormen van Vanilla. De vraag is dan ook of sympathie voelen voor Vanilla voor veel leerlingen mogelijk was.

⁸⁴ Means op cd-rom

⁸⁵ Crosstabs op cd-rom

⁸⁶ Crosstabs op cd-rom

⁸⁷ Crosstabs op cd-rom

⁸⁸ Correlations op cd-rom

⁸⁹ Crosstabs op cd-rom

Toen de vier beweringen gecorreleerd werden met het vermogen tot identificatie en verbeelden, bleek alleen de bewering “Vanilla is moedig” een sterk verband te hebben met de mogelijkheid tot identificatie.⁹⁰

Er bleek tevens een sterk verband te bestaan tussen het feit dat 38 leerlingen Vanilla moedig vonden en het cijfer dat ze aan de tekst gaven, hun mening over de spanning in het fragment, maar ook of zij het hele boek zouden willen lezen.⁹¹ Kennelijk was het aspect van het moedige optreden van Vanilla zo duidelijk herkenbaar voor veel leerlingen dat dat van invloed was op hun totale mening over het verhaal.

Meer lezen

Negentien leerlingen zouden het boek helemaal willen lezen. Bijna evenveel, namelijk achttien leerlingen, wilden het hele boek niet lezen en de overige acht wisten het niet.⁹² Het is goed om hier te bekijken of er een verschil is tussen de Vlaamse en de Nederlandse leerlingen, gezien de bekendheid die Marc de Bel heeft in Vlaanderen. Analyses tonen aan dat er geen onderscheid is tussen de groepen leerlingen uit Hoogstraten of Tilburg, als het om hun wens om *Vanilla P* helemaal te lezen ging.⁹³

Identificatie

Er valt nog meer te zeggen over de mogelijkheid tot identificatie met Vanilla. De leerlingen konden reageren op vier beweringen:

- ik zou net zo sterk willen zijn als Vanilla;
- ik zou net zo’n lenig lichaam willen hebben als Vanilla;
- ik zou net zo bewonderd willen worden als Vanilla;
- ik zou net zo goed uit mijn woorden willen komen als Vanilla.

Zij konden op een vijfpuntsschaal aangeven of ze die wensen helemaal niet graag tot juist heel graag zagen uitkomen.

Van de 47 leerlingen wensten twee meisjes en dertien jongens net zo sterk te zijn als Vanilla, maar 28 leerlingen maakte het niet uit om net zo sterk te zijn. Negen meisjes en veertien jongens wilden wel net zo lenig zijn als Vanilla, maar ook nu kon het maar liefst 21 leerlingen niet schelen om Vanilla te evenaren.

Slechts één meisje en zeven jongens wilden net zo bewonderd worden als Vanilla en 27 leerlingen liet die bewondering koud. Twaalf leerlingen wensden zelfs niet bewonderd te worden zoals Vanilla.

Negentien leerlingen, acht meisjes en elf jongens, zouden wel net zo goed willen spreken als Vanilla, maar ook nu weer zei bijna de helft, namelijk 23 leerlingen, dat het hen niets kon schelen om net zo goed uit hun woorden te kunnen komen als Vanilla.⁹⁴

Opvallend is de grote groep leerlingen die aangaf onverschillig te staan tegenover de kwaliteiten van Vanilla. Van identificatie kan niet gesproken worden.

⁹⁰ Correlations op cd-rom

⁹¹ Correlations op cd-rom

⁹² Crosstabs op cd-rom

⁹³ Anova op cd-rom

⁹⁴ Crosstabs op cd-rom

Conclusie

De meeste leerlingen konden zich niet identificeren met Vanilla, maar ook sympathie was moeilijk voor haar op te brengen. Toch wilden tien leerlingen uit Hoogstraten en negen uit Tilburg het verhaal graag helemaal lezen. Zouden de beschreven gebeurtenissen die 19 leerlingen uitnodigen tot verder lezen? Over het algemeen oordeelden de leerlingen dat het fragment maar iets meer dan gemiddeld spannend was. Er blijven nog veel vragen. Een individueel lezersportret kan wat licht op de problematiek laten schijnen.

Annelies zit in Hoogstraten op school. Zij geeft aan dat zij *Vanilla P* heel graag helemaal zou willen lezen. Annelies vindt het fragment gemiddeld spannend, beoordeelt de tekst als erg goed, heel erg prettig leesbaar, erg goed te begrijpen en erg mooi geschreven. Het verhaal is volgens Annelies niet humoristisch, gemiddeld interessant, gemiddeld ontroerend, niet ingewikkeld en gemiddeld vreemd. Zij weet niet of het verhaal in het echt kan gebeuren en zij is het er niet mee eens dat het beter was geweest als een jongen de hoofdrol had gespeeld. Nu de mening van Annelies over Vanilla: “Vanilla is niet sympathiek, maar ook niet gemeen. Annelies weet niet of Vanilla moedig is, maar ze meent wel dat Vanilla een boef is.”

Het kan Annelies niet schelen om net zo sterk te zijn als Vanilla, maar ze zou wel heel graag net zo'n lenig lichaam willen hebben als Vanilla. Ze wil helemaal niet graag net zo bewonderd worden als Vanilla, maar ze wil wel graag net zo uit haar woorden kunnen komen als Vanilla.

Uit de enquête naar leesbeleving blijkt dat Annelies vaak emotioneel betrokken is bij verhalen, daarin scoort zij hoog in verhouding tot haar klasgenoten. Zij denkt zelfs heel vaak terug aan gelezen verhalen. Annelies identificeert zich bijna nooit met verhaalpersonages, maar ze verbeeldt zich wel vaak dingen als ze aan het lezen is. Annelies is dus meer gericht op gebeurtenissen in een verhaal dan op personages. Annelies leest drie boeken per maand en laat zich voor de keuze raden door vriendinnen.

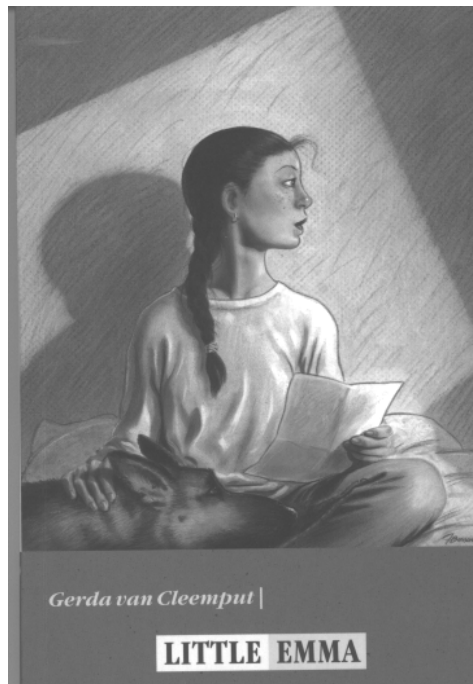
Aan het eind van de enquête is de leerlingen gevraagd hoe het verhaal zal aflopen. Annelies denkt dat Vanilla en Broes een overval zullen plegen. De politie arriveert, maar Vanilla en Broes kunnen op tijd weggelopen.

7 Little Emma

Little Emma van Gerda van Cleemput is gekozen omdat het fragment wellicht een emotionele spanning op zou kunnen roepen. De hoofdfiguur is een meisje dat geadopteerd is en dat geconfronteerd wordt met een brief van haar natuurlijke moeder. De tekst leek veel mogelijkheden tot sympathie of identificatie te bieden. De verwachting was groot dat het fragment bij meisjes beter zou aanslaan dan bij de jongens. Eén van de geïnterviewde meisjes uit Hoogstraten had Gerda van Cleemput met name genoemd als haar favoriete schrijfster.

Hieronder volgt het fragment dat de leerlingen voorgelegd hebben gekregen:

Gerda van Cleemput, *Little Emma*. Averbode, 1998 (4e druk; 1e druk 1995), pp. 1-13

Achter in de tuin blafte Gooi. Emma zette haar fiets tegen de berk en haastte zich naar binnen. In de hal haakte ze haar tas met balletspullen aan de kapstok.

Haar hart maakte sprongetjes. Ze had de Julia-rol gekregen. Haar vleugels groeiden. Met opengespreide armen fladderde ze de gang door en danste op één been. Een blijde warmte doorstroomde haar hele lijf.

'Mmmmma...'

Bijna had ze haar vreugde uitgeschreeuwd. Bijna had ze luidkeels mama geroepen. Maar nog net op tijd hield ze zich in. De stem van haar moeder deed haar zwijgen.

Ze bleef staan, luisterde met ingehouden adem. Haar moeder klonk ongerust, nerveus.

Er was bezoek. Tegen wie praatte mama zo opgewonden?

Emma wachtte even. Misschien herkende ze de stem van de bezoeker wel.

Maar er kwam geen antwoord. Alleen een wat langere pauze. En dan mama weer.

Natuurlijk! Ze was aan het telefoneren.
Emma wilde liefst van al meteen de kamer binnengaan en haar onderbreken, vertellen dat ze de Julia-rol had gekregen.
Maar iets hield haar tegen. Het was de toon waarop haar moeder sprak. De toon was opgewonden, gejaagd.
'Zal ik op je wachten, Luc, om het haar te vertellen?' Emma glimlachte. Papa aan de lijn.
'...'
'Ja, Luc, ik weet het. Maar ik vind het zo moeilijk om het haar te zeggen, zonder jou erbij. Ik had gedacht... Kom je heel laat? Lukt het echt niet wat vroeger vandaag?'
'...'
Emma hield haar adem in. Waar hadden ze het over?
'Ja, ja. Natuurlijk weet ik dat je op woensdag vastzit aan de avondvergadering. Zal ik het dan maar uitstellen tot morgen?'
Het duurde lang voordat mama weer wat zei.
Emma begreep er niets van. Zou ze toch naar binnen gaan? Of liever de tuin in naar Gooi?
Eigenlijk hield ze niet van afluisteren. Ik ga naar mijn kamer, dacht ze.
En toch bleef ze onbeweeglijk staan. Haar zolen kleefden aan de vloer.
Ze hield haar oren wijd open. En ook al wilde ze het niet, ze wachtte ademloos op de stem van haar moeder.
Zeg iets, dacht ze. Zeg dan toch iets.
'Nee, Luc, we mogen het haar niet verzwijgen. Dat is niet eerlijk.'
Emma slikte. Haar hart bonsde in haar keel. Ze hield het niet langer uit. Wat mochten ze niet verzwijgen?
'Goed. Straks dan', zei mama. 'Misschien kun je toch...'
Emma gooide de deur wijd open en stooft naar binnen. Haar moeder draaide zich om. Ze keek haar verschrikt aan, alsof ze zich betrappt voelde.
'Tot straks, Luc', stamelde ze en ze legde gauw de telefoon neer.
'Dat was pappa', zei ze.
'Weet ik', knikte Emma. Ze bleef haar moeder vragend aankijken, wachtend op een verklaring. Mama voelde zich duidelijk niet op haar gemak. Ze zocht naar woorden maar wist niet hoe te beginnen. Ze ging tegen de vensterbank leunen en prutste aan het Kaaps viooltje. Ze trok een paar verwelkte bloempjes af en rolde ze tot een kleverig bolletje.
'Emma', zei ze. Ze stokte eventjes en ging dan vlug verder: 'Ik moet je wat vertellen.'
Ze klonk ondersteboven. Emma bleef roerloos staan. Wat was er mis?
Ze ploegde wanhopig de voorbije weken door. Slechte cijfers? Te laat thuisgekomen? Kamer niet opgeruimd? Beloftes niet gehouden? Niet bij oma langs geweest?
Ze kon niets ontdekken waarover haar moeder zou kunnen klagen.
'Wat scheelt er dan?' vroeg ze.
Mama draaide zich naar haar toe en keek haar recht in de ogen.
'Er is een brief gekomen', zei ze.
Emma voelde een lach in haar keel.
Wat was er zo ongewoon aan een brief, dat je ervan ondersteboven raakte? Er kwam iedere dag post.
Toch bleef mama zorgelijk kijken.
'Voor mij?' vroeg Emma. Misschien had een van haar pen vrienden geschreven.
'Ja.'
'Van wie?'
'Van je moeder', zei mama.

Het maakte haar helemaal overstuur. Als verlamd keek ze naar mama. Het was of ze in een bodemloze put viel.
Ze kreeg geen woord over haar lippen, liet zich op de bank zakken en stuurde ontfaand voor zich uit. Ze was heel bleek.
Mama knikte.

'Ja, je moeder heeft geschreven', zei ze.
Emma kon niet antwoorden, kreeg geen geluid door haar keel.
Ze friemelde aan haar T-shirt. 'Hoezo?' fluisterde ze.
Mama kwam naast haar op de bank zitten en sloeg een arm om haar heen.
'Ze wil je ontmoeten', zei ze terwijl ze de grote bruine envelop die op het tafeltje lag naar zich toe trok. Ze was geadresseerd aan de heer en mevrouw Tavernier.
'Er zit ook een brief voor jou bij. Die heb ik dicht gelaten natuurlijk. Maar wil je de onze horen?'
Emma knikte. Haar gezicht voelde grauw.
Mama vouwde het velletje papier open en begon te lezen.

'Geachte meneer en mevrouw Tavernier. U zult wel verwonderd zijn over deze brief. Ik heb diep nagedacht en overwogen of ik dit wel zou doen. U een Brief sturen, bedoel ik. Misschien vindt u het vreemd dat ik uw adres ken. Ik heb het van Viola. In de loop van de jaren zijn we goede vrienden geworden, Viola en ik. Zestien jaar geleden heeft ze me geholpen. Ze was toen de enige die om me gaf. Vorige week heb ik, na lang aandringen, uw adres van haar gekregen. Neem me alstublieft niet kwalijk dat ik u lastig val, maar het gaat ook over mijn dochter. Ze is nu vijftien, en ik zou graag met haar praten. Ik wil haar leren kennen. Ik hoop dat u mij begrijpt en me toestaat een middag met haar door te brengen. Ik dank u en ...'

Emma liet haar niet verder lezen.
'Wie is Viola?' onderbrak ze fel. Haar moeder haalde haar schouders op.
'Ik weet het niet. Maar hier is de brief voor jou. Misschien staat het daar in.'
Mama schoof haar een witte envelop toe. Emma keek naar de grote, krullige letters.
Little Emma, stond er.
Ze sprong op en veegde met één haal de brief van tafel. 'Ik wil haar niet zien', zei ze. 'Ik wil niks met haar te maken hebben. Toen ik geboren werd, heeft ze me in de steek gelaten. Ze heeft me weggegeven. Jij bent mijn moeder. Niet zij.' Emma ging weer zitten en begon te huilen.
'Ik wil haar niet zien', snikte ze.
Mama stond op en haalde een kop thee in de keuken. Ze raapte de brief op en schoof weer naast Emma op de bank. 'Stil maar', zei ze troostend. 'Geen wonder dat je ondersteboven bent. Ik heb het zelf ook moeilijk. Ik ben net zo erg geschrokken als jij. Maar het is toch een vriendelijke brief. Vind jij dat ook niet?' Ze streelde Emma's haar. 'Kom, drink eens.'
Emma droogde haar tranen en dronk langzaam de kop leeg. 'Wil je echt niet lezen wat ze schrijft?' vroeg mama. Ze duwde de omslag wat dicht naar haar toe.
'Waarom Little Emma?' vroeg Emma.
'Misschien staat het antwoord in de brief', zei haar moeder weer.
Emma haalde haar schouders op. 'Ze wil me bij jullie weghalen', snufte ze, 'Dat is het.'
Mamma staaarde voor zich uit. Misschien dacht ze wel precies hetzelfde, maar wou ze het niet bekennen.
'Denk je ook niet dat we het veel te somber inzien, Emma? We zitten ons wellicht voor niks druk te maken. Kom, wees eens niet zo verdrietig.'
'Ik wil haar niet zien', zei Emma aarzelend.
'Als ik jou was, zou ik toch maar haar brief lezen.'
'Tja...'
Emma pakte de envelop en liep de kamer uit. In de deuropening bleef ze nog even staan.
'Ze is mijn moeder niet', zei ze.

Emma liep de trap op en was vastbesloten de brief in duizend snippers te scheuren.
Beneden in de gang riep mama. 'Emma!'
Ze draaide zich naar haar om. Mama schudde het hoofd.
'Niet doen', zei ze. 'Niet verscheuren. Da's geen oplossing. Het is alleen uitstel.'
Emma kwam terug naar beneden.
'Zie je wel dat jij mijn moeder bent', zei ze. 'Je kent me veel te goed.'
Mama gaf haar een kneepje. 'Ik heb je ook al heel lang. Je hele leven. Meer dan vijftien jaar.'
Emma was ontroerd.

'Ik ga naar buiten', zei ze vlug.
In de tuin haalde ze Gooi uit de kennel, en ze liet hem draven op het gazon. Gooi was door het dolle heen, kwam met een twijg aanslepen en wilde dat ze met hem stoeide.
'Niet nu, Gooi', zei ze. 'Straks. Eerst moet ik die brief lezen.'
Ze ging op de bank zitten en keek naar het handschrift op de envelop.
'Waarom Little Emma? vroeg ze zich opnieuw af. Wat weet ze van me? Wat wil ze van me?
Ze was nieuwsgierig, en ook weer niet. Ze was onzeker en bang.

Als ik hem lees, geef ik een beetje toe, dacht ze. Maar ik wil haar niet zien. Ze is een onbekende voor me.

Ze aarzelde. Een onbekende. En toch mijn moeder.

Haar hart klopte wild terwijl ze de envelop open maakte. Met loden vingers trok ze de brief tevoorschijn.

Lieve Emma,

Ik ken je niet. En toch ken ik je heel goed. Ik heb je negen maanden bij me gedragen. Ik heb je voelen bewegen, voelen stampen, voelen groeien. Het was een zalig gevoel. Voor mij hadden die maanden eeuwig mogen duren. Toen hoorden we nog bij elkaar. Maar ook nadat je geboren was, en bij me weggebaald, ben je nooit uit mijn gedachten geweest. Ik kan je niet vergeten. Misschien begrijp je dat niet. Misschien begrijp je ook niet dat ik je alleen gelaten heb. Dat is nu meer dan vijftien jaar geleden. Misschien wil je me niet zien en niet horen. Maar ik zou je zo graag vertellen over jou en mij.

Als ik aan je denk, wil ik je voor me zien zoals je bent. Daarom wil ik je ontmoeten, little Emma.

Volgende vrijdag om vijf uur zal ik je opbellen. Ik hoop dat we dan een afspraak kunnen maken. Inne Collijn.

Emma bleef stilletjes zitten met de brief op haar schoot. Gooi jankte zachtjes, vroeg om aandacht.

Ze gaf klopjes op zijn kop. Hij kwispelde.

'Ze heet Inne, Gooi. Inne Collijn', zei ze.

De brief verraste haar. Hij klonk heel anders dan ze had verwacht. Opdringerige, eisende woorden had ze verwacht. Niet deze rustige, vriendelijke toon.

Ze probeerde zich haar moeder voor te stellen. Haar echte moeder. Hoe was ze? Hoe zag ze eruit? Had ze lieve ogen? Blauwe, bruine, grijze? Was ze donker, blond? Klein, groot? Lachte ze veel, of was ze eerder ernstig?

Emma schrok. Zonder dat ze het zelf wilde, werd ze vreselijk nieuwsgierig naar de onbekende vrouw. Na die paar stomme zinnen in een krullig handschrift. Ze werd er kwaad om.

Haar echte moeder was mama, en daar bleef het bij.

'Kom, Gooi, we gaan naar binnen.' Met grote passen liep ze de tuin door. De herder rende voor haar uit.

Beoordeling

De verwachting dat het fragment door jongens en meisjes anders beoordeeld zou worden, kwam uit.

Gekeken is naar het beoordelingscijfer dat jongens en meisjes voor de tekst hebben gegeven en toen bleek dat de twee sekses significant verschilden in hun waardering.⁹⁵ De meisjes vonden het fragment een 9,1 waard, maar bij de jongens rolde er als gemiddeld beoordelingscijfer een 7,8 uit. Daarbij is het aardig om te zien dat de jongens in Tilburg kwamen op een 7,1 en de jongens uit Hoogstraten op een 8,6.⁹⁶

⁹⁵ Anova op cd-rom

⁹⁶ Means op cd-rom

Identificatie

Identificeerden de meisjes zich meer met Emma dan de jongens? Leerlingen konden reageren op de bewering “Ik zou overstuur zijn als ik hetzelfde hoorde als Emma”. Het blijkt dat de jongens en de meisjes duidelijk verschilden in hun antwoord.⁹⁷ Van de 22 meisjes antwoordden 21 dat zij zeker overstuur zouden zijn. Bij de jongens gaven 18 van de 25 datzelfde antwoord. Verhoudingsgewijs zijn dat er aanzienlijk minder dan bij de meisjes, maar het is toch nog een behoorlijk aantal.⁹⁸

Andere beweringen die tot doel hadden te bekijken of de leerlingen zich konden vereenzelvigen met Emma waren: “Ik zou nieuwsgierig zijn naar mijn echte moeder” en “Ik zou ontroerd zijn als ik merkte hoe goed mijn mama mij kende”. Bij deze beweringen bleek er geen significant verschil te zijn tussen de antwoorden van de jongens en de meisjes.⁹⁹ Negentien meisjes en vijftien jongens zouden ook nieuwsgierig zijn, terwijl dertien meisjes en eveneens dertien jongens ontroerd zouden zijn.¹⁰⁰

Opvallend is dan toch dat twee meisjes en maar liefst zeven jongens niet wisten of ze nieuwsgierig zouden zijn. Nog meer leerlingen wisten niet of ze ontroerd zouden zijn, namelijk acht meisjes en negen jongens.

Er bleek een duidelijk verband tussen de verwachting die de leerlingen van zichzelf hadden of ze net zo overstuur en net zo ontroerd zouden zijn als Emma en het waarderingscijfer voor het fragment.¹⁰¹ Kennelijk heeft de emotionele lading van de tekst invloed gehad op de beoordeling en bij de meisjes leidde dat tot een hoog cijfer.

Sympathie

Er waren ook vragen die trachtten te onderzoeken of leerlingen sympathie voelden voor Emma.

De leerlingen konden op een vijfpuntsschaal aangeven of zij het helemaal niet eens tot helemaal wel eens waren met de beweringen “Emma is sympathiek” en “Emma is zielig”.¹⁰² Zeventien meisjes waren het met de bewering eens dat Emma sympathiek is, terwijl dertien jongens een kruisje in het midden hadden gezet. De middelste kolom stond voor “ik weet het niet”. Meer dan de helft van de jongens kon dus geen uitspraak doen over het wel of niet sympathiek zijn van Emma. Was het dan niet mogelijk voor hen om sympathie te voelen voor Emma? Zou je mogen concluderen dat emotionele betrokkenheid in dit fragment bij dertien jongens, van wie tien uit Nederland en drie uit Vlaanderen, niet mogelijk was en dat daardoor het gemiddelde cijfer van de jongens zoveel lager lag dan bij de meisjes?

Ook het beoordelingsverschil tussen de jongens uit Hoogstraten en Tilburg zou zo verklaard kunnen worden. Er zijn immers veel meer jongens uit Nederland die geen oordeel konden geven over het wel of niet sympathiek zijn van Emma dan jongens uit Vlaanderen.

⁹⁷ Anova op cd-rom

⁹⁸ Crosstabs op cd-rom

⁹⁹ Anova op cd-rom

¹⁰⁰ Crosstabs op cd-rom

¹⁰¹ Correlations op cd-rom

¹⁰² Crosstabs op cd-rom

Toen de correlatie berekend werd tussen de reactie op de bovenstaande beweringen en het waarderingscijfer, bleek dat het verband tussen de mening of Emma sympathiek was en de waardering voor het fragment inderdaad heel significant was.¹⁰³

Leerlingen dachten heel divers over de bewering dat Emma zielig zou zijn. Er is dan ook geen verband met de waardering voor de tekst.

Conclusie

Resumerend kan gesteld worden dat de meisjes vrijwel allemaal aangaven ook overstuur te zijn in dezelfde omstandigheden als Emma; ze spraken zich er duidelijk over uit dat ze ook ontroerd zouden zijn en zeventien van de 22 meisjes vonden Emma sympathiek. Dit alles heeft een duidelijk verband met het hoge waarderingscijfer voor dit fragment. De tekst heeft de meeste meisjes geraakt. Achttien van de meisjes wilden het hele boek lezen, terwijl de overige vier het niet wisten. Geen van de meisjes gaf aan dat ze het boek niet wilden lezen.¹⁰⁴

Overigens moet hier toch opgemerkt worden dat ook elf jongens het hele boek wensten te lezen.

Intrigerend is wel dat er geen correlatie blijkt te bestaan tussen de uitspraken over overstuur zijn, ontroerd raken en sympathie voelen voor Emma en het vermogen tot emotionele betrokkenheid en identificatie, zoals die was gemeten via de betreffende onderzoeklijsten.¹⁰⁵ Wellicht is de oorzaak te vinden in het feit dat vrijwel alle meisjes aangaven dat deze tekst hen bijzonder aansprak. Al eerder is vermeld dat bij de enquête naar leesbeleving de score laag was voor het vermogen tot identificatie en zeker tot emotionele betrokkenheid. De hoge waardering voor de tekst en de lage score voor identificatie en emotionele betrokkenheid vallen moeilijk met elkaar te rijmen. Het is boeiend om te merken dat de meisjes en de jongens uit Hoogstraten bij de enquête naar leesbeleving de vragen zodanig hebben beantwoord dat de conclusie moest zijn dat hun vermogen tot identificatie en emotionele betrokkenheid heel gering was, terwijl uit reacties op *Little Emma* bleek dat ze zich weldegelijk konden verplaatsen in Emma en ook emotioneel konden reageren op het fragment.

Reacties uit interviews

Zoals in hoofdstuk 2 al beschreven is, zijn de leerlingen die in 2002 geïnterviewd zijn, geselecteerd op hun hoge of lage scores bij het onderzoek naar leesbeleving. Drie leerlingen met een hoge score en één met een lage hebben het fragment uit *Little Emma* te lezen gekregen. Uit de reacties van de leerlingen op het fragment was niet op te maken wie van hen de lage score had. Het leek van geen belang bij het bespreken van de tekst.

Erol, een Turkse jongen met een hoge score, vond Emma zowel sympathiek als zielig. Hij kon zich goed in de situatie van Emma verplaatsen. Erol zou zelf “helemaal gek worden” in dezelfde omstandigheden en hij zou beslist heel erg overstuur zijn. Hij wilde het boek graag helemaal lezen.

¹⁰³ Correlations op cd-rom

¹⁰⁴ Crosstabs op cd-rom

¹⁰⁵ Correlations op cd-rom

Sam is een autochtone jongen die veel leest. Zijn moeder is docente Nederlands en zij voorziet hem van veel boeken. Sam scoorde hoog bij de enquête naar leesbeleving. Sam vond het een realistisch fragment, wat voor hem een belangrijk criterium is. Dat is ook de reden waarom hij zich in het verhaal kon inleven en met Emma meeleven. Sam verwachtte wel dat Emma haar echte moeder zou gaan zien, maar dat ontleende hij ook aan de dikte van het boek. Er ging vast nog veel gebeuren.

Gioia is van Italiaanse afkomst en zij leest minimaal een uur per dag. Ook zij bleek een groot vermogen te bezitten voor emotionele betrokkenheid, identificatie, terugdenken en verbeelden. De kافت sprak Gioia onmiddellijk aan. Zij zag zichzelf in het meisje met de hond. Adopteren komt veel voor, dus het verhaal was beslist levensecht voor Gioia. Haar mening over Emma luidde als volgt: “Emma komt spontaan over, maar ook koppig. Ik zou hetzelfde gedaan hebben als zij, maar ik zou nog verder gaan. Ik zou de brief weggegooid hebben.” Gioia identificeerde zich werkelijk met Emma: “Ik leef met Emma mee; ik kan me goed voorstellen hoe het is.” Gioia voorspelde dat Emma en haar echte moeder bevriend zouden raken, maar dat Emma bij haar adoptiefmoeder zou blijven wonen. Wendy scoorde laag bij het onderzoek naar leesbeleving. Zij leest twee dunne boeken per maand en ze schrijft dagelijks in haar dagboek. Wendy vond het fragment heel erg spannend omdat ze wilde weten wie de echte moeder was en wat er zou gaan gebeuren. Zijzelf zou ook wel schrikken bij zo’n brief, maar ze zou de moeder toch een kans geven. Het zou Wendy niet uitmaken als de hoofdpersoon een jongen was.

Perspectief

Van de leerlingen uit het verkennend onderzoek zeiden er 37 dat het niet beter was geweest als de jongen de hoofdrol had gespeeld. Acht leerlingen kon het niet schelen en slechts één meisje antwoordde bevestigend.¹⁰⁶

Spanning

Wendy vond het fragment heel erg spannend, maar hoe oordeelden de leerlingen uit het verkennend onderzoek?

De reacties waren heel divers. Dertien leerlingen vonden het fragment niet spannend, 19 vonden het wel spannend en 14 wisten het niet.¹⁰⁷ De laatste groep was weer behoorlijk omvangrijk: bijna een derde van alle leerlingen.

Goed verhaal

Toen gevraagd werd of het fragment goed was, waren de meningen duidelijker. Twintig meisjes en veertien jongens vonden het fragment goed, slechts twee jongens vonden het niet goed en acht jongens en twee meisjes wisten het niet.¹⁰⁸ Een hoge waardering van maar liefst 73% van de leerlingen.

Toen de mening van de leerlingen of het fragment spannend of goed was gecorreleerd werd met andere waarderingsbegrippen, bleek er een significant verband te bestaan met de

¹⁰⁶ Crosstabs op cd-rom

¹⁰⁷ Crosstabs op cd-rom

¹⁰⁸ Crosstabs op cd-rom

beweringen: het fragment is prettig leesbaar; het fragment is goed te begrijpen; het fragment is mooi geschreven; het fragment is interessant en het fragment is ontroerend. Er was geen verband tussen de beoordeling of het fragment spannend of goed was en de mening of het verhaal in het echt zou kunnen gebeuren. Wel bestond er een relatie tussen de mening of het verhaal in het echt zou kunnen gebeuren en de bewering dat het fragment interessant was en ontroerend.¹⁰⁹

Het fragment uit *Little Emma* heeft veel stof tot nadenken opgeleverd. In ieder geval hebben de meisjes het hoog gewaardeerd en ook veel jongens, met name uit Hoogstraten, vonden het een waardevolle tekst.

Zes weken later

Zes weken nadat de leerlingen *Vanilla* en *Little Emma* hadden beoordeeld bleek dat één jongen en twee meisjes uit Tilburg de bundel *Lefgozers* in zijn geheel hadden gelezen; één jongen uit Hoogstraten had *Vanilla* helemaal gelezen en zes meisjes en één jongen uit Hoogstraten hadden *Little Emma* gelezen. Zestien leerlingen gaven aan nog steeds één of meer boeken te willen gaan lezen. Als belangrijkste oorzaak dat dat nog niet gebeurd was, werd genoemd dat het betreffende boek uitgeleend was bij de openbare bibliotheek. Het meest was *Little Emma* gereserveerd.

¹⁰⁹ Correlations op cd-rom

8 Een soort zusje

De vierde en vijfde tekst die de leerlingen te lezen hebben gekregen, zijn fragmenten uit boeken die inhaken op onze multiculturele samenleving. In hoofdstuk 3 is al aangegeven dat de klas uit Hoogstraten slechts één allochtoon meisje bevatte, dat alleen in het begin van het schooljaar de lessen volgde. Zij heeft vanaf de vierde tekst niet meer deelgenomen aan het onderzoek.

In Tilburg zaten twee meisjes en twee jongens met een allochtone achtergrond in de klas. Helaas was bij het afnemen van de toets met de vierde en vijfde tekst één van de allochtone meisjes afwezig. Bij het bespreken van de reacties van leerlingen op de fragmenten zal aandacht besteed worden aan de antwoorden van de resterende drie allochtone leerlingen.

De vierde tekst was een fragment uit *Een soort zusje* van de Vlaamse schrijfster Diane Broeckhoven.

Hieronder volgt het fragment.

Diane Broeckhoven, *Een soort zusje*. Houtekiet. Antwerpen-Baarn, 1995, pp. 68-71

Dinsdag, tien voor vier. Eric zit met zijn rug naar het raam en maakt zichzelf wijs dat, als er dadelijk aangebeld wordt, hij rustig zal opstaan en kalm tegen zijn moeder zal zeggen:

'Ach, daar zijn ze mam, ik doe wel even open.'

In werkelijkheid is hij gespannen tot in iedere vezel en kijkt hij iedere twintig seconden op of hij al beweging ziet. Hij heeft een droge mond en toch moet hij voortdurend slikken. Als hij mocht kiezen tussen wat er echt op het programma staat en tijdelijk wegzakken in een diep gat onder de vloerbedekking, lijkt het laatste hem het aantrekkelijkste idee.

Hij hoort zijn moeder in de keuken rommelen met kopjes en glazen. Was ze maar meegegaan met Ben, die met een vakantiegezicht de caravan aan de auto heeft gehaakt en richting garage is vertrokken. Was hij maar alleen thuis om zijn vakantie vriendinnen te ontvangen. Het lijkt alsof hij mensen uit twee totaal verschillende werelden met elkaar in aanraking moet brengen. Alsof er twee toneelstukken tegelijk zullen worden opgevoerd: een komedie en een drama.

De bell! Toch nog onverwacht. Diep ademen. En daar staan ze dan: alle twee in een valse spijkerbroek, Ruby met een hagelwit T-shirt en Nina een rood. Ze giechelen en praten door elkaar, zoenen hem, gooien hun tassen op de grond in de hal en doen of ze thuis zijn.

'Wat gek om je hier terug te zien, in een echt huis. En met echte kleren aan, nou ja, ik bedoel: ik heb je nooit anders dan in afgeknipte broeken gezien.'

Ruby's stem, in de zon gesmolten honing... Eric gelooft dat hij sterren ziet.

'Kom binnen, vooruit, we staan hier al een uur in de hal. Wat doe je toch allemaal?' vraagt hij aan Nina die geburkt aan haar voeten zit te prutsen.

'Ik doe mijn gympen uit. Ik vrees dat ik ze een maatje te klein heb gekocht, maar ik vond ze zo leuk. Mijn tenen hebben even de ruimte nodig.'

Onder veel hilariteit vinden ze een plekje op de bank, dan valt er een stilte. Ze zitten daar zo officieel dat de twee vriendinnen meteen weer in lachen uitbarsten. Eric hoort zijn moeder, de deur van de keuken zwaait open. Ze ziet er goed uit vandaag, ze heeft een zomerjurk aan en schoenen met hakken. Hij vangt de blik van verstandhouding in haar ogen op als ze de kamer binnenkomt.

'Even kennismaken,' zegt ze, nog voor ze de twee meisjes echt in het vizier heeft.

'Dus jij bent ... jij bent...'

Wat gebeurt er? Eric ziet de kleur uit haar gezicht wegtrekken, zelfs haar haren en haar armen lijken grauw.

Haar ogen worden groot en star als knikkers.

'Ik... ik...' stottert ze, maar verder komt ze niet. Met een klap zet ze het blad met kopjes op tafel en grijpt zich vast aan een stoel. Het lijkt wel of ze een schaduw van zichzelf wordt, doorschijnend, zonder vaste omtrekken.

'Dit is mijn moeder,' zegt Eric, en hij beseft hoe onnozel het klinkt.

'Mevrouw, bent u niet lekker?' Ruby is degene die als een pijl uit een boog in actie schiet en een stoel aanschuift.

'Mama, wat is er, wat gebeurt er?' bibbert Eric's stem. Het kan hem niet eens schelen dat alles verpest is, dat dit op een derderangs toneelstuk lijkt. Hij ziet Ruby uit de keuken komen met een natte theedoek. Nina staat verslagen midden in de kamer. Slap hangt zijn moeder op de stoel. Haar ogen lijken weer iets te zien. Ze kijkt Ruby doordringend aan en fluistert:

'Ben jij, ben jij?... Ik wist niet dat...'

Er lopen tranen over haar wangen.

En eindelijk, eindelijk gaat Eric een licht op.

Hij heeft het niet gezegd omdat hij er geen enkele reden toe had, omdat het de gewoonste zaak van de wereld is voor hem dat Ruby een chocoladekleurig halfbloedmeisje is. Had hij dat moeten aankondigen? Nina is wit en Ruby is bruin? Geen halve seconde heeft hij daar aan gedacht. Een diep gevoel van schaamte overvalt hem. Is zijn moeder zo burgerlijk? Ze zal toch geen racistische neigingen hebben? Over zulke dingen praten ze nooit, hij heeft eigenlijk geen flauw benul hoe ze daar over denkt. Als ze achteraf gezegd zou hebben: 'Goh, ik wist niet dat dat vriendinnetje van je Afrikaans was, dat zou hij snappen. Hij weet trouwens zelf niet wat ze is, behalve gewoon prachtig bruin. Maar flauwvallen als je een gekleurd meisje ziet? Hij huivert.

'Mama, zal ik je even naar boven brengen,' zegt hij. Er zit een laag ijs op zijn lippen. Woedend is hij, hij zou haar kunnen slaan. Ruby staat bedremmeld met de natte doek in haar handen. Nina schuift als een robot het blad met kopjes een eind achteruit.

Eric weet niet waar hij het vandaan haalt, maar met vaste stem zegt hij:

'Mijn moeder heeft vaak last van lage bloeddruk. Ze moet gaan liggen. Ik breng haar even naar boven. Sorry, hoor, ik ben zo weer beneden.'

Hij loopt achter haar de trap op, er zorg voor dragend dat er minstens een meter afstand tussen hen is. Dichterbij wil hij niet komen. Kan hij niet komen. Ze schopt haar schoenen uit en gaat op bed liggen, lijkleek. Ze snikt, haar schouders schokken.

'Eric, ik zal het je uitleggen, het spijt me zo, ik zal je alles vertellen...'

Maar een dunne ijslaag heeft zich nu over zijn hele lichaam vastgezet. Hij voelt zich verstijfd, beschaamd. Hij haat haar.

'Je hoeft me niets uit te leggen,' zegt hij kil. 'Ik ga naar beneden, en ik hoop dat je je niet meer laat zien voor we weg zijn. Ik wist niet dat je een hekel had aan... aan...' Het juiste woord wil hem niet te binnen schieten.

'Maar dat is niet waar, Eric, dat is helemaal niet waar. Ik wil juist...'

Hij doet de slaapkamerdeur zachtjes dicht, voor ze haar zin heeft afgemaakt. Hij wil het niet horen. Hij wil niets meer van haar horen. De glimlach die hij halverwege de trap opzet, knelt als een verstikkend kartonnen masker met een te strak elastiek.

'Sorry, hoor, Ruby, het heeft niets met jou te maken, mijn moeder heeft wel meer van dit soort aanvallen. Misschien schrok ze, ik had ook niet gezegd dat jij, nou ja, dat jij...'

Ruby lacht. 'Dat ben ik wel gewend,' zegt ze. 'Laatst had ik afspraak gemaakt om te gaan babysitten op een nieuw adres. Toen die mevrouw de deur opentrok schrok ze ook van mijn bruine kop, dat zag ik aan haar gezicht. Ze gaf het sportief toe, dat ze een andere kleur verwacht had. Maar verder was er niets aan de hand. Ik zie dat niet meteen als een uiting van discriminatie. Dat is zo'n beladen woord. Maar ik heb nog nooit meegemaakt dat mensen zo van me schrikken dat ze er flauw van vallen. Zie ik er zo monsterlijk uit?'

'Ik vind van niet,' zegt Eric.

'Ik vind van wel,' zegt Nina.

En zo is het ijs weer een beetje gebroken en kunnen ze aan de taart beginnen. Met de foto's erbij. Eric houdt ook in zijn hoofd krampachtig de deur tussen hem en zijn moeder dicht. Zolang hij niet aan haar denkt is alles precies zoals hij het zich had voorgesteld van een paar uren nagenieten van een heerlijke vakantie.

'Zullen we niet even goeiedag zeggen tegen je moeder? Of moet jij kijken of alles goed met haar is?'

'Nee hoor,' zegt Eric, 'als ze zo is, wil ze het liefst uren alleen in het donker liggen en door niemand gestoord worden.' Hij overweegt om nog een briefje voor Ben neer te leggen. Maar hij doet het niet, ze moeten het samen maar uitzoeken.

'Kom op, we duiken het nachtleven in,' zegt hij stoer. En met een klap trekt hij de voordeur achter zich dicht.

Beoordeling

Slechts drie jongens en één meisje vonden dit fragment spannend. Ook de allochtone leerlingen gaven aan de tekst niet als spannend te ervaren.¹¹⁰ Een grote groep van wel 20 leerlingen, onder wie het allochtone meisje vonden de tekst gemiddeld spannend. Maar vonden de leerlingen het stuk uit *Een soort zusje* wel goed? Dertien jongens, onder wie één allochtone jongen, en acht meisjes vonden van wel.¹¹¹ Dat was dus bijna de helft. Er bestond een relatie tussen de mening dat het fragment spannend en goed is, maar er was een duidelijker verband tussen de mening dat het fragment goed is en dat het prettig leesbaar, goed te begrijpen en vooral mooi geschreven is.¹¹² Van de 45 leerlingen zei bijna de helft dat het fragment mooi geschreven was.¹¹³

De ene allochtone jongen vond dit fragment interessant en de andere vond juist van niet. Het allochtone meisje noemde de tekst gemiddeld interessant.¹¹⁴ In de gehele groep bleken 19 leerlingen het fragment uit *Een soort zusje* niet interessant te vinden en twintig kruisten aan de tekst gemiddeld interessant te vinden. Zo bleven er nog zeven leerlingen over die het fragment wel interessant vonden.

Cijfer

Toen gekeken werd naar het beoordelingscijfer, bleek dat 12 meisjes en 18 jongens dit fragment een 7 of 8 gaven, terwijl drie meisjes het zelfs een 9 of 10 toekenden.¹¹⁵ Gemiddeld gaven de meisjes een 7.8 en de jongens een 7.4.¹¹⁶

Toen het beoordelingscijfer gecorreleerd werd met uitspraken als “dit fragment is spannend”, “dit fragment is mooi” enz., bleek dat de uitspraken “dit fragment is goed” en

¹¹⁰ Crosstabs op cd-rom

¹¹¹ Crosstabs op cd-rom

¹¹² Correlations op cd-rom

¹¹³ Crosstabs op cd-rom

¹¹⁴ Crosstabs op cd-rom

¹¹⁵ Crosstabs op cd-rom

¹¹⁶ Means op cd-rom

“dit fragment is mooi geschreven” van grote invloed waren op de beoordeling.¹¹⁷ Er was geen verband tussen het beoordelingscijfer en de stelling dat het fragment interessant zou zijn.

Levensecht

Beantwoordde dit fragment aan de behoefte aan realistische verhalen? Twaalf meisjes en veertien jongens, onder wie één allochtone jongen, waren het er (heel) erg mee eens dat het verhaal zo is geschreven alsof het in het echt kan gebeuren.¹¹⁸ Een dikke meerderheid meende dat het verhaal levensecht beschreven was.

Die ene allochtone jongen die vond dat de gebeurtenis heel erg realistisch beschreven is, is Erkan. Erkan heeft een Turkse achtergrond en hij leest maar af en toe een boek of een strip. Hij is bijna nooit emotioneel betrokken bij een tekst en hij kan zich soms identificeren met een verhaalpersonage.

Erkan vond het fragment uit *Een soort zusje* niet spannend, maar wel erg goed, erg prettig leesbaar, erg goed te begrijpen, heel erg mooi geschreven en erg interessant. Erkan gaf een 7 of 8 voor deze tekst en hij zou *Een soort zusje* graag helemaal willen lezen.

Reacties uit interviews

Tijdens de interviews die in 2002 zijn afgenomen, verklaarden Elisa en Tom beiden dat ze het fragment uit *Een soort zusje* helemaal niet realistisch beschreven vonden. “Dat flauwvallen van die moeder is toch wel erg overdreven.”

Sam kon zich helemaal niet inleven in het fragment. Hij kende niemand in zijn omgeving die zou reageren zoals de moeder. Sam vond ook dat Eric niet logisch reageerde. “Als je je moeder kent, weet je dat er iets anders dan racisme aan de hand is.”

Alle drie de geïnterviewde leerlingen kwamen niet verder dan een krappe zes als beoordelingscijfer.

Sam en Elisa hadden hoog gescoord bij de enquête naar leesbeleving en Tom juist laag. Dat maakte voor de mening over dit fragment niets uit.

Sympathie

Hoe keken de leerlingen uit het verkennend onderzoek tegen Eric aan? Slechts acht meisjes en zeven jongens vonden Eric sympathiek onder wie het allochtone meisje en Erkan.¹¹⁹

Opvallend is dat 21 leerlingen niet wisten of Eric sympathiek was. Eric kreeg nogal wat kritiek te verduren. Van de 46 leerlingen vond de helft dat Eric veel te snel zijn oordeel klaar had.¹²⁰

Identificatie

Konden de leerlingen zich identificeren met Eric? Van de 46 leerlingen zouden zich 17 leerlingen niet schamen voor hun moeder, vijftien zouden dat wel doen en veertien wisten het niet. Alle allochtone leerlingen zouden zich niet schamen.¹²¹ Tussen de Vlaamse en de

¹¹⁷ Correlations op cd-rom

¹¹⁸ Crosstabs op cd-rom

¹¹⁹ Crosstabs op cd-rom

¹²⁰ Crosstabs op cd-rom

¹²¹ Crosstabs op cd-rom

Nederlandse leerlingen was geen significant verschil; de meningen waren op gelijke wijze verdeeld binnen de groepen.¹²²

Het bijzondere is dat er wel een significant verschil bestond tussen Vlaamse en Nederlandse leerlingen bij reacties op de bewering “Ik zou ook woedend worden op mijn moeder”.¹²³ In Vlaanderen waren 21 van de 24 leerlingen het (helemaal) niet eens met deze uitspraak en de overige drie wisten het niet. In Nederland was bijna de helft (inclusief twee allochtone leerlingen) van de 22 leerlingen het wel (helemaal) eens met de uitspraak. Is hier sprake van een cultuurverschil?¹²⁴

Bij andere beweringen die trachtten te ontdekken of leerlingen zich konden verplaatsen in Eric, werd geen verschil tussen Vlaamse en Nederlandse leerlingen gevonden.

Die beweringen waren:

- Ik zou naar het verhaal van mijn moeder geluisterd hebben;
- Ik zou mijn moeder belangrijker hebben gevonden dan een vakantie vriendinnetje;
- Ik zou even bij mijn moeder zijn gaan kijken, voordat ik uitging.
- Ik zou net zo gespannen zijn geweest als Eric als het meisje waar ik verliefd op was, op bezoek zou komen;¹²⁵

Er was wel een duidelijk verband tussen de verschillende beweringen.¹²⁶ Er bestond namelijk een zeer sterke relatie tussen de eerste drie bovenstaande beweringen. De zorg om de moeder werd kennelijk samenhangend in de drie beweringen voor de leerlingen herkend en bevestigd.

Ook was er een significant verband tussen de mening dat de leerlingen woedend zouden zijn op hun moeder en tegelijk zich ook voor haar zouden schamen.

Een ander duidelijk verband bleek te bestaan tussen de bewering “Ik zou net zo gespannen zijn geweest als Eric als het meisje waar ik verliefd op was, op bezoek zou komen” en de mogelijkheid tot emotionele betrokkenheid en verbeelden.¹²⁷ Aangezien de leerlingen gemiddeld hadden aangegeven dat ze soms iets verbeelden als ze een verhaal lezen (zie hoofdstuk 4), kon het zijn dat het fragment uit *Een soort zusje* bij de categorie teksten hoorde die inderdaad tot hun verbeelding sprak. Toen werd gekeken hoe de leerlingen getalsmatig antwoord hadden gegeven op deze vraag, bleek dat 28 leerlingen hadden aangegeven dat ze inderdaad net zo gespannen zouden zijn geweest als Eric, elf wisten het niet, zodat slechts zeven leerlingen niet gespannen zouden zijn geweest.¹²⁸ De meeste leerlingen konden zich verplaatsen in de situatie waarin Eric zich bevond.

Verder lezen

Van de allochtone leerlingen wilden het meisje en één jongen het hele verhaal graag lezen, terwijl de andere jongen niet verder wilde lezen. In totaal gaven dertien meisjes aan belangstelling te hebben voor het hele boek en dat gold ook voor tien jongens. Dat is de

¹²² Anova op cd-rom

¹²³ Anova-analyse

¹²⁴ Crosstabs op cd-rom

¹²⁵ 4 maal Anova op cd-rom

¹²⁶ Correlations op cd-rom

¹²⁷ Correlations op cd-rom

¹²⁸ Crosstabs op cd-rom

helpt van de leerlingen.¹²⁹ Overigens bleek er over de wens om verder te lezen geen verschil te bestaan tussen de groepen Vlaamse en Nederlandse leerlingen.¹³⁰

Conclusie

Hoe moeten deze gegevens nu geïnterpreteerd worden? Op vrijwel geen enkele vraag of stelling was er een grote meerderheid bij de leerlingen te vinden die ofwel positief of negatief reageerde. Uitzondering vormden de Vlaamse leerlingen die bijna allemaal verklaarden dat zij niet woedend zouden worden op de moeder. De Nederlandse leerlingen reageerden heel divers op deze stelling.

Misschien uitten de Nederlandse kinderen makkelijker kritiek op hun ouders? De geïnterviewde leerlingen uit Tilburg vonden de moeder zelfs zo acteren dat het niet realistisch meer was.

Over de levensechtheid van het verhaal waren de meningen eveneens sterk verdeeld, ook onder de drie allochtone leerlingen.

Bij de beantwoording van de vragen en reacties op de stellingen heeft het referentiekader van de leerlingen beslist meegespeeld. Dat bleek het duidelijkst tijdens de interviews. Hoe reageer je als je moeder zich anders gedraagt dan je verwacht? Wanneer dat helemaal niet klopt met je eigen achtergrond, keur je het verhaal af als ongeloofwaardig of je gaat ervan uit dat er wel iets anders achter zal zitten. Een tekst als *Een soort zusje* biedt veel aanknopingspunten voor een discussie in de klas op de manier van Aidan Chambers. In hoofdstuk 13 wordt hier op teruggekomen.

De leerlingen dachten verschillend over Eric. Hun mening over de manier waarop hij zijn moeder behandelde konden ze samenhangend aangeven. Ze konden zich ook verplaatsen in de situatie waarin hij zich bevond, namelijk dat hij gespannen was omdat zijn vriendinnetje voor de eerste keer bij hem thuis kwam. Maar of Eric sympathiek was, konden veel leerlingen zeggen.

In *Ontroerend goed* schrijft Lilian van der Bolt: “Ontroering via identificatie (indirecte ontroering) is slechts een van de manieren waarop emotie tijdens het lezen ervaren kan worden. De lezer kan ook emoties beleven n.a.v. in het verhaal beschreven gebeurtenissen of situaties waarin personages een ondergeschikte rol spelen, bijvoorbeeld tevredenheid over een imponerende zonsondergang of over een rechtvaardige samenleving die in een boek beschreven wordt”.¹³¹ Nu wil ik niet beweren dat Eric een ondergeschikte rol speelt in *Een soort zusje*, maar misschien is het wel mogelijk dat de leerlingen zich goed in de situatie op zich konden inleven. Dat riep emoties bij hen op en wellicht verklaart dit de positieve beoordeling van het fragment.

¹²⁹ Crosstabs op cd-rom

¹³⁰ Anova op cd-rom

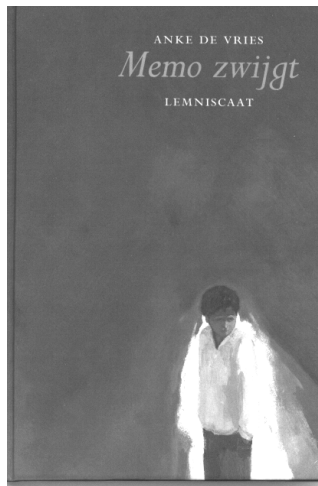
¹³¹ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend goed*. Amsterdam 2000, p. 29

9 Memo zwijgt

Na *Een soort zusje* kregen de leerlingen die meededen aan het verkennend onderzoek, *Memo zwijgt* van Anke de Vries te lezen. In deze groep zaten dus maar drie leerlingen met een allochtone achtergrond, twee jongens en één meisje uit Tilburg. Net als *Een soort zusje* kan *Memo zwijgt* gerekend worden tot de interculturele jeugdliteratuur.

Hieronder volgen de fragmenten die de leerlingen te lezen kregen.

Anke de Vries, *Memo zwijgt*. Lemniscaat. Rotterdam, 1996, pp. 1 en 8–12

Het is donker. Mohammed luistert naar de regelmatige ademhaling van Zin, zijn zusje, in het stapelbed onder hem. Ze was zó moe van de zenuwslopende reis dat ze op een stoel in slaap was gevallen. Toen ze werd uitgekleed en in bed werd gelegd, was ze niet eens wakker geworden.

Was hij ook maar weer drie, net als Zin. Dan woonde hij nog thuis, in hun dorp.

Mohammed slikt. De prop in zijn keel wordt steeds groter en lijkt zijn hele borst te vullen. Met wijdopen ogen staart hij het donker in. In een paar weken tijd is zijn hele leven veranderd; vanaf het moment dat de Muthar, het dorpshef, op de binnenplaats was verschenen.

'Fatma, je man heeft gebeld uit Nederland.' deelde het dorpshef plechtig mee.

Mohammeds moeder stond meteen op. 'Is er wat met hem? Is hij ziek?' vroeg ze bezorgd.

'Nee, hij wil dat Leyla en Ahmet onmiddellijk trouwen.'

'Trouwen? Waarom zo snel?'

'Hij komt jullie halen.'

'Halen???'

'Ja, jullie gaan naar Nederland.'

Er viel plotseling een diepe stilte op de binnenplaats. Mohammeds moeder staarde de Muthar verbijsterd aan. 'Waarom?'

'Je man maakt zich zorgen over de burgeroorlog hier'

'Ik wil niet weg,' schreeuwde Mohammed. 'Ik wil niet naar Nederland!' Hij vergat het dorpshef, aan wie je eerbied verschuldigd was. Hij hoorde zelfs zijn bestraffende stem niet, die hem tot de orde riep.

'Ik wil niet weg!' herhaalde hij schrill.

'Jij hebt niets te willen,' sprak de Muthar streng. 'Een zoon heeft zijn vader te gehoorzamen.' Hij keek Mohammed strak aan, maar Mohammed sloeg zijn ogen niet neer en staaarde terug. Toen draaide hij zich om en rende weg. Zijn moeder riep hem, maar hij luisterde niet. Buiten tegen de muur stond zijn fiets, waarmee hij de post rondbracht. Hij had hem van zijn vader gekregen bij zijn laatste bezoek. Blindelings jakkerde hij in de richting van de schaapskooi. Daar smeed hij de fiets op de grond, holde naar binnen en verborg zijn hoofd in Reso's zwarte vacht. 'Reso, Reso,' snikte Mohammed. 'Ik wil niet weg. Ik wil bij jou blijven.' De vertrouwde aanwezigheid van het schaap had hem ten slotte wat gekalmeerd. Later was zijn zus Leyla hem komen halen.

'Memo.' Zijn vertrouwde roepnaam. 'Memo toch... Ik heb je overal gezocht.' Ze sloeg haar armen om hem heen. 'Ik wil niet weg,' bracht hij er gesmoord uit.

'Je zult wel moeten.'

'En jij? Ga jij ook mee?'

'Nee.' Het klonk gelaten. 'Ahmet wil hier blijven. Mijn plaats is bij mijn man.'

Leyla was achtergebleven. Hij niet.

Mohammed vouwt zijn handen achter zijn hoofd. Hij hoort Zin mompelen in haar slaap: het enige geluid dat vertrouwd is. Hier zijn alle geluiden anders. De voetstappen in de straat klinken hard, ze worden weerkaatst door de muren van de huizen. De banden van de auto's suizen zijn raam voorbij. De stemmen zijn onverstaanbaar, met vreemde keelklanken. Hij schrikt even op van een hard geknetter; iemand start een brommer en rijdt de straat uit.

Zijn vader was uit Nederland overgekomen. Altijd had Mohammed vol ongeduld uitgekeken naar zijn komst; dan telde hij de dagen af. Nu was dat anders.

Toch bleef hij hopen dat zijn vader zich zou bedenken. Hij zou met eigen ogen kunnen zien dat hij zich geen zorgen hoefde te maken: in hun dorp was het rustig.

Mohammed besepte maar al te goed dat er oorlog was; een burgeroorlog. Zolang hij zich kon herinneren was er oorlog geweest; hij wist niet beter en was eraan gewend geraakt. Iedereen praatte erover. Hoe vaak werden niet hele dorpen verwoest en platgebrand? In het dorpshuis had hij verschrikkelijke beelden op de televisie gezien van Koerdische vluchtelingen; mensen die overal werden verjaagd en die omkwamen van hongersnood en uitputting. De bevolking kwam in opstand, ook mannen uit hun dorp sloten zich aan bij de rebellen. Vaak hoorde je niets meer van hen en als er bericht kwam, was het om te vermelden dat ze vermist werden of waren omgekomen. Maar de aanvallen waren altijd in andere dorpen geweest, in andere streken. Hun dorp lag zo afgelegen dat het gespaard was gebleven. Hij had zich er altijd veilig gevoeld.

Mohammed gaat rechtop zitten. Het kamertje is pikdonker door de zware gordijnen, en de lucht is bedompt: ze wonen hier half onder de grond.

'Dit is een souterrain,' had zijn vader gezegd. Een raar woord voor een huis. Het is er donker en als er mensen langs het raam lopen zie je alleen hun benen; de rest lijkt niet te bestaan.

Ik ben hier ook een half mens, denkt Mohammed. Mijn hart is thuisgebleven in mijn dorp. Daar zijn geen souterrains of hoge gebouwen die flats heten, waar honderden mensen wonen. Ook bijna geen auto's. Hier wemelt het ervan. Hoe moet je ooit een straat oversteken? Hij had de hele weg angstig de hand van zijn vader vastgehouden. En iedereen leek haast te hebben. Nergens stonden groepjes mensen die praatten en lachten.

Waar moet je hier trouwens spelen? Thuis was hij de hele dag buiten. Hij kende iedereen, omdat hij de post moest rondbrengen en brieven voorlas. Daar woont zijn zus Leyla met Ahmet, haar man. Ja, zij wel, zij wilden niet weg... Net als zijn grootouders en Mustafa, zijn beste vriend.

Mohammed gaat weer liggen. Zou Mustafa hem missen? Bij het afscheid hadden ze elkaar nauwelijks aan durven kijken. Net voor hij vertrok had Mustafa hem zijn katapult in de handen gedrukt en was hard weggehouden. Toen de bus wegreed en Mohammed door het raam keek, had hij Mustafa zien staan op het muurtje waar ze altijd samen zaten. Mustafa's armen maalden door de lucht; hij had krampachtig teruggezwaaid, net zolang tot de bus om een bocht verdween.

Spelfout

Twee Turkse jongens in Tilburg maakten direct duidelijk dat ‘Muthar’ verkeerd gespeld is. Het moest volgens hen ‘Muhtar’ zijn. Daarmee leek hun belangstelling voor het fragment verdwenen.

Levensrecht

Vonden de drie allochtone leerlingen dan wel dat het fragment zo was geschreven alsof het in het echt kon gebeuren?¹³² Dat bleek toch het geval. Van de overige 43 leerlingen zeiden slechts vier leerlingen dat zij het verhaal niet levensrecht beschreven vonden.

Spanning

Was het verhaal spannend?¹³³ Dat vond de helft van de leerlingen niet, onder wie de twee allochtone jongens. Maar liefst 17 leerlingen meenden dat de tekst gemiddeld spannend was, onder wie het allochtone meisje.

Mooi geschreven

De vorige tekst, *Een soort zusje*, was zo mooi geschreven volgens bijna de helft van de leerlingen. Hoe stond dat met *Memo zwijgt*?¹³⁴ Beide teksten zijn direct na elkaar aangeboden, dus de leerlingen konden goed vergelijken. Van de 46 leerlingen vonden er 24 dat *Memo zwijgt* maar gemiddeld mooi geschreven was en 17 meenden dat ook deze tekst (heel) erg mooi geschreven was.

Sympathie

Toen de leerlingen konden reageren op de tekst met een aantal beoordelingswoorden, bleek dat er een sterke relatie bestond tussen de constatering “Ik vond dit fragment zielig” en de mening van de leerlingen dat het fragment goed, prettig leesbaar, mooi geschreven en interessant was.¹³⁵ Twintig leerlingen, onder wie één Turkse jongen, vonden het fragment (heel) erg zielig.¹³⁶

Zou deze beoordeling te maken hebben met gevoelens van sympathie voor Mohammed? De leerlingen was gevraagd te reageren op drie beweringen: Mohammed is sympathiek, Mohammed is zielig en Mohammed moet zich flinker gedragen. Toen de reacties van de leerlingen gecorrigeerd werden, bleek er een sterk verband te bestaan tussen “Mohammed is sympathiek” en “Mohammed is zielig”.¹³⁷ Maar leerlingen verbonden dat niet met de mening dat Mohammed zich maar wat flinker zou moeten gedragen.

Een grote groep leerlingen, 27 in getal, vond dat Mohammed zich niet flinker hoefde te gedragen. Daar waren ook twee van de drie allochtone leerlingen bij.¹³⁸ Zeven leerlingen meenden dat hij zich wel flinker moest gedragen en elf hadden geen mening.

Kennelijk waren voor de meeste leerlingen de omstandigheden voor Mohammed zodanig dat hij zielig was zonder de verplichting om zich wat flinker op te stellen.

¹³² Crosstabs op cd-rom

¹³³ Crosstabs op cd-rom

¹³⁴ Crosstabs op cd-rom

¹³⁵ Correlations op cd-rom

¹³⁶ Crosstabs op cd-rom

¹³⁷ Correlations op cd-rom

¹³⁸ Crosstabs op cd-rom

In het vorige hoofdstuk is al ter sprake gebracht dat het referentiekader van de leerlingen invloed heeft op de beoordeling van teksten. Ook hier bleek duidelijk dat meningen over gedrag en opstelling van mensen te maken hebben met de sociale omgeving waarin de leerlingen opgroeien.

Van der Bolt formuleert het als volgt: “Emotieprocessen zijn sterk gebonden aan cultuurspecifieke voorkeuren, kenmerken, voorschriften en regels en aan in de samenleving heersende normen en waarden over bijvoorbeeld recht en onrecht.”¹³⁹

Maar liefst 34 leerlingen hadden er begrip voor dat Mohammed zich angstig voelde in Nederland.¹⁴⁰ En 28 leerlingen zouden bang zijn als er een burgeroorlog was in hun land.¹⁴¹

Identificatie

Maar zouden ze ook hetzelfde reageren als Mohammed? Eén van de beweringen waarop de leerlingen konden reageren was “Ik zou het een avontuur vinden om naar een ver land te verhuizen”. Daar waren de meningen sterk over verdeeld. Vijftien leerlingen konden zich niet vinden in deze stelling, elf leerlingen wisten het niet en zeventien leerlingen waren wel avontuurlijk. Opvallend genoeg zaten de drie allochtone leerlingen in de laatste groep.¹⁴² Misschien was bovenstaande bewering te positief gesteld en ook te beantwoorden zonder verband te leggen met het fragment. Daarom ook de reactie van de leerlingen op de stelling “Ik zou mij in het nieuwe land een half mens voelen, net als Mohammed”.¹⁴³ Daar reageerden 21 leerlingen bevestigend op, maar een grote groep van 17 leerlingen wist het niet. Slechts acht leerlingen ontkenden de stelling.

Interessant is de reactie van de drie allochtone leerlingen op deze stelling. Het allochtone meisje zou zich helemaal geen half mens voelen, één van de allochtone jongens zou zich wel een half mens voelen en de andere jongen wist het niet.

Toen de reactie op de laatste bewering gecorrigeerd werd met de uitkomsten uit de enquête naar de mogelijkheden tot emotionele betrokkenheid, identificatie, terugdenken en verbeelden (hoofdstuk 4), bleek dat er een significant verband bestond tussen “Ik zou mij in het nieuwe land een half mens voelen, net als Mohammed” en de mogelijkheid tot emotionele betrokkenheid en verbeelden.¹⁴⁴

Kennelijk konden de leerlingen zich verplaatsen in de situatie waarin Mohammed zich bevond en zij konden met hem meevoelen. Net als bij *Een soort zusje* waar veel leerlingen zich konden indenken hoe spannend het moest zijn als je je vriendinnetje thuis ging voorstellen, kon krap de helft van de leerlingen zich verbeelden hoe het moest zijn als je niet in je eigen land kon wonen.

Zou er een verband bestaan tussen de beoordeling dat Mohammed zielig is en het zich kunnen verplaatsen in zijn situatie? En zou dat ook nog verband houden met het cijfer dat de leerlingen aan dit fragment toekenden?¹⁴⁵ Dat verband bleek niet aanwezig te zijn.

¹³⁹ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend goed*. Amsterdam 2000, p. 42

¹⁴⁰ Crosstabs op cd-rom

¹⁴¹ Crosstabs op cd-rom

¹⁴² Crosstabs op cd-rom

¹⁴³ Crosstabs op cd-rom

¹⁴⁴ Correlations op cd-rom

¹⁴⁵ Correlations op cd-rom

Beoordelingscijfer

Welke cijfers gaven de jongens en meisjes aan *Memo zwijgt*?¹⁴⁶ De meisjes gaven dit fragment een 6,6 en de jongens een 7,7. Hier is dus sprake van een aanzienlijk verschil in beoordeling. Dit werd vooral veroorzaakt door de hoge waardering die de jongens uit Hoogstraten aan dit fragment gaven: een 8,4. Het allochtone meisje vond de tekst een 7 tot 8 waard, terwijl de twee allochtone jongens gemiddeld op een 7 uitkwamen.

Milusca heeft een Antilliaanse achtergrond. Zij leest muziekbladen en slechts af en toe een boek, een strip of de krant. Als ze op school een schrijfpodracht krijgt bij een boekfragment dat haar aanspreekt, gaat ze het hele boek lezen. Haar leraar heeft invloed op haar boekenkeuze; als hij een boek aanraadt, gaat ze dat halen in de openbare bibliotheek. Milusca leest graag verhalen over andere landen.

Memo zwijgt vond ze gemiddeld spannend, gemiddeld mooi geschreven, gemiddeld interessant en ook gemiddeld zielig. Maar ze vond het fragment heel erg prettig leesbaar, heel erg goed te begrijpen en heel erg geschreven zoals het in het echt zou kunnen gebeuren. Ze weet niet of ze Mohammed sympathiek of zielig moet vinden, maar ze is het er helemaal niet mee eens dat hij zich flinker zou moeten gedragen. Milusca zou heel bang zijn als er burgeroorlog was in haar eigen land; ze zou heimwee krijgen naar haar geboorteland, maar ze zou zich helemaal geen half mens voelen in een nieuw land, zoals Mohammed dat wel voelt. Ze zou het ook wel een avontuur vinden om naar een ver land te verhuizen. Milusca scoort erg laag bij het onderzoek naar leesbeleving. Alleen bij het terugdenken scoort ze iets boven het gemiddelde. Milusca kan zich inderdaad slecht een oordeel vormen over Mohammed als persoon en ze kan geen empathische gevoelens voor hem opbrengen. Wel kan ze zich in de situatie verplaatsen. Legt ze verbanden met het achterlaten van familie op de Antillen? Milusca wil *Memo zwijgt* graag helemaal lezen en ze geeft een 7 à 8 voor het fragment.

Hele boek lezen

Zeven van de tien Vlaamse jongens wilden het hele boek lezen; dat gold ook voor zes van de 16 Nederlandse jongens. Slechts zes meisjes uit Hoogstraten en één Tilburgs meisje hadden belangstelling voor het hele verhaal.¹⁴⁷

Waar hing de beoordeling van het fragment en de wens om het boek in zijn geheel te lezen mee samen?¹⁴⁸ Er bestond een duidelijk verband tussen de mening dat het fragment spannend, goed, prettig leesbaar, mooi geschreven en interessant is en het cijfer dat de leerlingen gaven. Ook was de mening dat het verhaal levensecht beschreven is, van belang. Een negatieve correlatie bleek tussen de wens om het hele boek te lezen zowel met de stelling dat Mohammed zich wat flinker zou moeten gedragen als met de opvatting van de leerling of hij het zelf een avontuur zou vinden om naar een ander land te verhuizen. De leerlingen waren immers voor het overgrote deel van mening dat Mohammed zich niet flinker zou hoeven te gedragen, dus daarover hoefden ze niets meer te lezen. Kennelijk was de vraag naar het avontuurlijke van het verhuizen naar een ander land inderdaad beantwoord zonder duidelijke relatie met het fragment. Het is logisch dat er dan een negatieve relatie ontstaat met de wens om *Memo zwijgt* helemaal te lezen.

¹⁴⁶ Means op cd-rom

¹⁴⁷ Crosstabs op cd-rom

¹⁴⁸ Correlations op cd-rom

Tussenstand

De leerlingen hadden nu vijf fragmenten beoordeeld. Toen aan hen gevraagd werd aan te geven welk fragment hen het meest had aangesproken, bleek dat de meeste leerlingen *Little Emma* kozen. Twaalf meisjes en vijf jongens kozen voor het fragment uit het boek van Gerda van Cleemput. Tweede was *Een soort zusje*; drie meisjes en vijf jongens kozen voor het verhaal van Diane Broeckhoven. Op de derde plaats stond *Memo zwijgt*. Eén meisje en vier jongens kozen voor het fragment dat in dit hoofdstuk besproken is.¹⁴⁹ De eerste drie teksten waren in het nadeel ten opzichte van *Een soort zusje* en *Memo zwijgt* omdat de laatste twee fragmenten nog vers in het geheugen zaten. Des te opmerkelijker is de eerste plaats op afstand voor *Little Emma*.

¹⁴⁹ Crosstabs op cd-rom

10 De biefstuk van het zoete water

Na *Lefgozers* kregen de leerlingen voor de tweede keer een kort verhaal in zijn geheel voorgeschoteld. Uit de bundel *Brandnetels en andere verhalen over kindermishandeling* van Hans Dorrestijn is gekozen voor het verhaal *De biefstuk van het zoete water*. Dit verhaal was door verschillende docenten uit het vmbo aangeraden, omdat zij de ervaring hadden dat het een aantal kinderen bij het voorlezen in de klas emotioneel sterk beroerde. In hoofdstuk 3 is al opgemerkt dat bijna eenderde van de leerlingen die deelnamen aan het verkennend onderzoek, aan had gegeven dat het voorlezen van een fragment door de docent stimuleerde tot het lezen van het hele boek.

Nu volgt eerst het verhaal van Hans Dorrestijn:

De biefstuk van het zoete water

zeelt

Ze hadden een boot gehuurd bij botenverhuurbedrijf Bonset. Kalm roeide zijn vader de spiegelgladde plas over in de richting van het eiland Molensloot. Echt iets voor grote mensen om een eiland Molensloot te noemen, dacht Johan. Als je zelf een eiland een sloot noemde, kreeg je meteen een pak op je donder of op zijn minst een onvoldoende. Stel dat hij de roeiboot waar ze nu in zaten een vliegtuig noemde (stel dat hij zo stom zou zijn!), dan zou zijn vader nijdig zeggen: 'Doe niet zo idioot, Johan, je weet best dat dit een roeiboot is.' En toch was het even stom om een eiland een sloot te noemen. Maar grote mensen mochten alles. Die kregen nooit op hun sodemieter. Die mochten een eiland desnoods een stroom noemen. Als er niet op alles straf stond, was het misschien nog wel grappig ook. Het was leuk om de dingen een andere naam te geven. Sloot noemde je eiland. Je zei gewoon tegen je vriendjes: 'Ik krijg een bromvlieg op mijn verjaardag' of 'Ik ga in de vakantie logeren bij een standbeeld'. 'Kijk uit, er gaat een raket op je arm zitten!' 'De poes klapwiekte met haar enorme vleugels.'

Johan ging zo op in het zoeken naar gekke zinnen dat hij zijn vaders waarschuwing om stil te blijven zitten vergat. De boot wiebelde.

'Stilzitten!' riep zijn vader, 'let liever op of ik de goeie koers hou. Gaan we nog op dat torentje af?' 'Tets meer naar rechts pa.'

De jongen vroeg zich af of op deze overtreding (het niet stilzitten) later straf zou volgen. Na een tijdje piekeren kwam hij tot de slotsom van niet. Zijn vader zou hier geen werk van maken. Al wist je het natuurlijk nooit zeker. Niks was zeker. Dat was juist het beroerde. Hij had veel liever zijn moeder. Van zijn moeder kreeg hij tenminste direct op zijn donder, op het moment dat hij iets verkeerd deed. Dan wist je waar je je aan te houden had. Zijn moeder vond het ook verkeerd van zijn vader dat hij altijd later strafte. Vaak zei ze er wat van. Pas geleden nog hadden zijn ouders er ruzie over gekregen.

'Het is een idiote manier van doen, Han,' had ze gezegd, 'die kinderen zijn meestal al lang vergeten wat ze hebben gedaan. Je maakt die arme schapen er knettergek mee.'

'Toch is het beter dan straffen op het moment zelf,' had zijn vader gezegd, 'want dan ben je vaak kwaad en dan ga je te ver. Kijk maar eens naar dat ordinaire gekrijs als jij kwaad op die kinderen bent. Alsof dat zo lollig voor ze is.' Zijn moeder had er het zwijgen toe gedaan en ze was de kamer uitgelopen. Zijn vader won niet alleen met zijn handen, maar ook met zijn mond.

Johan zat rechtop en doodstil op het achterbankje. Zijn vader zat nog steeds tussen hem en het spitsloze torentje aan de horizon in. Hij kon het tenminste niet zien. Dus ze hielden de goeie koers. Het was Johan een raadsel hoe zijn vader zonder om te kijken toch precies de goeie kant op wist te varen. Grote mensen waren wel vreemd en onberekenbaar, maar ze waren vaak ook allemachtig knap. Soms. Nee vaak. Nee, sommigen. En niet altijd.

Molensloot was met meer riet omgeven dan de andere eilanden van de Zompense plassen. Zijn vader bleef doorroeien tot een meter of tien voor de rietkraag. Toen liet hij de boot uitlopen. Geluidloos gleden ze door tot ze ritselend in het riet schoven. Zijn vader knakte een paar stengels, wond die om de dolpen en schoof de ijzeren ring van de roeispaan daaroverheen. De boot lag vast. Ze konden niet wegdrijven. Er was bijna geen wind...

De dobbers stonden bewegingloos in het water. Behalve als de boot bewoog doordat Johan ging verzitten. Dan keek zijn vader even opzij, zonder een kwaad woord overigens. Ja, vader was in een opperbest humeur. Nou zei dat niet alles. Nee, dat zei beslist niet alles. De aframmeling om de lekkende band stond hem nog levendig voor de geest. Het gebeurde twee jaar geleden. Ze waren aan het fietsen, zijn vader, zijn moeder, zijn broer Eef en hij. Het was een mooie zonnige dag. Zijn vader en moeder reden voorop. Eef en hij gingen stoep op stoep af rijden. Ze rukten steeds hun stuur omhoog en wipten de stoep op. Daar waren ze lekker mee bezig tot zijn vader achterom keek. Hij riep dat ze op moesten houden met het vernielen van hun banden. Vlak daarna klonk er een vreselijke knal. Het was natuurlijk Johans band geweest. Eef had met die dingen altijd geluk. Drie dagen later 's avonds onder het eten gebeurde het. Ze aten boerenkool met worst, dus zijn vader was in een goeie bui. Als pa vrolijk was, was iedereen vrolijk. Moeder lachte, Eef lachte en Johan zelf lachte het hardst. Het was gezellig. Om de stemming te verhogen had Johan een mop verteld. 'Meneer Pietersen is door een stoomwals overreden. Hij ligt nu in het ziekenhuis op kamer 11, 12 en 13.' Alleen Eef moest er om lachen. Zijn vader bromde dat hij 'm al kende, legde zijn vork en mes neer en strekte de arm. Johan was te laat om te bukken. De klap kwam hard aan. De afdruk van de dikke gouden trouwring stond in zijn wang.

'Die was voor het vernielen van je fietsband,' zei hij. Hij nam kalm zijn vork en mes weer op en at verder. Zijn moeder stond met de woorden 'Jezus Christus' op en liep de kamer uit, naar de keuken. De zijkant van Johans gezicht gloeide. Maar hij at toch zijn bord leeg. Boerenkool smaakte ook wel lekker met pijn.

Er was ietsje meer wind gekomen. Af en toe ritselde het riet en rimpelde het water. Johan vond het jammer. Als het water spiegelglad was, zag je je dobber het best. Dan kon je zelfs de kleinste beweging zien. Ze zaten nu een half uur te vissen, maar geen van beiden had nog beet gehad.

'Geen stootje,' zei zijn vader teleurgesteld.

'Misschien moeten we voeren,' opperde Johan.

'Jij altijd met je voeren.'

Toch pakte zijn vader wat klontjes voer uit het gele bakje aan zijn voeten. Hij wierp ze in het water. Er klonken twee zachte plonsjes. Jemig, wat kon die man mikken: precies naast de dobbers die een kort zijwaarts rukje maakten.

Even later kwam zijn vaders pen (zijn vader noemde een dobber altijd een pen) langzaam omhoog. Hij rees statig uit het water, hoger en hoger. Het ding stak op een gegeven ogenblik zo ver uit het water, dat het omviel en plat op het water lag. Zijn vader sloeg. Vol verrukking zag Johan de top van de hengel krombuigen. De lijn stond snaarstrak.

'Dat is een joekel!' riep zijn vader verheugd, terwijl hij zich schrap zette in de boot. Het water begon te kolken.

Het duurde een tijdje voor ze een glimp van de vis te zien kregen. Een grote gladde zwartglimmende rug die meteen weer onder water verdween. Zijn vader juichte: 'Een zeelt! Pak het schepnet, Johan!'

Er kwam een laag schuim op het water voor hun boot. De vis vocht en vocht voor zijn leven.

Telkens als ze dachten dat ze hem hadden, dook de zeelt de diepte weer in. Dan trok de lijn zo strak dat ze bang waren dat hij zou breken. Johan probeerde niet aan de haak te denken. Hoe harder de vis trok, hoe dieper de haak... De zeelt gaf zich gewonnen. Hij schepte hem met het schepnet uit het water en toen spartelde de donkere vis in de boot. In een tel had zijn vader de haak uit de vissenbek gehaald en hij liet het dier in het leefnet glijden dat aan de zijkant van de boot in het water hing.

'Zo jonkie,' zei zijn vader vriendelijk, 'dat wordt smullen vanavond.'

Zetten we hem dan niet terug?'

'Ben je bedonderd. Zeelt is de lekkerste vis die er bestaat. Heel zacht wit vlees. Lekkerder dan kabeljauw. Met botersaus smaakt hij verrukkelijk. De biefstuk van het zoete water om zo te zeggen.' Het water was weer even glad als daarstraks. De wind was weer gaan liggen. De rietstengels bewogen niet, behalve daar waar rietzangers of karekieten druk in de weer waren. Als je er op lette, was de stilte van de natuur behoorlijk lawaaiig.

Af en toe keek Johan tersluiks opzij. Het gezicht van zijn vader was onbewogen. Je kon er niet aan zien of de man boze of vriendelijke gedachten had. Er kon dus altijd nog iets naars gebeuren. Al werd de kans slechts kleiner, gelukkig. En bovendien, de laatste dagen had Johan bij zijn weten niets gedaan waarvoor hij straf verdiende. Hij had een rapport gehad zonder onvoldoende, hij had geen gaten in zijn kleren gemaakt, hij had niet per ongeluk het licht in de schuur laten branden, hij was meteen als zijn moeder het zei naar bed gegaan (anders bleef hij nog wel eens hangen als hij graag het einde van een spannende aflevering wilde zien.) Een week, twee weken lang had hij geen foutje gemaakt. Tenminste voor zover hij wist. Zijn vader was al een paar dagen heel vrolijk. Ook Eef had geen slaag gekregen. Misschien werd het van nu af aan steeds beter.

Ondanks al die prettige gedachten be kroop Johan het akelige gevoel dat hij wat vergat, iets naars. Wat kon dat geweest zijn? Gisteren, wat was er gisteren gebeurd? Niks bijzonders. En eergisteren? Toen was zijn vader jarig. Het hele huis 's avonds vol visite. Eef en hij mochten laat opblijven. Het werd zelfs zo laat dat zijn vader slaap had gekregen. Zijn vader had enorm zitten gapen zonder zijn hand voor zijn mond te houden. Johan had op zijn vaders mond wijzend geroepen: 'Kijk, de grotten van Han!!!' Het bezoek had erom gelachen en zijn vader ook. Met een glimlach dacht Johan aan zijn grapje terug: de grotten van Han. 'Hé, zit niet te suffen,' zei zijn vader naast hem opeens, 'je hebt al een hele tijd beet. Slaan!'

Net als bij zijn vader daarstraks, ging de dobber plat op het water liggen. Johan sloeg en hij wist meteen dat het zeelt nummer twee was.

'Niet te hard Johan! Niet rukken dan breekt de lijn! Gelijkmatig trekken! Nee, niet van die idiote bewegingen!' Het zweet brak de kleine jongen uit. Ineens was hij doodsbang dat hij onder de ogen van zijn vader de zeelt zou verspelen. De vis in de diepte schoot van links naar rechts, kwam boven, dook weer onder. Hij voelde de hengel trillen. De lijn schoot op een vreemde manier door het water. Als de lijn nou maar niet brak! Als hij ondanks zijn zenuwen nou maar precies deed, wat zijn vader zei. 'Rustig Johan! Meegeven! Meer meegeven! Nee, niet steeds met een ruk loslaten... Juist. Juist!'

Johans hart trilde. Het bleef trillen toen zijn vader de zeelt, een nog groter exemplaar dan de eerste, uit het water had geschept. Het was goed afgelopen. Maar hij had ware doodsangsten uitgestaan. Als hij de vis verspeeld had, was de stemming van zijn vader misschien omgeslagen. Maar nu, nu kon de dag niet meer kapot.

Hij zat dichtbij zijn vader en babbelde honderduit. Het was een dag van blijdschap. Zijn vader ving maar liefst drie zeelten. Hijzelf hees een zware voorn aan boord. Ja, het was de mooiste visdag die hij ooit had meegemaakt. Hij dacht dan ook dat zijn vader de hengel op een gegeven ogenblik alleen maar neerlegde om een shaggie te rollen. Behoedzaam schoof zijn vader het achtereind van de hengel onder de rand van de zijkant van het bootje. Toen dat gebeurd was, keek hij Johan even met opgetrokken wenkbrauwen aan, haalde uit en sloeg. De klap was niet harder dan andere klappen die hij van zijn vader gekregen had. Toch was deze de ergste. Wat nooit gebeurde, gebeurde nu: Johans ogen vulden zich met tranen.

'Die was voor je brutaliteit op mijn verjaardag,' zei zijn vader, 'de grotten van Han. Ik wil niet dat je zulke dingen zegt waar iedereen bij is.'

Johans dobber werd wazig, steeds waziger tot hij niet meer kon zien of hij beet had.

Hans Dorrestijn, Uit: *Brandnetels en andere verhalen over kindermishandeling*. Vereniging tegen Kindermishandeling. Den Haag 1984

Interessant

De stelling "het fragment is interessant" stond voor de leerlingen centraal bij de beoordeling. Juist deze stelling bleek heel sterke verbanden te hebben met de beweringen dat het fragment spannend, goed, goed te begrijpen, mooi geschreven en zielig was en dat het verhaal in het echt kon gebeuren.¹⁵⁰ Een duidelijke relatie lag er ook tussen de constatering dat het fragment zowel vreemd was als zielig. Verwees dit verband wellicht naar een veroordeling op ethische gronden? *De biefstuk van het zoete water* was zeker niet om te lachen. Er was een zeer significante negatieve correlatie tussen de stellingen "het fragment is humoristisch" en "het fragment is zielig".

Van de 45 leerlingen vond eenderde het verhaal (heel) erg interessant en 18 leerlingen, de grootste groep, kruisten aan het verhaal gemiddeld interessant te vinden. De minderheid, twaalf man, vond het niet interessant. Bijzonder is wel dat van de 18 leerlingen die het verhaal gemiddeld interessant vonden, er vijftien uit Hoogstraten kwamen (zeven meisjes en acht jongens).¹⁵¹

Spanning

Werd het verhaal als spannend ervaren? Nu waren het twaalf Vlaamse en elf Nederlandse leerlingen (iets minder dan de helft) die antwoordden dat het verhaal gemiddeld spannend

¹⁵⁰ Correlations op cd-rom

¹⁵¹ Crosstabs op cd-rom

was. Toch is opvallend dat maar één jongen uit Hoogstraten het verhaal spannend vond, terwijl in Tilburg vijf jongens en één meisje dit verhaal als spannend betitelden.¹⁵² Er bestond dus verschil tussen de beoordeling door Vlaamse en Nederlandse leerlingen of het fragment spannend was. Dat verschil tussen beide groepen bleek zelfs significant duidelijk.¹⁵³

Identificatie

Zou er ook een verschil zijn in de mogelijkheid tot identificatie met Johan tussen beide leerlinggroepen? Leerlingen konden reageren op verschillende stellingen waarin een emotiewoord het trefwoord was. Daaruit bleek dat 71% van de leerlingen boos zou zijn op de vader.¹⁵⁴ Die grote groep bestond uit 17 leerlingen uit Hoogstraten en vijftien leerlingen uit Tilburg. Daarin zaten twaalf van de twintig meisjes en twintig van de 25 jongens. De meningen over deze stelling liepen tussen de Vlaamse en Nederlandse leerlingen dus niet ver uiteen.¹⁵⁵

“Ik zou verdriet hebben over de manier waarop mijn vader me behandelde” was de volgende stelling waarop de leerlingen konden reageren. Hier zeiden zelfs 34 leerlingen (= 75%) “ja” op.¹⁵⁶ Die 34 leerlingen bestonden uit 16 van de 20 meisjes en 18 van de 25 jongens. Grote eensgezindheid dus over deze stelling.¹⁵⁷

Het was goed denkbaar dat de leerlingen angst zouden voelen als ze net zo’n vader als Johan zouden hebben. Er bleek een significant verschil tussen de jongens en de meisjes.¹⁵⁸ Dertien van de 20 meisjes zeiden bang te zijn voor zo’n vader, terwijl negen van de 25 jongens zeiden (helemaal) niet bang te zijn. Drie meisjes en tien jongens wisten geen antwoord op de vraag of zij bang zouden zijn als ze zo’n vader hadden.¹⁵⁹ De twee allochtone jongens waren niet bang, terwijl het allochtone meisje heel erg bang zou zijn voor zo’n vader.

Naast het verschil tussen jongens en meisjes, bleek er ook een heel duidelijk verschil te bestaan tussen de Vlaamse en de Nederlandse kinderen waar het de reactie op de stelling “Ik zou bang zijn voor mijn vader, als mij hetzelfde zou overkomen als Johan”.¹⁶⁰ Het merendeel van de Vlaamse leerlingen zou bang zijn, terwijl het merendeel van de Nederlandse leerlingen juist geen angst zou hebben. Was hier weer sprake van uiting van een cultuurverschil? In hoofdstuk 6 is namelijk bij de bespreking van *Een soort zusje* ook geconstateerd dat er een duidelijk verschil in de reactie op de moeder was. Nederlandse kinderen zouden woedend worden op de moeder, terwijl de Vlaamse leerlingen dat niet zouden doen. Reageerden de Nederlandse leerlingen vanuit een referentiekader dat kritiek op ouders mogelijk moet zijn en waren zij daardoor zelfbewuster en minder angstig?

¹⁵² Crosstabs op cd-rom

¹⁵³ Anova op cd-rom

¹⁵⁴ Frequencies op cd-rom

¹⁵⁵ Crosstabs op cd-rom

¹⁵⁶ Frequencies op cd-rom

¹⁵⁷ Crosstabs op cd-rom

¹⁵⁸ Anova op cd-rom

¹⁵⁹ Crosstabs op cd-rom

¹⁶⁰ Anova op cd-rom

De groep die het meest bang was voor de vader waren uiteindelijk de Vlaamse meisjes: negen van de veertien meisjes zouden bang zijn.

Een heel ander soort emotie is je blij voelen. De leerlingen werd de volgende stelling voorgelegd: “Ik zou blij zijn als mijn vader een goede bui had.” Dit alles weer in de context dat zij zich in de positie van Johan moesten verplaatsen. Van de 45 leerlingen zeiden er 37 dat zij blij zouden zijn, dat is 82%.¹⁶¹

Een stuk verder gaat de emotie “houden van”. Zouden de leerlingen nog wel van zo’n vader kunnen houden? Tien leerlingen uit Hoogstraten en acht leerlingen uit Tilburg zouden dat wel kunnen, terwijl evenveel leerlingen, 18 dus, dat niet wisten.¹⁶² Een grote groep die zich niet uit wist te spreken over deze emotie.

Er bleek geen significant verschil in de mening over de mogelijkheid om nog van zo’n vader te houden noch tussen leerlingen uit Hoogstraten en Tilburg,¹⁶³ noch tussen jongens en meisjes.¹⁶⁴ De twee allochtone jongens zouden wel van zo’n vader kunnen houden, terwijl het allochtone meisje dat niet wist.¹⁶⁵

Net als bij “houden van” bleken veel leerlingen ook bij andere emoties moeite te hebben met het benoemen van de emoties ten opzichte van de vader. Van de 45 leerlingen konden er 34 wèl aangeven dat ze steeds opnieuw zouden schrikken als ze een klap van hun vader kregen, maar op de stellingen “Ik zou een vreselijke hekel aan mijn vader hebben” of “Ik zou me voor mijn vader schamen” gaf respectievelijk een groep van 16 en 22 leerlingen als reactie dat ze dat niet wisten.¹⁶⁶

Uitspraken leerlingen

Juist dit verhaal heeft leerlingen gestimuleerd om hun mening te schrijven op het enquêteformulier. Hieronder volgen enkele citaten:

Erkan uit Tilburg schreef: “Ik vond het echt een prachtig verhaal, misschien wel de mooiste die ik ooit heb gelezen. De vorige was ook mooi, maar deze mooier. Misschien omdat ik zelf ook veel van vissen houd.” Het verhaal kreeg van hem een 9. Uit zijn antwoord bleek dat hij zich kon inleven in de situatie rondom het vissen. Maar hoe zit dat dan met de mishandeling door de vader? Erkan gaf aan dat de vader zijn zoon goed opvoedt. Als hij in de schoenen van Johan stond, zou hij veel van zijn vader houden en geen hekel hebben aan zijn vader. Is hier sprake van identificatie op basis van herkenning? Milusca uit Tilburg schrijft: “Ik vind dat de vader niet had moeten slaan, want je kan het best uitpraten.” Zij gaf aan een grote hekel te hebben aan zo’n vader en boosheid, angst en verdriet voor hem te voelen. Ze twijfelde eraan of ze van hem zou kunnen houden. Voor het verhaal gaf zij een 8.

Lies uit Hoogstraten gaf ook aan geen waardering te kunnen opbrengen voor de vader. Ze gaf als cijfer een 3 en motiveerde dat als volgt: “Het is wel vlot geschreven, maar ik houd niet van zulke verhalen. Ik vind het goed voor mensen die ook hun kinderen mishandelen. Dan weten ze dat dat zo niet hoort.”

¹⁶¹ Frequencies op cd-rom

¹⁶² Crosstabs op cd-rom

¹⁶³ Anova op cd-rom

¹⁶⁴ Anova op cd-rom

¹⁶⁵ Crosstabs op cd-rom

¹⁶⁶ Frequencies op cd-rom

In dezelfde klas zat Christel. Zij schreef: “Ik vind het een zielig verhaal. Ik vind dat hun vader hen onrechtvaardig behandelt. Ik zou hulp gaan zoeken en vind dat die moeder haar zonen zou mogen verdedigen. Ik vind het wel saai, want ik hoop niet dat het verhaal heel de tijd zich in een boot afspeelt.” Christel voelde wel empathie voor Johan en stelde zich voor wat ze zelf in zo’n situatie zou doen. Toch gaf ze het verhaal maar een 5. Was de omgeving waarin de gebeurtenissen zich afspeelden te weinig boeiend voor haar?

Vicky uit Hoogstraten had het ook over de plaats van handeling. Zij schreef: “Ik vind dat het zich op een andere plaats zou moeten afspeelen. Dus niet in een bootje en daar zitten vissen. Dat hij mishandeld wordt, maakt het boek wel goed.” Uit de rest van haar antwoorden bleek dat ze medelijden met Johan had en een hekel had aan de vader. De omgeving van het gebeuren sprak haar kennelijk niet aan, maar ze beoordeelde het verhaal toch met een 8.

De reactie van Steven uit Hoogstraten is het vermelden waard. Hij beoordeelde het verhaal met een 8 en gaf aan heel graag meer van dit soort verhalen te willen lezen. Vervolgens schreef hij het volgende: “Dit is wel een zeer tof boek, denk ik. Het enige probleem is, ik heb een echte hekel aan lezen. Ik lees alleen als het moet.”

Cijfer

Gemiddeld gaven de meisjes voor *De biefstuk van het zoete water* een 7,3 en de jongens een 7,8. De groep die dit verhaal het meest waardeerde, waren de jongens uit Hoogstraten. Zij vonden het een 8,4 waard.¹⁶⁷

Leesbeleving

Dit verhaal heeft emotioneel kennelijk nogal wat opgeroepen. Toch bleek er geen relatie te bestaan tussen het cijfer dat de leerlingen gaven en de mogelijkheid tot identificatie of de gevoeligheid voor emotionele verhalen, zoals die berekend zijn in de enquête naar het vermogen tot emotionele betrokkenheid, identificatie, terugdenken of verbeelden (hoofdstuk 4).¹⁶⁸

Net zo min bestond er een significant verband tussen de reacties op de stellingen met een emotiewoord als trefwoord, zoals die hierboven beschreven zijn, en de gegevens uit de enquête naar leesbeleving.¹⁶⁹

In hoofdstuk 4 is al ingegaan op de lage score van de gemiddelde leerling, met name bij het vermogen tot identificatie en emotionele betrokkenheid. En toch bleek uit de reacties op *De biefstuk van het zoete water* dat leerlingen wel degelijk emotioneel betrokken waren bij dit verhaal en zich konden verplaatsen in Johan. Vooral op stellingen rondom emotiewoorden als “angst, boosheid, verdriet en blijheid” konden de leerlingen duidelijke reacties geven. Lastiger was het bij “houden van, hekel hebben aan en schamen voor”.

Conclusie

Naar aanleiding van deze uitslag rijst het vermoeden dat de leerlingen zich niet bewust zijn van hun eigen mogelijkheden tot inleving in een verhaal. Dat kan een rol gespeeld hebben

¹⁶⁷ Means op cd-rom

¹⁶⁸ Correlations op cd-rom

¹⁶⁹ Correlations op cd-rom

bij de invulling van de enquête naar het vermogen tot emotionele betrokkenheid, identificatie, terugdenken of verbeelden.

Bij de motivatie voor dit onderzoek is in de inleiding gesteld dat emotiesocialisatie voor vmbo-leerlingen van groot belang is. Leerlingen moet geleerd worden over hun emotionele ervaringen bij het lezen van teksten te communiceren.

Van der Bolt schrijft in dit verband het volgende: “In de omgang met de (massa)media ligt een krachtig potentieel voor de emotiesocialisatie besloten. Enerzijds kan het individu, in de relatie met het medium, van emotiesituaties leren door deze situaties, en de reacties van de mediapersonages daarop, te observeren. Daarnaast kan het individu zelf emotioneel betrokken raken bij de situatie, en middels deze betrokkenheid kan men emotiekennis over de eigen en over de emoties van anderen vergroten.”¹⁷⁰ Ook schrijft zij, en hier volgt een citaat dat ook al gebruikt is aan het begin van hoofdstuk 3: “Frequente lezers ervaren vaker emoties tijdens het lezen en hun emotionele ervaringen zijn genuanceerder en afwisselender dan bij minder frequente lezers.”¹⁷¹

Kan hier een verklaring liggen voor het gegeven dat vaak grote groepen geen keuze konden maken bij de reacties op vragen en stellingen en dan maar het middelste vakje aankruisten? In hoofdstuk 3 is immers al duidelijk geworden dat bijna 39% van de leerlingen slechts af en toe een boek leest. Daarnaast waren er nog zeven jongens die nooit een boek lasen. Dat is bij elkaar ruim 53%.

Leerlingen waren helemaal niet gewend om zich hun emoties bewust te maken en bovendien las een meerderheid erg weinig boeken.

Meer lezen

Op de vraag of leerlingen meer van het soort verhalen als *De biefstuk van het zoete water* zouden willen lezen, gaven maar liefst veertien jongens en negen meisjes een bevestigend antwoord. Dat is iets meer dan de helft. Slechts vijf jongens en zeven meisjes beantwoordden de vraag negatief.¹⁷²

Zo'n uitslag zet toch aan het denken. Het moet mogelijk zijn om deze leerlingen meer van deze teksten te laten lezen en hen te laten communiceren over hun emotionele ervaringen tijdens het lezen. In hoofdstuk 13 wordt op de didactische implicaties van dit soort constateringingen ingegaan.

¹⁷⁰ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend goed*. Amsterdam 2000, p. 53

¹⁷¹ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend goed*. Amsterdam 2000, p. 164

¹⁷² Crosstabs op cd-rom

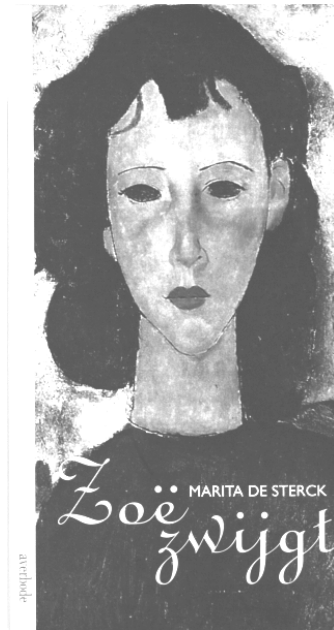
11 Zoë zwijgt

Voor de zevende tekst is gekozen voor een fragment uit *Zoë zwijgt* van de Vlaamse auteur Marita de Sterck. Het verhaal is geschreven vanuit het perspectief van een meisje van zestien. De vader van Zoë is kwaad omdat Zoë te laat thuis komt na een avondje stappen. In de tekst komt de lezer via de gedachten van Zoë achter de reden van het late thuiskomen. De vader is als het ware in het heden aan het praten tegen Zoë die geen antwoord geeft. Via de gedachten van Zoë kan de lezer erachter komen wat er eerder die avond is gebeurd. Deze vertelwijze verhoogt de moeilijkheidsgraad van teksten. Cedric Stalpers en Manja Heerze hebben een leeservaringsschaal opgesteld, waarmee de complexiteit van narratieve teksten bepaald kan worden.¹⁷³ Twee elementen die het niveau van de complexiteit van de inhoud van teksten zeer blijken te verhogen, worden als volgt beschreven: “Eventuele fantasie-elementen kunnen de verhaalwerkelijkheid vertekenen: grens tussen fantasie en werkelijkheid is onduidelijk” en “Verhaal bevat naast gebeurtenissen, gedachten en beschrijving ook beschouwing”.

Het niveau van de complexiteit van een tekst gaat sterk omhoog als het verhaal in meerdere tijdlagen speelt en als er sprake is van een monologue intérieur. Al deze elementen zijn terug te vinden in *Zoë zwijgt*, een lastige tekst dus, zeker voor vmbo-leerlingen. Dat een vader kwaad is omdat zijn dochter te laat thuis komt, zal voor veel leerlingen een bekend gegeven zijn. De vraag was of de complexiteit van de tekst, de mogelijkheid tot identificatie zou beïnvloeden.

Hier volgt nu eerst het fragment dat aan de leerlingen is voorgelegd.

¹⁷³ Stalpers Cedric P. en Manja Heerze, *Moeilijkheid Gemeten. De leeservaringsschaal: een nieuw, kwalitatief instrument voor het bepalen van de complexiteit van narratieve teksten*. Tilburg 1999

Zoë zwijgt.

Nog nooit heeft ze haar vader zo boos gezien.

'Waarom!?'

Hij roept het, bars en kort.

Zoë schrikt ervan. Ze opent haar mond, strijkt met haar tong over haar verhemelte. Het voelt droog. Traag doet Zoë haar mond weer dicht. Ze perst haar lippen op elkaar.

Waarom? denkt ze. Dat is inderdaad de vraag: waarom?

Hij drinkt. Er blijft wat schuim op zijn bovenlip hangen. Ze heeft zin om ook een biertje te vragen, maar durft niet. Dan zal hij pas echt brullen.

'Twaalf uur', zegt hij, wat zachter nu, 'twaalf uur is toch mooi...'

Ze weet precies wat nu komt. Ze kan het mee zeggen, maar ze doet het niet.

'Toch mooi voor een meisje van zestien.' Ze heeft een hekel aan de manier waarop hij het zegt: een meisje van zestien.

Of ze een meubel is, of een jas.

'Maar nee, het moet beslist later, altijd maar later!' Hij begint weer harder te praten.

'Waarom toch? Zeg het mij, Zoë, waarom?'

Kun je je niet houden aan afspraken, denkt Zoë. Nog geen seconde later zegt hij het: 'Waarom kun je je niet houden aan afspraken?'

Zoë bijt op haar lip. Ze zegt geen woord. Het zal hem leren. Het zal hem leren om zulke domme vragen te stellen, vragen waar je niet eens een antwoord op kunt geven.

Zoë kijkt naar de oude bruine klok. Kwart over twee. Ze is moe, doodmoe. Ze wil naar haar kamer, de deur achter zich sluiten en in haar bed rollen.

'Zoë, zeg dan toch wat!'

Iets zeggen, maar wat? Iets zeggen over vanavond? Over twaalf uur? En erna? En ervoor?

Waar moet ze beginnen? Met welke woorden? Hij was er, papa, hij! En ik, ik sloeg op tilt! Zeg je zoiets tegen je vader? Kijk je er wanhopig bij? Zo van: snap je 't nu, papa?

Hij zou het niet snappen. Hij zou verder vragen en blijven vragen. Tot ze allebei uitgeput zouden zijn.

'Zoë, alsjeblieft, zo kunnen we toch niet verder?'

Zijn stem klinkt smekend.

Zo kunnen we niet verder. Nee. Maar hoe dan wel? Weet jij 't, papa? Ik, ik weet niet eens waarom ik vanavond zo nodig naar die rotfuif moest. Ken je dat, papa, dat gevoel dat je vreselijk hard naar iets verlangt, zo hard dat het pijn doet? En tegelijk, tegelijk wil je ervan weglopen.

'En Saskia, was zij ook zo laat thuis?'

Zoë kijkt naar haar tenen. Wat Sas doet is haar zaak, wil ze zeggen, maar ze blijft zwijgen.

'Ik kom het toch te weten. Morgen bel ik!'

Bel dan, als je haar verhaal zo belangrijk vindt. Wat zou ze zeggen, Sas? Dat ze samen vertrokken waren, maar elkaar daarna uit het oog verloren? Saskia zou niet zwijgen, zij niet!

Honderduit zou ze tateren: Ja, meneer Vermeulen... Welnee, meneer Vermeulen, wat denkt u toch, meneer Vermeulen. Nee, hoor, dááág, meneer Vermeulen, en de groeten aan Zoë.

'Zoë, ik had het je nog speciaal gevraagd, weet je nog?'

Dat had hij, twee, drie keer zelfs. Al bij het avondeten.

En nog eens toen ze met druipnat haar van de badkamer naar haar kamer rende. En een derde keer toen ze met Saskia de deur uitliep.

Sas moest erom lachen: Zijn ze niet allemaal even schattig, die papa's?

.....

'Dit hoeft niet, Zoë, dit hoeft helemaal niet. Kunnen we niet...'

... als volwassenen met elkaar praten, denkt Zoë.

'Gewoon, met elkaar praten, onder volwassenen, Zoë?'

Zoë brengt het zelfs niet op om alleen maar even te knikken.

'Is er iets vervelends gebeurd, Zoë? Iets met Saskia?'

Hoe makkelijk zou het nu zijn om alleen maar te knikken, zonder woorden. Om op alles wat hij haar voorzegt, alleen maar traag haar hoofd te bewegen. Om hem het hele verhaal te laten doen en er alleen maar mee in te stemmen. Met wat hij ook zegt. Dan zou hij op het laatst zelf tevreden knikken. Ze zouden eindelijk naar boven kunnen gaan. En slapen, slapen.

'Is er wat met Saskia?'

Hij drinkt zijn glas leeg en steekt een sigaret op.

Hij ziet er moe uit, met donkere schaduwen onder zijn ogen en rond zijn stoppelbaard.

Is er wat met Saskia? Er is altijd en nooit wat met Saskia. Sas is gewoon Sas. Geen betere vriendin om mee naar een fuif te trekken. Geen betere meid om een avond mee vol te kletsen, om op een groep af te stevenen. Roekeloos, zonder nadenken.

En dat was precies wat we vanavond deden, pap. We fietsten keihard door, recht op de groep af. Ze stonden in een grote kring voor het café, biertjes en sigaretten in de hand. En wij, pap, er middenin met onze fietsen. Bellend, gierend.

Gelach, overal. Joop bij Sas achterop de fiets. Sander bij mij. Gejoel, gezoen, gebabbel. En een snelle blik, de hele kring rond. Hij stond er niet bij!

Hij stond er niet, pap. Allemaal waren ze er. Maar hij niet. Marijn niet.

Was het opluchting? Nee, niet gewoon opluchting. Teleurstelling en spijt en nog zoveel meer. Maar toch ook opluchting, erbovenop of ertussen. En meteen kwamen ze, de woorden. Nu hij er niet stond, wist ik het precies. Wat ik, Zoë, hem zou zeggen, als hij er zou zijn.

'Hoi, Marijn! Alles fris in orde?' Koeltjes, zonder wat te verraden. Of hij gewoon een maatje was, een van de velen.

'Beetje in de stemming, Marijn?' Geen trilling in mijn stem te bespeuren. Er is niets, hoor, niets tussen ons.

'Gave muziek, hé?' Hem recht in de ogen kijken, zonder verpinken. We hebben echt niks speciaals, hoor, helemaal niks speciaals.

'Krijg ik geen biertje?' Losjes gearmd weglopen, met een zwaai naar de anderen. Zo'n zwaai die zegt: dit is oké, er is echt niets aan de hand. We zijn toch niet verliefd, denk dat maar niet.

Maar het pakte anders uit. Toen Zoë het het minst verwachtte, stond hij er, ineens. Tussen Joep en Sinne. Lang en mager in zijn donkere kleren. Zijn ogen keken de kring rond, ook zoekend. Zijn pikzwarte staartje volgde elke beweging die zijn hoofd maakte.

Hij had zich niet geschoren. De zwarte stoppeltjes vormden een onvaste lijn, iets tussen een cirkel en een vierkant.

Zoë wou zo naar hem toe hollen. Zich in zijn armen gooien en fluisteren: Sorry, sorry, sorry, sorry! We beginnen opnieuw, opnieuw, opnieuw! Maar al wat ze kon opbrengen was een flauw knikje. Heel kort. Staan blijven en lachen, zei ze tegen zichzelf. Maar het lukte haar niet. Ze draaide zich bruusk om en liep uit de kring weg. Met heel haar hart hoopte ze dat niemand wat had gemerkt. Maar ze wist deksels goed dat iedereen haar nakeek. Hij ook. Zoë hoorde ze, de woorden die ze niet uitspraken. Hé, Zoë, is er wat? Ben je boos, Zoë? Of juist droevig? Zoë, heeft het wat met Marijn te maken? Zoë, kop op! Neem het allemaal niet zo ernstig! Hou het cool, Zoë, hou het cool!

Reacties van leerlingen

Ilse uit Tilburg schreef: “Ik snapte in het begin het verhaal niet.” Simone meende: “Ik vind het saai en je snapt niet waarover het gaat”. Zij waren niet de enigen die opmerkingen maakten over de saaiheid en het onbegrijpelijke van de tekst.

Jeffrey uit dezelfde klas als Ilse en Simone verwoordde het als volgt: “Ik begrijp er niks van. Het is een heel moeilijk verhaal. Je weet niet eens wat er gebeurt, b.v. nog nooit heeft ze haar vader zo kwaad gezien en we weten niet eens wat er is gebeurd.” Birgit schreef: “Het leest erg ongemakkelijk en daardoor valt het erg moeilijk te begrijpen.”

Uit Hoogstraten kwamen wat andere geluiden. Hanneke noteerde: “Ik vind het een goed verhaal maar soms weet ik niet of Zoë iets tegen haar vader zegt of dat ze het denkt.” En Hanne schreef: “Een verhaal begint altijd zo raar. Pas na een paar zinnen kun je het pas volgen. Als ik een boek lees, lees ik altijd de eerste tien zinnen terug opnieuw, omdat ik anders niet weet waarover het gaat.” Beide meisjes gaven het fragment een 7.

Cijfer en beoordeling

De Vlaamse meisjes gaven het fragment uit *Zoë zingt* gemiddeld nog een 7,4, maar de Tilburgse meisjes en alle jongens kwamen niet hoger dan een 5,6.¹⁷⁴

Alle leerlingen meenden dat het fragment niet spannend was. Slechts zes meisjes uit Vlaanderen en tien jongens uit beide landen konden het fragment goed begrijpen. Ook het aantal leerlingen dat vond dat de tekst mooi geschreven was, was klein: vijf Vlaamse meisjes en zeven jongens uit Vlaanderen en Nederland.¹⁷⁵ Opvallend is dat bijna de helft van de veertien Vlaamse meisjes het fragment goed kon begrijpen en het ook nog mooi geschreven vond. Waarschijnlijk ligt hier het verband met de naar verhouding hoge waardering van de tekst door de Vlaamse meisjes.

Uit de significante correlaties was snel duidelijk waarmee het (lage) cijfer voor de tekst samenhangt. Er was een duidelijk verband tussen de beoordeling en de mening van de leerlingen of het fragment spannend, goed, prettig leesbaar, goed te begrijpen, mooi geschreven of interessant was.¹⁷⁶

Een meerderheid bestaande uit 25 leerlingen vond dat het verhaal in het echt zo kon gebeuren, terwijl vijftien daar geen mening over hadden.¹⁷⁷ Realistisch was het voor de meesten dus wel, maar konden ze zich ook identificeren met Zoë?

¹⁷⁴ Crosstabs op cd-rom

¹⁷⁵ Crosstabs op cd-rom

¹⁷⁶ Correlations op cd-rom

¹⁷⁷ Crosstabs op cd-rom

Identificatie

Het is opvallend dat verreweg de meeste leerlingen op vragen die gericht waren op de mening over het gedrag van Zoë antwoordden met 'ik weet het niet'. De meisjes uit Hoogstraten vormden daar een uitzondering op. De helft van de Vlaamse meisjes gaf bij voorbeeld aan dat zij Zoë gelijk gaven dat zij bleef zwijgen.¹⁷⁸ Ook vond de meerderheid van hen dat de vader van Zoë domme vragen stelde.¹⁷⁹

Toen gevraagd werd hoe de leerlingen zelf zouden reageren als hen hetzelfde zou overkomen als Zoë, waren het weer de Vlaamse meisjes die aan konden geven dat zij verdriet zouden hebben over de manier waarop de vader handelde.¹⁸⁰ Ook konden zij bijvoorbeeld aanvoelen dat Zoë nog steeds verliefd was op Marijn, terwijl de verkering uit was.¹⁸¹ Andere groepen leerlingen gaven merendeels aan dat zij niet wisten wat ze moesten antwoorden.

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat een tekst eerst begrepen moet worden voordat identificatie mogelijk is. Ongeveer de helft van de meisjes uit Hoogstraten zei de tekst uit *Zoë zwijgt* te begrijpen en te kunnen waarderen. In deze groep zaten ook de meisjes die zich konden identificeren met Zoë.

Ter illustratie een lezersportret van een Vlaams meisje dat *Zoë zwijgt* wist te waarderen.

Ruth is een meisje dat naar verhouding hoog scoort bij de enquête naar emotionele leesbeleving en het vermogen tot identificatie, terugdenken en verbeelding. Op een schaal van vijf betekent dat voor haar een 3.10 voor emotie, een 3.00 voor identificatie, een 4.25 voor terugdenken en een 4.00 voor verbeelding. Ruth geeft het fragment uit *Zoë zwijgt* een 9 tot een 10 en zij zou heel graag meer van dit soort verhalen willen lezen. Ruth vindt het verhaal overigens helemaal niet spannend, maar wel heel erg goed. Dat ligt aan de manier van schrijven. Die beoordeelt zij als heel erg mooi, maar niet eenvoudig. Kan Ruth vergelijken? Zij heeft aangegeven dat zij maar af en toe een boek leest en dat doet zij dan op aanraden van een vriendin, haar ouders of de lerares. Haar favoriete genre is de liefdesroman. Wellicht is hier een aanknopingspunt met *Zoë zwijgt*? Ruth verplaatst zich helemaal in Zoë. Ze begrijpt hoe Zoë zich voelt en zou hetzelfde reageren naar de vader toe. Ook de verliefdheid op Marijn is voor Ruth herkenbaar, net als de spijt die Zoë voelt omdat ze achteraf vindt dat ze verkeerd gehandeld heeft tegenover Marijn.

Ruth is geen ervaren lezer, maar ze heeft wel de mogelijkheden om zich te kunnen identificeren en emoties te voelen bij het lezen van een tekst. Ruth leeft met Zoë mee en is kennelijk zo gegrepen door het fragment dat zij het hoog waardeert. Zij meent ook dat het heel erg levensecht geschreven is en dat het erg prettig leesbaar is. Het is duidelijk, Ruth verplaatst zich in de situatie van Zoë en voelt mee met haar. Daardoor wordt het taalgebruik er voor Ruth niet eenvoudiger op, maar ze bewondert de schrijfstijl wel en het vormt geen belemmering voor het waarderen van de tekst.

¹⁷⁸ Crosstabs op cd-rom

¹⁷⁹ Crosstabs op cd-rom

¹⁸⁰ Crosstabs op cd-rom

¹⁸¹ Crosstabs op cd-rom

De klasgenote en tegenhanger van Ruth is Christel. Ook van haar volgt een lezersportret.

Christel schrijft als commentaar op *Zoë zwijgt*: “Ik vind het heel moeilijk om te volgen met het verhaal, het staat allemaal door elkaar vind ik. Ik voel me wel een beetje thuis in het verhaal. Pas toen ik die vraagjes begon op te lossen begreep ik het verhaal”.

Christel doelt waarschijnlijk op de vragen naar identificatiemogelijkheden, want haar oordeel over het fragment is vernietigend. Zij vindt het niet goed te begrijpen, niet mooi of eenvoudig geschreven, niet interessant, niet prettig leesbaar en ze weet niet of dit in het echt zo zou kunnen gebeuren. Door de vragen naar identificatiemogelijkheden wordt ze gedwongen om na te denken hoe ze zelf zou reageren als ze in de schoenen van Zoë zou staan. Die vragen sturen wel in de mening rondom de problematiek van de verhouding naar zowel de vader als naar Marijn. Dat kan Christel als structurerend ervaren. Uiteindelijk geeft Christel een 3 tot 4 voor het fragment en ze wil dit soort verhalen niet graag meer lezen.

Christel leest alleen een boek als ze er een spreekbeurt over moet houden. Als ze een boek daarvoor uitkiest let ze erop hoe dik het boek is en ze kijkt of de kaft aantrekkelijk is. Ook luistert ze naar raad van een vriendin. Eigenlijk pakt ze het liefst een stripboek. Wanneer haar scores bekeken worden in de enquête naar leesbeleving blijkt dat ze iets boven het gemiddelde scoort. Voor deze onervaren lezer met een matig vermogen tot identificatie vormt het lastige fragment uit *Zoë zwijgt* een onneembare barrière.

Weer eens blijkt dat leerlingen uit één en dezelfde klas totaal verschillend kunnen reageren op een verhaal. Belangstelling voor het onderwerp, leeservaring en het vermogen tot identificatie bij de leerling spelen een belangrijke rol. Docenten kunnen een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van genoemde aspecten. In hoofdstuk 13 wordt daar nog op ingegaan.

Conclusie

Uit de analyse van *Zoë zwijgt* valt op deze plaats te constateren dat veel leerlingen uit de doelgroep terugschrokken voor een tekst waarin de complexiteit groot was. Zij benoemden dat als saai, niet te snappen en lelijk geschreven. De wil om verder te lezen was nihil. Geen best middel om het lezen bij een grote groep leerlingen te bevorderen. Maar dan waren er toch ook nog die vijf tot zes leerlingen van de 44 die het verhaal wél mooi vonden. Het is dus zaak om heel gedifferentieerd te werken als het om fictie gaat. Ook dat komt in hoofdstuk 13 nog aan de orde.

12 De Spiegelvrouw

Voor dit boek is gekozen, omdat het gerekend kan worden tot het genre van de griezelverhalen. Dit soort boeken is erg in trek bij veel jonge lezers en het leek interessant om te bekijken of er een relatie bestaat tussen griezelverhalen en de mogelijkheid tot identificatie bij de 14-jarigen van het verkennend onderzoek.

Nu volgen eerst de fragmenten uit *De Spiegelvrouw* die de leerlingen te lezen hebben gekregen.

Theo Hoogstraten, *De Spiegelvrouw*. Sjaloom, Amsterdam, 1996. pp. 7 -8; 13 -15; 18-20

Op haar voorhoofd en haar bovenlip glinsterden ontelbare zweedruppeltjes. Ze voelde dat ze het gevecht tegen de angst begon te verliezen. In een snel, willekeurig ritme schoten haar oogballen achter haar gesloten oogleden heen en weer. Een korte, felle kreet ontsnapte aan haar lippen. Het spierwitte gezicht, dat omlijst werd door een krans van rood, krullend haar, vertrok in een grimas die veel weg had van een kwaadaardige grijns.

Plotseling gingen haar ogen wijd open en staarden naar het plafond, dat flauw werd verlicht door een nachtlampje in het stopcontact naast de deur. Langzaam werd ze zich ervan bewust dat ze wakker was. Het was voorbij. Ze lag gewoon in haar bed. Ze zuchtte diep en overdacht de woorden van haar moeder: 'Geef je er nooit aan over, Tamara. Lang niet alles wat je ziet zal echt gebeuren.'

Haar moeder had makkelijk praten. Zij zag geen dingen die anderen niet zagen, droomde niet over gebeurtenissen waarvan sommige later werkelijk plaatsvonden. Soms wist ze onmiddellijk dat wat ze zag of droomde echt ging gebeuren, een enkele keer aarzelde ze. De droom van net, dat was zo'n twijfelgeval. Eigenlijk was hij te onwerkelijk om zelfs maar over na te denken, tenzij... Morgen, op school, de laatste dag voor de kerstvakantie gelukkig, zou ze aan meneer Draadloos vragen of ze de folder mocht zien van het kasteeltje waar haar klas met schoolreis naar toe zou gaan. Ze hoopte vurig dat het kasteel meer dan één toren had.

Haar ogen gleden weer dicht. Dit was een gevaarlijk moment. In het schemergebied tussen waken en nog net niet slapen, kwamen soms de meest afschuwelijke beelden op haar af.

'Dat heb je aan jezelf te danken, Tamara. Je moet niet zoveel naar horrorfilms kijken. Iemand met jouw gave loopt daardoor het risico enge en angstige zaken op te roepen.' Haar moeder begreep niets van haar en had het steevast over haar "gave", alsof ze er blij mee moest zijn. Ze had er toch niet om gevraagd! Ze wilde net zo zijn als andere meisjes. Stel je voor dat haar vriendinnen er achter kwamen. Daarom probeerde ze de beelden te verdringen of te overstemmen.

Ze keek naar horrorfilms omdat er kinderen in voorkwamen zoals zij, of kinderen die door geesten waren bezeten. Haar moeder had liever niet dat ze naar dat soort films keek. Begreep ze dan niet dat zij juist films wilde zien waar zulke dingen in speelden?

Haar gedachten dreven weg. Plotseling stond ze weer voor het kasteeltje met zijn merkwaardige, nieuwe aanbouw en de vleeskleurige toren. Ze zag het enige raam dat hij rijk was uit zijn sponning springen, alsof er binnen een explosie plaatsvond. Het bovenste deel van de toren veranderde in een arm met een slanke hand, de vingers in een afwerend gebaar gespreid. Vlijmscherpe glaspunten kwamen tot leven en kerfden diepe, roze voren in de arm en de hand. Helderrood bloed welde op en begon, eerst druppelsgewijs, daarna in almaar dikker wordende straaltjes, langs de arm te lopen. De vingers van de hand kromden en strekten zich, alsof ze krampten van de pijn. Voor de tweede keer die nacht werd Tamara wakker van haar eigen schreeuw.

.....

Met een lijkleek gezicht strompelde Katja door het gangpad. Voor in de bus zaten de twee leraren, Liesbeth Oltmans en Bert Draadloos, met de chauffeur te praten.

'Juf, ik ben zo misselijk.'

'Dat wordt kotsen.' Remco had sluik, blond haar en droeg een blauw, ovalen briljetje. Hij keek haar grijnzend aan. 'Wel graag die kant op, dan kom ik niet onder de spetters te zitten.'

'Een beetje aardiger mag best, Remco,' zei Liesbeth Oltmans. 'Word je vaker wagenziek, Katja?'

'Alleen in een bus.' Katja hield een hand voor haar mond.

'Komt door de snoep! Die meiden hebben de hele weg zoete rommel zitten snaaien,' zei Bert Draadloos droog.

De bus draaide van de asfaltweg af een zandweg op. De chauffeur had het bordje met *Jeugdhotel De Dellenburg* wat laat gezien, want hij nam de bocht nogal scherp. Katja verloor haar evenwicht en tuimelde tegen de stoel van haar leraar aan. Op hetzelfde moment verloor ze de controle over haar maag. Een zuur stinkende golf braaksel gulpte uit haar mond en spatte uiteen op de nieuwe spijkerbroek van de wiskundeleraar.

'Gadverdamme, wat doe je nou!' Draadloos sprong op, haalde een zakdoek te voorschijn en probeerde met een van afschuw vertrokken gezicht de smurrie weg te vegen.

Katja had haar handen voor haar gezicht geslagen. Ze leek zich klaar te maken voor een tweede golf.

De chauffeur zette zijn bus stil en opende met een druk op een knop de deur. 'Als de jongedame buiten verder gaat, dan wil ik wel even wachten. Goed diep ademhalen, dat helpt.'

Liesbeth Oltmans pakte Katja bij een arm en hielp haar de bus uit. Net op tijd. Vlak naast de bus gooide ze de chips, drop, cake, cola en koekjes, die ze sinds vanmorgen naar binnen had gewerkt, eruit. Hulpeloos keek ze naar haar lerares. 'Ik voel me zo ziek!'

'Dat gaat wel weer over. We zijn er bijna.'

In de bus meldde zich een tweede slachtoffer van wagenziekte. Tamara, een meisje met rood, krullend haar, een gezicht vol sproeten en blauwgroene ogen, die haar iets katachtigs gaven, liep met een spierwit gezicht naar voren en deelde mee dat ze misschien ook moest spugen.

'Gauw naar buiten,' zei Bert Draadloos en deed snel een stap opzij.

Tamara kon zich beter beheersen dan Katja. Ze leegde haar maag keurig langs de kant van het pad.

In de bus werden de gedragingen van het onfortuinlijke tweetal op de voet gevolgd. Degenen die aan de verkeerde kant van de bus zaten, stonden in het gangpad om niets van het schouwspel te hoeven missen.

'Vanavond kunnen we hier wilde zwijnen zien,' riep Remco.

'Hoezo?' Een bonkige jongen met een gezicht vol puisten, keek hem onnozel aan.

'Die beesten zijn gek op kots, Thijs, wist je dat niet, net als varkens. Heb jij wel eens varkensvoer van dichtbij gezien?'

'Ik niet.'

'Geloof mij maar. Net kots.'

'Remco hou op,' steunde Leoni. 'Ik ben al een beetje wagenziek. Straks moet ik ook spugen.'

Remco ging onverstoorbaar verder. 'In de zomervakantie gooien ze van die slijmerige smurrie langs de kant van de weg om wilde zwijnen te lokken.'

'Hoe weet jij dat nou?'

'Wij zijn met vakantie naar Vierhouten geweest. 's Avonds gingen we in de bossen zwijnen kijken. Maar je moest wel je neus dichthouden. Die beesten komen op de lucht af. Als ik meneer Draadloos was, zou ik vanavond niet in de bossen gaan lopen.'

De bus lachte. Bert Draadloos keek zuinig.

'Dat was een nieuwe broek hé, meneer?' zei Remco met een uitgestreken gezicht.

Draadloos knikte.

'Zonde hoor. Maagzuur maakt gemene vlekken, die krijg je er nooit meer uit.'

Leoni snelde naar buiten en begon naast de bus te kokhalzen.

'Zo is het genoeg, Remco,' zei de leraar streng. 'Geen smerige praatjes meer, begrepen?'

'Smerige praatjes, meneer?' Remco trok zijn meest onschuldige gezicht.

'Je begrijpt me best. Als je er niet mee ophoudt, krijg je vanavond strafcorvee!'

'Begrepen, meneer.' Het vooruitzicht om de eerste avond de klos te zijn, lokte hem niet.

.....

Zonder problemen bereikte de bus een kruising. Een bord verwees naar *De Dellenburg*. Hij reed de oprijlaan in met aan weerszijden sparren, die niet lang geleden geplant waren, want ze waren zo laag dat de dichte bebossing erachter te zien was. Aan het eind van de laan doemde het jeugdhotel op. Iedereen deed zijn best om er een glimp van op te vangen.

'Op de foto zag het er veel vrolijker uit,' zei Petra. 'Wat is het somber, met al die bomen er omheen.'

'Eeuwenoude eiken, misschien wel net zo oud als het kasteeltje. Als bomen konden praten, zouden ze de meest boeiende verhalen kunnen vertellen,' zei Draadloos opgewekt.

'Ja, over ridders en jonkvrouwen, en de Geuzen in de Tachtigjarige oorlog.' Robbert, de "studie" van de klas, was dol op geschiedenis en hij was een van de weinigen die de folder, waarin iets over de historie van *De Dellenburg* stond, serieus had gelezen.

'En over spoken!' Remco begon met zijn armen te zwaaien. 'Krakende trappen, knerpemde deuren, tochtige kamers met klapperende ramen, vleermuizen!' Hij probeerde zijn stem onheilspellend te laten klinken. 'Dit lijkt het slot van graaf Dracula wel. 's Nachts klautert hij uit zijn doods-kist en gaat op zoek naar jonge, blonde maagden, zoals jij Petra.'

'Hou op, griezell!'

'Je laat je toch niet door hem op de kast jagen, Petra,' zei Liesbeth Oltmans lachend.

'Nou juf. Ik heb gelezen dat in Engeland in dit soort kastelen geesten huizen,' zei Robbert. 'Af en toe komen ze te voorschijn. Er zijn zelfs reisbureaus waar je speciale spookreizen kunt boeken.'

'Onzin, Robbert! Laten we er alsjeblieft over ophouden.'

.....

Hoewel de bus al enkele minuten op het parkeerterrein stond, had zich nog niemand laten zien.

'Zouden we de enige school zijn?' vroeg Katja. Ze had weer wat kleur op haar gezicht en leek zich beter te voelen. 'Wat saai! Alleen onze klas met van die kinderachtige jongens.'

Tamara antwoordde niet. Ze hield haar ogen strak gericht op de enige toren van het kasteeltje. Op haar gezicht was een geschrokken uitdrukking verschenen.

'Waarom zeg je niks, Tam? Hé, kijk niet zo raar. Het lijkt wel of je ergens bang voor bent.' Ze volgde Tamara's blik. 'Die toren zal je heus niet bijten, hoor.'

'Ik zie dit kasteeltje voor het eerst. Ik ben vergeten te vragen of ik dat foldertje mocht zien.'

Katja haalde haar schouders op. 'Dat is toch geen reden om er zo raar naar te kijken.'

Spanning en griezeligheid

Vonden de leerlingen deze fragmenten griezelig? Twaalf van de 44 leerlingen meenden dat het verhaal griezelig was en veertien kozen voor gemiddeld griezelig.¹⁸² Ongeveer de helft was overigens wel van mening dat het verhaal erg spannend was.¹⁸³ Daniël, geïnterviewd op de Rooi Pannen, zei: “Meestal begint een verhaal saai en dan op het einde gebeurt er wat. Dit boek begint al spannend.”

Voor de leerlingen hadden de spanning in het verhaal en de griezeligheid wel heel veel met elkaar te maken. Er bleek namelijk een heel sterke correlatie tussen die spanning van het verhaal en het griezelige gehalte van de tekst.¹⁸⁴

Cijfer en beoordeling

De jongens gaven voor *De Spiegelvrouw* een 7.8 en de meisjes een 7.4.¹⁸⁵ Dat vrij hoge waarderingscijfer had een heel sterk verband met de mening van de leerlingen dat het fragment spannend was^{3c}. Maar ook waardeerden de leerlingen dat de tekst mooi geschreven, prettig leesbaar en goed te begrijpen was.

De mogelijkheid was nog aanwezig dat leerlingen met name het fragment tijdens de busreis humoristisch zouden vinden. Slechts drie leerlingen kruisten aan dat de tekst humoristisch was, dus dat gold maar voor een zeer kleine minderheid.¹⁸⁶ Op de stelling “Remco heeft gevoel voor humor”, reageerden dertien leerlingen bevestigend, maar 17 leerlingen waren het er niet mee eens. Alweer een behoorlijke groep van veertien leerlingen wist niet hoe te antwoorden.¹⁸⁷

De meningen waren sterk verdeeld over het feit of zo'n verhaal in het echt kon gebeuren. Veertien leerlingen vonden van wel, zeventien vonden van niet en twaalf wisten het niet.¹⁸⁸

Dit had geen enkel effect op de waardering voor het verhaal.¹⁸⁹ Maar was het wel van invloed op de mogelijkheid om zich te identificeren met Tamara?

Identificatie

Op de stelling “Ik zou bang zijn als ik net zulke voorspellende dromen had als Tamara” reageerde meer dan de helft bevestigend.¹⁹⁰ Er was geen verband aan te tonen tussen de reactie op vragen gericht op identificatie en de mening of dit verhaal op werkelijkheid zou kunnen berusten.¹⁹¹

¹⁸² Crosstabs op cd-rom

¹⁸³ Crosstabs op cd-rom

¹⁸⁴ Correlations op cd-rom

¹⁸⁵ Means op cd-rom

¹⁸⁶ Crosstabs op cd-rom

¹⁸⁷ Crosstabs op cd-rom

¹⁸⁸ Crosstabs op cd-rom

¹⁸⁹ Correlations op cd-rom

¹⁹⁰ Crosstabs op cd-rom

¹⁹¹ Correlations op cd-rom

Erol, één van de geïnterviewde jongens uit Tilburg in 2002, dacht ook dat hij wel bang zou zijn als hij voorspellende dromen zou hebben, maar hij wist zeker dat helderziendheid niet bestaat. Daarom was dit verhaal voor hem echt een griezelverhaal, een fictieverhaal zonder relatie met de werkelijkheid. Die voorspellende dromen zou hij zeker nooit krijgen. Erol zag zichzelf dus niet in een vergelijkbare situatie als Tamara, maar hij zou toch beslist meer van dit soort verhalen willen lezen. Als reden noemde hij dat het verhaal heel erg spannend was en dat griezelboeken zijn geliefde genre zijn.

Toen de vragen naar identificatiemogelijkheden met Tamara gecorreleerd werden met de uitslag van de enquête naar leesbeleving (hoofdstuk 4), bleek dat er slechts een klein verband bestond tussen het vermogen tot emotionele leesbeleving en de reactie op de stelling “Ik zou bang zijn als ik net zulke voorspellende dromen had als Tamara”.¹⁹²

Reacties op andere emoties van Tamara tijdens het fragment, zoals schaamte voor vriendinnen, hekel hebben aan jezelf, boos zijn op je moeder, schrik bij het zien van het kasteeltje, hadden geen relatie met de mogelijkheid tot identificatie.

Elisa, een leerlinge uit Tilburg, scoorde hoog op het vermogen tot emotionele betrokkenheid, identificatie, terugdenken en verbeelding. Zij vertelde tijdens het interview in 2002 dat ze zelf erg bang werd als ze zich teveel in de situatie zou verplaatsen. Toch wilde ze het verhaal wel verder lezen. Een boek was toch nog iets anders dan een film. “Als een film eng is, kijk ik om me heen, anders word ik te bang. In een boek heb ik dat niet zo.” Elisa is kennelijk een meisje met een groot empathisch vermogen.

Sympathie

Tweederde van de leerlingen gaf wel aan dat het naar was voor Tamara dat ze soms voorspellende dromen had¹⁹³ en ruim de helft vond Tamara een aardig meisje.¹⁹⁴ Een grote meerderheid van de leerlingen begreep heel goed dat Tamara schrok toen ze het kasteeltje uit haar dromen herkende.¹⁹⁵

Dat schokeffect had duidelijk een verband met het waarderingscijfer voor het fragment en de wil om meer van dit soort teksten te lezen.¹⁹⁶ De herkenning door Tamara van het kasteeltje bleek een belangrijk element in het spannend en griezelig vinden van de tekst door de leerlingen.¹⁹⁷

Hoewel veel leerlingen hun twijfels hadden of dit verhaal wel in de werkelijkheid zou kunnen afspelen, was toch de spanning die voortkwam uit de herkenning van het kasteeltje voor velen voldoende om dit fragment een hoge waardering te geven en nog meer van dit soort verhalen te willen lezen.

Weinig leerlingen uit Tilburg en Hoogstraten voelden de behoefte om nog extra op deze tekst te reageren. Als ze het wel deden, waren de trefwoorden voornamelijk ‘gezellig’ en ‘leuk’. Tom vond de kافت erg goed. Die gaf zicht op het verhaal. Die kافت voorspelde volgens Tom een horrorverhaal en van dat soort verhalen houdt Tom.

¹⁹² Correlations op cd-rom

¹⁹³ Crosstabs op cd-rom

¹⁹⁴ Crosstabs op cd-rom

¹⁹⁵ Crosstabs op cd-rom

¹⁹⁶ Correlations op cd-rom

¹⁹⁷ Correlations op cd-rom

Meer lezen

Van de 44 leerlingen gaven 21 aan dat ze (heel) graag meer van dit soort verhalen willen lezen, terwijl vijftien zeiden het niet te weten. Slechts 8 leerlingen wilden dit soort teksten niet meer lezen.¹⁹⁸

Ook bij deze tekst bleek weer dat er geen universeel oordeel te formuleren viel waar alle leerlingen zich in zouden kunnen vinden. De meningen bleven verdeeld. Wel is *De Spiegelvrouw* een verhaal dat door veel leerlingen positief werd gewaardeerd. Er was zeker sympathie voor Tamara, maar de spanning werd toch vooral veroorzaakt door de gebeurtenissen. Hier was ook van toepassing wat bij het fragment uit *Een soort zusje* is gezegd: “Ontroering via identificatie (indirecte ontroering) is slechts een van de manieren waarop emotie tijdens het lezen ervaren kan worden. De lezer kan ook emoties beleven n.a.v. in het verhaal beschreven gebeurtenissen of situaties”¹⁹⁹

Om de diversiteit van de leerlingen die deelnamen aan het verkennend onderzoek nog eens te onderstrepen, volgen hier twee lezersportretten. Eén van Vicky, een meisje uit Hoogstraten die *De Spiegelvrouw* laag waardeerde en één van Nico, een jongen uit Tilburg die juist zeer lovend was over *De Spiegelvrouw*.

Vicky vindt *De Spiegelvrouw* erg spannend, maar dat wil niet zeggen dat ze van het fragment genoten heeft. Ze beoordeelt het verhaal met een 3 of een 4. Ze vindt het verhaal niet mooi geschreven, niet interessant en ook niet griezelig. Het kan zo ook niet in het echt gebeuren, volgens Vicky. Opvallend is dat Vicky als één van de weinigen zegt dat ze niet bang zou zijn als ze net zulke dromen had als Tamara, maar ze zou zich wel alleen voelen. Ze weet niet of ze plezier zou maken met haar vriendinnen in de bus en ze weet ook niet of ze toch wel van haar moeder zou houden, als ze in dezelfde omstandigheden zou verkeren als Tamara. Vicky kruist wel vaker “ik weet het niet” aan als antwoord op vragen die proberen te achterhalen of leerlingen zich kunnen identificeren. Bij de enquête naar leesbeleving scoort Vicky heel grillig. Haar vermogen tot emotionele betrokkenheid is ver onder het gemiddelde. Daarentegen zijn haar mogelijkheden om terug te denken en zich zaken te verbeelden erg hoog. Vicky denkt altijd terug aan gelezen teksten en vaak verbeeldt ze zich dingen tijdens het lezen. Soms kan ze zich identificeren met verhaalpersonages. Kan het zijn dat Vicky bij *De Spiegelvrouw* geen emoties kon voelen en dat ze zich niet kon verplaatsen in Tamara? Ze gaf immers aan dat ze niet bang zou zijn net als Tamara en heel vaak wist ze niet hoe te reageren op de vragen naar identificatiemogelijkheden. Het liefst leest Vicky avonturenboeken en ze heeft een hekel aan boeken met maatschappelijke problemen. Is helderziendheid wellicht een probleem? Vicky leest ongeveer drie boeken per maand, meest op aanraden van een vriendin. Ook gaat ze een boek lezen als de docente een fragment heeft voorgelezen uit een boek dat haar leuk lijkt.

¹⁹⁸ Crosstabs op cd-rom

¹⁹⁹ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend goed*. Amsterdam 2000

En dan nu het portret van Nico, die een totaal andere mening had over *De Spiegelvrouw* dan Vicky.

Nico is zeer enthousiast over *De Spiegelvrouw*. Hij vindt het verhaal heel erg spannend en geeft aan dat het erg prettig leesbaar, erg mooi geschreven, erg interessant en ook erg griezelig is. Volgens Nico kan dit verhaal in de werkelijkheid helemaal niet gebeuren. Toch verplaatst hij zich in de situatie waarin Tamara zich bevindt en voelt helemaal met haar mee. Het enige wat hij niet begrijpt is dat Tamara naar horrorfilms zou willen kijken. Hij weet niet of Remco nou wel zo'n gevoel voor humor heeft en hij weet ook niet of het zo normaal is dat Remco de leraar plaagt. Nico wil heel graag meer van dit soort verhalen lezen en hij geeft het fragment een 9 tot een 10. Bij de enquête naar leesbeleving scoort Nico boven het gemiddelde. Nico leest veel tijdschriften en ongeveer 3 boeken per maand. Hij wordt op een idee gebracht voor de keuze van die boeken door fragmenten die de docent voorleest, spreekbeurten van medeleerlingen en het advies van vrienden en de docent. Nico houdt van humoristische en avonturenboeken.

13 Conclusies en aanbevelingen

Kan er na afloop van het verkennend onderzoek geconcludeerd worden of de onderzoeksvraag bevestigend of ontkennend is beantwoord?

Speelt de mogelijkheid tot identificatie met een romanpersonage een rol bij het vergroten van leesplezier van ongeveer 14-jarigen in het tweede studiejaar van de eerste graad op scholen met een bovenbouw voor bso/tso in Vlaanderen en van scholen voor vmbo in Nederland?

Is er wel een antwoord gekomen op de subvraag? Zijn er referentiële verwijzingen die een tekst moet bevatten om genoemde leerlingen emotioneel te boeien?

Die antwoorden zijn maar zeer gedeeltelijk verkregen. Er zijn nog veel vragen en nog veel voortgezet onderzoek is nodig. Maar roept een onderzoek niet heel vaak weer nieuwe vragen op? Eén ding is wel vast komen te staan: leerlingen in het vmbo en bso/tso vormen géén eenheidsworst. Niet alleen bij alle teksten, maar zelfs over alle vragen en stellingen waren de meningen verdeeld. Alle genres hadden hun liefhebbers en hun haters. Over gedrag van verhaalpersonages werd heel verschillend gedacht. De verschillende lezersportretten die ter illustratie in deze brochure zijn opgenomen, bevestigen de verscheidenheid in leesgedrag van leerlingen op een beroepsgerichte opleiding.

Weinig lezen

De veelgehoorde generaliserende opmerking “leerlingen in het beroepsonderwijs willen niet lezen”, is onjuist gebleken. Wel is het zo dat leerlingen in het vmbo gemiddeld weinig lezen. Ook bij deze onderzochte groep was dat het geval. Onderzoek van Lilian van der Bolt heeft uitgewezen dat frequente lezers vaker emoties ervaren tijdens het lezen en bovendien zijn hun emotionele ervaringen genuanceerder en afwisselender dan bij minder frequente lezers.²⁰⁰ Bij het analyseren van reacties op vragen en stellingen die in dit verkennend onderzoek gebruikt zijn, bleek dat grote groepen leerlingen telkens weer kozen voor een antwoord als “gemiddeld” of “ik weet het niet”. Dat kan dus heel goed verband houden met hun geringe leeservaring.

Emotiesocialisatie

Veel leerlingen waren niet gewend om zichzelf er bewust van te maken wat hun mening over en gevoelens bij een tekst waren. Dat is wel een vereiste als emotiesocialisatie van jonge mensen serieus genomen wordt. Een van de stappen in het proces van de emotiesocialisatie is dat een persoon in staat moet zijn om te begrijpen dat het eigen emotioneel expressief gedrag effecten kan hebben op de gevoelens van anderen.²⁰¹ Voor alle leerlingen, en dus ook voor vmbo-leerlingen, is het uiterst zinvol om rekening te leren houden met de gevoelens van anderen. Inlevingsvermogen en de betrokkenheid bij verhalen bewerkstelligen een beter begrip voor de gevoelens en emoties van anderen en dat

²⁰⁰ Bolt, Lilian van der: *Ontroerend Goed. Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Amsterdam 2000, p. 164

²⁰¹ Idem, p. 162

heeft weer effect op ervaringen die mensen naar aanleiding van gebeurtenissen in de werkelijkheid beleven.

Gemiddeld lezen de jongens in het vmbo het minst. Dat is dus slecht voor hun emotiesocialisatie, maar het is ook nog eens spijtig voor hen dat Lilian van der Bolt in haar onderzoek geconstateerd heeft dat meisjes vaker dan jongens geneigd zijn een tekst te gebruiken om hun stemming te reguleren en hun affectieve balans te herstellen.²⁰² Ook voor hun persoonlijke welbevinden is het dus jammer dat met name jongens zo weinig lezen.

Emotionele betrokkenheid

Tijdens de eerste interviews bleek al snel dat het voor 14-jarigen in het beroepsonderwijs lastig is om spontaan een antwoord te geven op de vraag: “Wat voor een gevoel kreeg je tijdens het lezen?” Dat wilde niet zeggen dat ze niet emotioneel betrokken waren bij een fragment, want als bijvoorbeeld gevraagd werd of ze iets dergelijks zelf wel eens hadden meegemaakt of wat hun mening was over het gedrag van een verhaalpersonage, dan kwamen al gauw typeringingen als “Ik zou vreselijk kwaad zijn” of “Ik zou me heel verdrietig voelen”. Leerlingen konden zich werkelijk verplaatsen in de personages en zich verbeeldden hoe zij zich in bepaalde situaties zouden gedragen.

De leerlingen uit de onderzoeksgroep scoorden laag bij het invullen van de lijsten naar leesbeleving zoals die door Tellegen en Frankhuisen als meetinstrumenten zijn opgenomen in *Waarom is lezen plezierig*²⁰³

Een tekst als *De biefstuk van het zoete water* leverde veel reacties op, die stuk voor stuk getuigden van grote emotionele betrokkenheid. Bij zo'n respons valt nauwelijks voor te stellen dat de meeste leerlingen bij de enquête naar leesbeleving uitkwamen op de constatering dat ze zich bijna nooit emotioneel betrokken voelden bij verhalen en toch hadden ze dat wel zo ingevuld.

In het verhaal *De biefstuk van het zoete water* mishandelt de vader zijn zoon Johan door hem vaak geheel onverwacht een harde tik te geven. Een directe referentiële verwijzing zal hopelijk voor de leerlingen niet aan de orde zijn geweest, maar een vergelijking met de verhouding tot de eigen vader werd wel gemaakt. Vlaamse leerlingen hadden een ander referentiekader ten opzichte van de verhouding tussen ouders en hun kinderen dan de Nederlandse leerlingen.

Dat referentiekader speelde ook mee bij de beoordeling van *Een soort zusje*. Meer dan de helft van de leerlingen uit het verkennend onderzoek vonden het verhaal realistisch en er was grote kritiek zowel op Eric vanwege zijn onvriendelijke rol ten aanzien van zijn moeder als op de moeder omdat zij racistisch gereageerd zou hebben. Ook hier was er weer een duidelijk verschil tussen de Vlaamse en Nederlandse leerlingen. De laatsten zouden woedend zijn op hun moeder, terwijl dat voor de eersten zeker niet gold.

De geïnterviewde leerlingen van De Rooi Pannen vonden het gedrag van de moeder zo absurd, dat ze het verhaal afkeurden. “Op die manier kan iemand gewoon niet reageren, dat is niet volgens de realiteit.” Het paste niet binnen de normen en waarden, die voor hen vertrouwd zijn.

²⁰² Idem, p. 160

²⁰³ Zie bijlage 2

Het meest emotioneel betrokken waren de meisjes bij *Little Emma*. Zij waren ontroerd door de tekst en vonden Emma heel sympathiek. Tijdens de interviews op de Rooi Pannen verwezen meisjes naar de vele televisieprogramma's waarin geadopteerde mensen hun biologische ouders zochten. Meisjes gaven aan dat ze konden meevoelen met Emma. De meeste jongens konden geen uitspraak doen of ze Emma nu wel of niet sympathiek vonden. Hoewel er beslist jongens waren die dit verhaal prachtig vonden, was de gemiddelde beoordeling door de jongens duidelijk verschillend van de meisjes. De jongens konden zich geen oordeel vormen over Emma en waren daardoor minder emotioneel betrokken.

Identificatie

Wanneer ging nu emotioneel betrokken zijn over in identificatie? Die grens bleek heel diffuus. Leerlingen moesten een verhaalpersonage beslist sympathiek vinden om zich ermee te kunnen identificeren. Daartoe moesten ze kunnen begrijpen waarom die verhaalfiguur op een bepaalde manier handelde. Vanilla was een verhaalpersonage waar de meeste leerlingen geen vat op konden krijgen. Ze wisten niet hoe ze haar moesten typeren en konden vervolgens ook niet beslissen of Vanilla nu wel of niet sympathiek gevonden moest worden. Met Vanilla konden de meesten zich dan ook niet identificeren. Emma werd door de meisjes wel heel sympathiek gevonden en emotioneel herkenden de meisjes een soortgelijke situatie. Veel meisjes hebben zich met Emma kunnen identificeren en dat had direct consequenties voor de hoge waardering van de tekst. Zoals boven al beschreven is, waren de jongens minder emotioneel betrokken bij de tekst. Identificatie met Emma was er voor de meeste jongens niet bij. Dat de hoofdrol vervuld werd door een meisje speelde zeker bij een flink aantal jongens een rol. Uit de interviews uit de voorbereidende fase bleek al dat negen van de twaalf leerlingen de voorkeur gaf aan een hoofdpersoon van de eigen sekse. Vrijwel alle geïnterviewde jongens wilden niet meer verder lezen toen ze in de gaten kregen dat ik-figuur uit *Zwart op wit* een meisje was. Opvallend genoeg kreeg *Little Emma* van de jongens in Hoogstraten een 8,6 als beoordelingscijfer.

Waardering en emotie

Er waren meer verhalen die een hoge waardering kregen, maar waarbij identificatie lastig aan te tonen was. Dat gold voor *Een soort zusje*, voor *De biefstuk van het zoete water* en ook voor *De Spiegelvrouw*. Wel was er altijd een vorm van emotionele betrokkenheid. De meeste leerlingen vonden Tamara uit *De Spiegelvrouw* wel sympathiek, maar de emotionele lading zat meer in het herkennen van Tamara's schrikreactie toen het kasteeltje waar de schoolreis heenging, hetzelfde bleek te zijn als het kasteeltje uit haar (helderziende) droom. Leerlingen noemden dit verhaal erg spannend. Zij bedoelden daarmee dat ze het griezelig vonden. Ook dat is een emotie. Dat een flinke groep van 17 leerlingen meende dat zo'n verhaal niet realistisch was, had geen effect op de waardering. Van der Bolt heeft in *Ontroerend Goed* het volgende geschreven: "Ontroering via identificatie (indirecte ontroering) is slechts een van de manieren waarop emotie tijdens het lezen ervaren kan worden. De lezer kan ook emoties beleven naar aanleiding van in het verhaal beschreven gebeurtenissen of situaties"

Uit mijn verkennend onderzoek mag opgemaakt worden dat teksten een hoge waardering kregen als leerlingen zich er op de een of andere manier emotioneel bij betrokken voelden. Dat gold voor *Little Emma*, *Een soort zusje*, *Memo zwijgt*, *De biefstuk van het zoete water* en *De Spiegelvrouw*. Voor al deze vijf teksten gold dat een meerderheid van de leerlingen het hele verhaal wilde lezen.

Referentiële verwijzing

Bij de bespreking van de emotionele betrokkenheid is al ingegaan op het belang van het referentiekader van de leerlingen en de beoordeling van een tekst. De leerlingen van De Rooi Pannen die vonden dat de moeder van Eric in *Een soort zusje* vreemd optrad, haakten af en konden het verhaal niet meer waarderen.

De herkenbaarheid van de situatie van Emma was voor veel meisjes juist weer een reden om *Little Emma* heel boeiend te vinden.

Maar als de emotie in een verhaal ervaren wordt op basis van de gebeurtenissen en niet op basis van identificatie, is een referentiële verwijzing niet noodzakelijk. Bij *De Spiegelvrouw* speelde het voor de waardering geen enkele rol of de leerlingen meenden dat het verhaal realistisch beschreven was of niet.

Complexiteit

De leerlingen is een tekst voorgelegd, die erg complex was: *Zoë zwijgt*. Voor het overgrote deel van de leerlingen was deze tekst zo ingewikkeld dat de leerlingen geen reactie konden geven op vragen en stellingen die bekeken of identificatie mogelijk was. De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat een tekst eerst begrepen moet worden voordat identificatie mogelijk is. Ongeveer de helft van de meisjes uit Hoogstraten zei de tekst uit *Zoë zwijgt* te begrijpen en te kunnen waarderen. In deze groep zaten ook de meisjes die zich konden identificeren met Zoë. Deze bevindingen komen overeen met die van Dick Schram. Hij heeft aan leerlingen uit eerste en tweede klassen van het vmbo een fragment uit *Te snel* van Caja Cazemier voorgelegd en ook hij heeft geconcludeerd dat deze jeugdliteraire tekst voor sommige leerlingen te complex was.²⁰⁴ Dat bleek met name bij hard-opdenkensessies. Hij pleit voor meer onderzoek naar de narratieve competentie van met name vmbo-leerlingen.

Didactische implicaties

Het is voor de leerlingen van belang om te werken aan hun emotiesocialisatie. Dat is van belang voor hun maatschappelijk functioneren, maar ook voor hun persoonlijke ontwikkeling.

Het lezen van verhalen biedt de mogelijkheid om in aanraking te komen met emoties van anderen, dat wil zeggen van verhaalpersonages, en daardoor zicht te krijgen op de manier waarop mensen reageren in bepaalde situaties. Zij kunnen ook zichzelf spiegelen aan personen in verhalen en in bepaalde omstandigheden. Daardoor zijn zij beter toegerust voor emotionele gebeurtenissen in het echte leven.

Daarnaast hebben Saskia Tellegen en Jolanda Frankhuisen in *Waarom is lezen plezierig?* duidelijk gemaakt dat een belangrijke leesmotivatie het beïnvloeden van het humeur is.

²⁰⁴ Raukema, Anne-Mariken, Dick Schram en Cedric Stalpers: *Lezen en leesgedrag van adolescenten en jongvolwassenen*. Delft 2002, Stichting Lezen reeks 5, p. 106-118

Daar is een tweedeling in te maken: ten eerste het lezen voor rust en afleiding en ten tweede het lezen voor spanning.

Een tweede leesmotivatie is het lezen om kennis en informatie te verkrijgen. Dat geldt met name van jongens in het vmbo. Zij lezen weliswaar het minst van alle leerlingen, maar uit onderzoek van Tellegen en Lampe bleek dat tweederde van de vmbo-jongens lezen nog associeert met plezier. Verder kenden bijna al deze jongens het streven naar spanning door middel van lezen wel uit eigen ervaring.²⁰⁵

Ook in dit verkennend onderzoek hebben met name jongens meermalen verteld dat zij het liefst informatieve boeken lezen. Daaruit bestond voor hen het leesplezier. De overstap naar verhalen van waargebeurde geschiedenissen op het terrein van hun belangstellingsfeer is niet zo groot. Een aantal van deze jongens heeft het vooroordeel dat fictie saai en kinderachtig is. “Onbekend maakt onbemind” is voor hen van toepassing. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het lezersportret van Stef in hoofdstuk 3. Van de acht fragmenten die hem zijn voorgelegd, waardeerde hij er drie zo zeer dat hij de volledige boeken wenste te lezen.

Aanbevelingen

Vanuit leesplezier moet het fictie-onderwijs vormgegeven worden. Als het leesplezier toeneemt, zal ook de leesfrequentie toenemen, conform het model van spontaan leesgedrag, dat Saskia Tellegen heeft ontwikkeld.

Wanneer het leesplezier centraal staat in de lessen jeugdliteratuur, zal er aandacht moeten zijn voor de leesbeleving. Dat wil zeggen dat er ruimte moet zijn voor de leerlingen om bijvoorbeeld te vertellen over hun emotionele betrokkenheid bij een tekst, hun meevoelen met een personage, wat ze zich verbeeldde tijdens het lezen, of ze dingen vergeleken met hun eigen leven en ook of ze nog eens terugdachten aan een bepaald verhaal.

Dat vertellen kan heel letterlijk. Zoals uit het terecht bekende boek van Aidan Chambers *Vertel eens. Kinderen, lezen en praten* blijkt.²⁰⁶ Voor docenten die gesteund willen worden in de opzet van discussie in de klas over gelezen teksten, is dit een uitstekend boekje. Er staan praktijkvoorbeelden en lesvoorstellen in en suggesties voor basisvragen, algemene en speciale vragen bij teksten.

Vertellen kan natuurlijk ook in een schriftelijke of beeldende vorm. Jan van Coillie doet in zijn boek *Leesbeesten en boekenfeesten* vele voorstellen voor creatieve verwerkingsvormen.²⁰⁷

Voor veel genres heeft hij suggesties op het gebied van spreken en schrijven naar aanleiding van een boek, maar ook aanbevelingen voor dramatische en manuele expressie.

Bijna eenderde van de leerlingen die meedeed aan het verkennend onderzoek gaf aan zin te krijgen in het lezen van een boek als een klasgenoot een leuke spreekbeurt over dat boek had gehouden. Ruim een kwart zei een boek te gaan lezen als ze iets over het boek moesten schrijven. Laat leerlingen bij zo'n spreekbeurt of een schrijfproduct dan vooral vertellen en schrijven over hun leesbeleving. Maak er geen tekstverklaring van met tekstbegripvragen. Geef leerlingen de ruimte om hun eigen interpretatie te geven en hun eigen betrokkenheid te formuleren.

²⁰⁵ Tellegen Saskia en Mirjam Lampe, *Leesgedrag van VMBO leerlingen. Een profielschets*. Stichting Lezen. Amsterdam 2000, p. 13

²⁰⁶ Chambers, Aidan: *Vertel eens. Kinderen, lezen en praten*. Den Haag 2002.

²⁰⁷ Coillie, Jan van: *Leesbeesten en boekenfeesten. Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?* Leuven 1999, p. 316 e.v.

Het voorlezen van een fragment door de docent zette ruim 30% aan tot lezen. Dit is een oude, beproefde werkvorm die nog steeds resultaten oplevert.

De grootste stimulans bleek toch het schoolboek. Als daar fragmenten in stonden die in de smaak vielen, ging zelfs bijna 37% het hele boek lezen. Uit dit onderzoek mag geconcludeerd worden dat onder fragmenten die in de smaak vallen wordt verstaan teksten die emotionele betrokkenheid mogelijk maken. Dat houdt dan in dat teksten vrijwel nooit bij iedere leerling van de klas in de smaak zullen vallen. Leerlingen beoordelen een tekst op basis van hun eigen achtergrond, hun smaak en hun leeservaring. Die ruimte moet ze gegund worden, als zij hun oordeel maar kunnen onderbouwen en dat moet ze juist geleerd worden. Dat kan met behulp van suggesties uit de bovengenoemde boeken van Aidan Chambers of Jan Coillie.

Mocht de gebruikte methode te wensen over laten op het gebied van fictie, dan zijn er aanvullende materialen beschikbaar.

Geheel voor het fictie-onderwijs samengesteld is Bazar, een pakket met stimulerende leesactiviteiten voor elk van de vier leerjaren van het vmbo. Bazar bestaat uit bijna 50 projecten met verschillende activiteiten: de leerlingen lezen boeken, schrijven gedichten, tekenen hun eigen strips, maken videofilms (op basis van boekfragmenten), interviewen schrijvers enzovoort. Alles over Bazar is te vinden op www.bazarweb.nl

Eindconclusie

Uit dit onderzoek met een bescheiden omvang is gebleken dat leerlingen in het beroepsonderwijs zich emotioneel betrokken moeten voelen bij een tekst om die tekst te kunnen waarderen. Identificatie met een verhaalpersonage is niet absoluut noodzakelijk. Emoties kunnen ook door de situatie opgeroepen worden.

Referentiële verwijzingen zijn met name van belang bij de waardering als er in het verhaal sprake is van een bepaald gedrag van personages dat emoties oproept. De leerling toetst dat gedrag aan zijn eigen referentiekader op het gebied van waarden en normen.

Leerlingen bleken zeer te verschillen in hun leesgedrag en daardoor beschikten zij niet over dezelfde leeservaring en hadden zij ook niet dezelfde interesse in bepaalde tekstfragmenten. Om zoveel mogelijk leerlingen plezier te laten beleven aan fictie, zal er dus door de docent gekozen moeten worden voor gedifferentieerde werkvormen waarbij de leesbeleving centraal staat.

Literatuurlijst

- Bel, Marc de: *Vanilla*. Leuven - Noordwijk, 1993
- Bergh, H. van den: Net echt, maar niet heus. Een onderzoek naar spannende werking. *Spektator*, 409/10, (1974-75). pp. 541-555.
- Bolt, Lilian van der: *Ontroerend Goed. Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Amsterdam, 2000
- Broeckhoven, Diane: *Een soort zusje*. Antwerpen-Baarn, 1995
- Chambers, Aidan: *Vertel eens. Kinderen, lezen en praten*. Den Haag, 2002
- Cleemput, Gerda van: *Little Emma*. Averbode, 1998 (4^e druk; 1e druk 1995)
- Coillie, Jan van: *Leesbeesten en boekenfeesten. Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?* Leuven 1999
- Dorrestijn, Hans: *De biefstuk van het zoete water. Uit: Brandnetels en andere verhalen over kindermishandeling*. Vereniging tegen Kindermishandeling. Den Haag, 1984
- Ghesquière, Rita en Griet Ramaut: *Hoe anders lezen migranten? Een onderzoek naar het leesgedrag van Turkse, Marokkaanse en Italiaanse migrantenkinderen in Vlaanderen*. Antwerpen, 1994
- Goleman, Daniel: *Emotionele intelligentie. Emoties als sleutel tot succes*. Amsterdam/Antwerpen, 1998¹⁹
- Hall C. en Coles, M, *Children's Reading Choices*. London / New York, 1999
- Hoogstraten, Theo: *De Spiegelvrouw*. Amsterdam, 1996
- Kalwij, Valentine: *Lefgozers*. Groningen, 1995
- Kohnstamm, Rita: *Kleine ontwikkelingspsychologie III*. Houten/Diegem 1997
- Puyenbroeck, Guido van: *We redden het wel*. Antwerpen, 1986
- Raukema, Anne-Mariken, Dick Schram en Cedric Stalpers: *Lezen en leesgedrag van adolescenten en jongvolwassenen*. Delft 2003, Stichting Lezen reeks 5
- Schooten, Erik van en Ron Oostdam: Fictie-onderwijs in de basisvorming: attitudes van docenten en vormgeving van het onderwijs. *Spiegel* 15, 1 (1997). pp. 31-67
- Seynaeve, Katrien: *Een wolk als afscheid*. Averbode/Apeldoorn, 1988
- Stalpers, Cedric P. en Manja Heerze, *Moelijkheid Gemeten. De leeservaringschaal: een nieuw, kwalitatief instrument voor het bepalen van de complexiteit van narratieve teksten*. Tilburg 1999
- Sterck, Marita de: *Zoë zwijgt*. Altiora Averbode NV, 1996
- Tellegen Saskia en Jolanda Frankhuisen: *Waarom is lezen plezierig?* Delft 2002, Stichting Lezen reeks 2
- Tellegen Saskia en Mirjam Lampe, *Leesgedrag van VMBO leerlingen. Een profielschets*. Stichting Lezen. Amsterdam 2000
- Tellegen, Saskia en Ineke Catsburg: *Waarom zou je lezen? Het oordeel van scholieren: anders dan men wel eens dacht*. Groningen, 1987
- Veer, Akky van der: *Zwart op wit*. Amsterdam, 1988
- Vries, Anke de: *Memo zwijgt*. Rotterdam, 1996
- Wanders, Gijs: *Spoorloos verdwenen*. Rotterdam, 1989

Bijlage 1: Algemene enquête naar leesgedrag en leesmotivatie

Persoonlijke gegevens:

Wat is je voornaam?	
Ben je een meisje of een jongen?	
Wat is je leeftijd?	
Wat is je nationaliteit?	
Hoe lang woon je al in Nederland?	

Vraag 1: Lees je wel eens tijdschriften? Als je ze leest, welke zijn dat? Zet een kruisje in het hokje voor het antwoord dat voor jou geldt. (Het kan zijn dat je meer kruisjes moet zetten, omdat je meer dan één soort tijdschriften leest.)

- a. Ik lees nooit een tijdschrift.
- b. Ik lees een jeugdblad (Tina, Joepie, Id, Pauze enz.)
- c. Ik lees een muziekblad (Hitkrant, Popfoto enz.)
- d. Ik lees een sportblad (Voetbal International, Surf Magazine, XXL-Basketbal enz.)
- e. Ik lees een damesblad (Margriet, Flair, Libelle enz.)
- f. Ik lees een familieblad (Panorama, Privé enz.)
- g. Ik lees een radio- en televisiegids.
- h. Ik lees een stripblad (Donald Duck enz.)

Vraag 2: Lees je wel eens een krant? Zet een kruisje in het hokje voor het antwoord dat voor jou geldt.

- a. Ik lees nooit een krant.
- b. Ik lees af en toe een krant.
- c. Ik lees alleen in het weekend een krant.
- d. Ik lees elke dag een krant.

Vraag 3: Hoeveel strips lees je per maand? Zet een kruisje in het hokje voor het antwoord dat voor jou geldt.

- a. Ik lees geen enkele strip.
- b. Ik lees af en toe een strip.
- c. Ik lees 1 t/m 3 strips per maand.
- d. Ik lees 4 t/m 6 strips per maand.
- e. Ik lees 7 t/m 9 strips per maand.
- f. Ik lees meer dan 9 strips per maand.

Vraag 4: Hoeveel leesboeken lees je per maand? Zet een kruisje in het hokje voor het antwoord dat voor jou geldt.

- a. Ik lees geen enkel boek.
- b. Ik lees af en toe een boek.
- c. Ik lees 1 t/m 3 boeken per maand.
- d. Ik lees 4 t/m 6 boeken per maand.
- e. Ik lees 7 t/m 9 boeken per maand.
- f. Ik lees meer dan 9 boeken per maand.

Vraag 5: Kom je door het onderwijs op school meer tot lezen? Zet een kruisje in het hokje voor het antwoord dat voor jou geldt.

- a. Ik lees niet veel boeken en ik ga door het onderwijs op school niet meer lezen.
- b. Ik lees al veel boeken en ik ga door het onderwijs op school niet meer lezen.
- c. Als ik in het schoolboek fragmentjes lees die ik leuk vind, ga ik het hele boek lezen.
- d. Als een leerling een spreekbeurt houdt over een boek dat me leuk lijkt, ga ik het lezen.
- e. Als de leraar of lerares een fragment voorleest uit een boek dat me leuk lijkt, ga ik het lezen.
- f. Als ik iets moet schrijven over een boek dat me leuk lijkt, ga ik het lezen.
- g. Ik lees alleen de boeken waar ik zelf een spreekbeurt over moet houden.

Vraag 6: Lees je wel eens boeken op aanraden van iemand anders? Zet een kruisje in het hokje voor het antwoord dat voor jou geldt. (Misschien moet je wel meer antwoorden aankruisen.)

a.	☐	Ik luister nooit naar aanbevelingen van anderen.
b.	☐	Ik lees wel eens een boek op aanraden van een vriend of vriendin.
c.	☐	Ik lees wel eens een boek op aanraden van mijn ouders.
d.	☐	Ik lees wel eens een boek op aanraden van mijn leraar of lerares.
e.	☐	Ik lees wel eens een boek op aanraden van personeel van de bibliotheek.
f.	☐	Ik lees wel eens een boek omdat er reclame voor is gemaakt in de krant, op de televisie of op de radio.

Vraag 7: Waar let je op als je in de bibliotheek een boek uitkiest? Zet een kruisje in het hokje voor het antwoord dat voor jou geldt. (Misschien moet je wel meer antwoorden aankruisen.)

a.	☐	Ik let op niets speciaals.
b.	☐	Ik kijk of de kaft aantrekkelijk is.
c.	☐	Ik lees de achterflap.
d.	☐	Ik let op de titel.
e.	☐	Ik kijk naar wie het boek geschreven heeft.
f.	☐	Ik let erop hoe dik het boek is.
g.	☐	Ik kijk naar het soort letters dat gebruikt is.
h.	☐	Ik lees een stukje van de eerste bladzijde.
i.	☐	Ik lees een stukje van de laatste bladzijde om te zien hoe het verhaal afloopt.

Vraag 8: Hoe verkrijg je meestal de boeken die je leest? Zet een kruisje in het hokje voor het antwoord dat voor jou geldt.

a.	☐	Ik leen ze uit de openbare bibliotheek.
b.	☐	Ik leen ze uit de schoolbibliotheek.
c.	☐	Ik leen ze van vrienden en/of vriendinnen.
d.	☐	Ik krijg ze cadeau.
e.	☐	Ik koop ze zelf.

Vraag 9: Wat voor soort boeken lees je het liefst? Kruis hieronder **drie** tekstsoorten aan die je het liefst leest.

a.	☐	Avonturenromans
b.	☐	Boeken met maatschappelijke problemen
c.	☐	Computerboeken
d.	☐	Detectives
e.	☐	Dierenverhalen
f.	☐	Doktersromans
g.	☐	Gedichten
h.	☐	Geschiedenisverhalen
i.	☐	Hobbyboeken
j.	☐	Humoristische boeken
k.	☐	Indianen- en cowboyverhalen
l.	☐	Informatieve boeken in het algemeen
m.	☐	Liefdesromans
n.	☐	Natuurboeken
o.	☐	Oorlogsboeken
p.	☐	Sprookjes
q.	☐	Streekromans
r.	☐	Stripboeken
s.	☐	Toekomstverhalen
t.	☐	Verhalen over andere landen

Vraag 10: Aan wat voor soort boeken heb je een hekel? Kruis hieronder **drie** tekstsoorten aan waaraan je een hekel hebt.

a.	☐	Avonturenromans
b.	☐	Boeken met maatschappelijke problemen
c.	☐	Computerboeken
d.	☐	Detectives
e.	☐	Dierenverhalen
f.	☐	Doktersromans
g.	☐	Gedichten
h.	☐	Geschiedenisverhalen
i.	☐	Hobbyboeken
j.	☐	Humoristische boeken
k.	☐	Indianen- en cowboyverhalen
l.	☐	Informatieve boeken in het algemeen
m.	☐	Liefdesromans
n.	☐	Natuurboeken
o.	☐	Oorlogsboeken

p.	☐	Sprookjes
q.	☐	Streekromans
r.	☐	Stripboeken
s.	☐	Toekomstverhalen
t.	☐	Verhalen over andere landen

Bijlage 2

Ik vraag jullie een kruisje te zetten in het vakje dat het beste bij jou past.

Een voorbeeld: Als je altijd alleen maar verhalen wilt lezen over mensen die op je lijken, dan zet je een kruisje onder **altijd** bij vraag 1.

Dat doe je dan zo:

	nooit	bijna nooit	soms	vaak	altijd
1. Ik lees graag verhalen over iemand die op mij lijkt. (I1)					x

Maar als je eigenlijk nooit op zoek bent naar verhalen met personen erin die op je lijken, zet je een kruisje onder **nooit**. De drie andere vakjes (**bijna nooit**, **soms** en **vaak**) spreken voor zich; die kies je als je tussen **nooit** en **altijd** in zit.

Wat er achter de zin tussen haakjes staat (I1) is voor het verwerken van jullie antwoorden. Daar moet je je dus maar niets van aantrekken.

Vragenlijst leesonderzoek

	nooit	bijna nooit	soms	vaak	altijd
1. Ik lees graag verhalen over iemand die op mij lijkt. (I1)					
2. Als ik een mooi verhaal gelezen heb, herinner ik me dat nog lang. (I1)					
3. Ik lees graag verhalen over iemand die heel anders denkt dan ik. (I6)					
4. Als ik een verhaal lees, is het net of ik er zelf bij ben. (V1)					
5. Ik lees graag verhalen over bekende mensen. (I11)					
6. Als ik een verhaal lees, voel ik me één van de personen in het verhaal. (E1)					
7. Ik lees graag verhalen over mensen die nu leven. (I16)					
8. Als ik lees dat één van de personen in een verhaal boos is, voel ik me ook boos. (E4)					
9. Ik lees graag verhalen waar je bij kunt huilen. (I21)					
10. Ik lees graag verhalen over iemand die net zo doet als ik. (I3)					

	nooit	bijna nooit	soms	vaak	altijd
11. Als ik een mooi verhaal gelezen heb, herinner ik me dat goed. (T2)					
12. Ik lees graag verhalen over iemand die ongeveer net zo oud is als ik. (I22)					
13. Ik lees graag verhalen over mensen in mijn eigen land. (I13)					
14. Als ik een verhaal lees, zie ik voor me hoe het daar is. (V3)					
15. Ik lees graag verhalen waar griezelige dingen in voorkomen. (I18)					
16. Als ik lees dat één van de personen in een verhaal verliefd is, voel ik me ook verliefd. (E6)					
17. Ik lees graag verhalen over dingen die ik leuk vind om te doen. (I9)					
18. Als ik lees dat één van de personen in een verhaal iets heel smerigs ziet of voelt, voel ik me misselijk. (E10)					
19. Ik lees graag verhalen waar je bij kunt lachen. (I20)					
20. Ik lees graag verhalen over iemand die heel anders doet dan ik. (I4)					
21. Als ik een mooi verhaal gelezen heb, wil ik het na een tijdje nog eens lezen. (T4)					
22. Ik lees graag verhalen over iemand die jonger is dan ik. (I23)					
23. Terwijl ik over geluiden lees, is het net of ik ze hoor. (V6)					
24. Ik lees graag verhalen over iemand die helemaal niet op me lijkt. (I2)					
25. Ik lees graag verhalen als ze spannend zijn. (I19)					
26. Als ik lees dat één van de personen in een verhaal iets griezeligs meemaakt, voel ik zelf koude rillingen. (E8)					
27. Ik lees graag verhalen over mensen die vroeger hebben geleefd. (I15)					
28. Als ik een verhaal lees, is het of ik de mensen in het verhaal voor me zie. (V2)					
29. Als ik lees dat één van de personen in een verhaal verdriet heeft, voel ik ook verdriet. (E2)					

	nooit	bijna nooit	soms	vaak	altijd
30. Ik lees graag verhalen over iemand met wie ik medelijden heb. (I8)					
31. Als ik een mooi verhaal gelezen heb, denk ik er wel eens aan terug. (T3)					
32. Ik lees graag verhalen over artiesten uit de popmuziek. (I17)					
33. Als ik lees dat één van de personen in een verhaal bang is, voel ik me ook bang. (E5)					
34. Terwijl ik lees, is het net of het verhaal me verteld wordt. (V4)					
35. Ik lees graag verhalen over dingen die ik zelf nooit zou (durven) doen. (I10)					
36. Als ik lees dat één van de personen in een verhaal ergens heel erg van schrikt, schrik ik ook (E9)					
37. Ik lees graag verhalen over iemand die ouder is dan ik. (I24)					
38. Ik lees graag verhalen over sportmensen. (I14)					
39. Als ik lees dat één van de personen in een verhaal blij is, voel ik me ook blij. (E3)					
40. Ik lees graag verhalen over iemand die net zo denkt als ik. (I5)					
41. De stem van iemand in een verhaal kan ik me goed indenken. (V5)					
42. Ik lees graag verhalen over mensen in andere landen. (I12)					
43. Als ik lees dat één van de personen in een verhaal zich schaamt, schaam ik me ook. (E7)					
44. Ik lees graag verhalen over iemand die ik zou willen zijn of worden. (I7)					

Bijlage 3: Lefgozers

De **eerste opdracht** is: schrijf in één of twee zinnen op wanneer iemand een ‘lefgozer’ genoemd wordt. Hoe gedraagt die persoon zich dan volgens jou?

.....
.....
.....

Lees nu het verhaal.

Valentine Kalwij: *Lefgozers*. Groningen, 1995

LEFGOZERS

Het is hun eigen schuld dat ze voor een week geschorst zijn. Dat Govert-Jan een lefgozer is wisten we allemaal al lang, maar dat Remco nou zo stom moest zijn ... !

Remco is een kop kleiner dan Govert-Jan, die vorig jaar is blijven hangen. Maar, hij is een stuk slimmer dan die zogenaamde bink en in ieder geval oneindig veel aardiger.

Het begon met de bekentenis van Veronique dat ze het eigenlijk altijd eng vond in een lift en dat ze hetzelfde gevoel kreeg als het erg vol was in de disco. Toen bleek ongeveer iedereen wel de een of andere angst te hebben en het leek een soort wedstrijd te worden wie van de klas de ergste fobieën had.

Tot Govert-Jan begon af te geven op al die kneusjes, zoals hij ze noemde, die dachten dat het interessant was om de een of andere geestelijke afwijking te hebben. (Ik was wel blij dat ik niets verteld had van mijn angst voor het donker.)

Eerst lachten we maar wat om dat stoere gepraat, maar toen hij erover begon dat hoogtevrees aanstelleritis is, kreeg hij tegengas. Iedereen heeft wel wat hoogtevrees denk ik, of kan zich tenminste goed voorstellen dat hij het zou kunnen hebben. Maar Govert-Jan bleef erbij: wie aan hoogtevrees leed was gewoon een slapjanus.

Misschien had hij wel een klein beetje gelijk, want ik herinner me dat ik eerst nauwelijks de galerij van de achtste verdieping opdurfde in de flat waar mijn oma nu woont. Maar nadat ik een paar keer flink was geweest vond ik het bijna niet meer eng. Aan de andere kant, als iemand heel veel hoogtevrees heeft kan hij er toch ook niets aan doen als hij zoiets *niet* durft? Volgens Govert-Jan

was diegene dan een slapjanus. Iets wat je vlak boven de grond kon en durfde, moest je in de hoogte ook geen probleem opleveren. Hij had zelf geen spatje last van hoogtevrees, zei hij. ‘Opschepper!’ riep Maaïke. Govert-Jan haalde laatdunkend zijn schouders op. Toch vond hij het kennelijk nodig zich te bewijzen, want even later ging hij in de vensterbank zitten. De ramen waren open. We zaten wel vaker in de vensterbank, maar hij zat akelig ver op het randje en hij liet zijn benen aan de verkeerde kant naar beneden bengelen. Ik keek naar beneden en kreeg kriebels in mijn buik bij het idee dat ik daar zo zou zitten. Ons lokaal bevond zich vlak onder het dak - het was half-en-half een zolder - en de tegels van de speelplaats lagen drie verdiepingen lager... Gegarandeerd bijzonder harde tegels.

‘Govert-Jan, je bent gek. Kom naar binnen!’

Misschien had hij geluisterd als het niet Maaïke was geweest die het zei. Zijn gezicht kreeg dezelfde uitdrukking als dat van mijn kleine broertje als hij niet naar mijn moeder wil luisteren. Toen vroeg hij treiterend: ‘Vind je het eng?’ en hij schoof nog een klein stukje naar buiten. (Hij was overigens wel zo verstandig om zich daarbij met een hand aan de vensterbank binnen vast te houden.)

Maaïke hield zich flink. ‘Eng? Welnee jongetje, val jij maar rustig dood hoor. Beter jij dan een ander.’ Maar ik denk dat ze het wel degelijk eng vond, want ze keek daarna niet meer naar hem.

Govert-Jan zag dat hij de aandacht van de rest had en begon een show. Hij hinkelde in het raam op en neer, speelde op één been staand vliegtuig en deed alsof hij viel. Ik keek ook maar niet meer, want de kriebels in mijn buik bezorgden me slappe benen. Ik ging achter in de klas zitten en hoopte dat de leraar gauw zou komen. Toen ik een stel meisjes hoorde gillen dook ik al in één. Eigenlijk verwachtte ik een doffe klap van diep beneden. Maar toen zag ik wat er werkelijk aan de hand was: Govert-Jan hing aan de dakgoot!

Ik plaste zowat in mijn broek van schrik. Hij bleef niet rustig hangen ook, maar onder het uitstoten van een Tarzankreet begon hij zich te verplaatsen en lenig als een aap ging hij aan zijn armen langs het raam. Even zagen we hem niet en toen verscheen hij voor het andere raam. Met een soepele beweging slingerde hij zich weer naar binnen en op de vensterbank maakte hij een buiging. Als hij een applaus had verwacht kwam hij bedrogen uit, want hij werd met gescheld ontvangen. Toch klonk er ook bewondering door in de stemmen die ‘idiot’ en ‘stommeling’ riepen.

De jongens hadden hem natuurlijk wel vaker sterke staaltjes zien uithalen bij gymnastiek, maar dit sloeg toch alles. En Alice was zo'n kalf dat ze het hardop zei: ‘Je moet toch maar het lef hebben!’

Govert-Jan glunderde. Toen verkondigde hij met het oog op Alice eenvoudig: ‘Iedereen zou het kunnen. Als je maar sterk genoeg bent om aan je armen te hangen.’ Kennelijk had dat het uiterste van zijn bescheidenheid gevergd want direkt daarover heen zei hij: ‘Maar ja, deze brave jongetjes zijn misschien wat zwakjes.’

Bas liet zich op de kast zetten. ‘Ik ben sterker dan jij hoor, Goofje-eigendunk. Ik ben alleen niet zo stom als jij.’

Govert-Jan smaalde: ‘Je durft niet. Jullie durven geen van allen.’ En toen gebeurde er iets totaal onverwachts: Remco, die zich toch nooit erg op de voorgrond drong, riep opeens dat hij het best durfde. ‘En ik zal het je laten zien ook, opschepper!’ Hij keek even naar Alice en toen wipte hij het raam in en drie seconden later hing hij aan de dakgoot. We werden allemaal stil. Als er met hem iets zou gebeuren was dat veel erger dan als Govert-Jan gevallen was. Ik dacht aan Remco zoals hij enkele dagen eerder een spreekbeurt had gehouden over paarden. Een beetje nerveus, maar toch hartstikke gaaf. Ik had nog nooit meegemaakt dat een jongen zo over paarden praatte. Ik vond Remco echt heel aardig.

Ik durfde niet te kijken, maar keek toch. Daar ging hij en zolang je niet naar zijn gezicht keek, leek het alsof hij het net zo gemakkelijk deed als Govert-Jan. Maar mijn god, wat was hij bleek. Zijn ogen leken groter dan anders.

Mijn handen waren nat van het zweet en ik veegde ze zeer zorgvuldig af aan mijn spijkerbroek alsof Remco daardoor drogere handen zou krijgen en veiliger zou zijn.

Toen hij voor het tweede raam verscheen haalden we, denk ik, allemaal diep adem. Nog even en hij zou weer veilig zijn. Remco hing akelig lang aan zijn armen.

‘Laat het lukken, laat hem alsjeblieft weer heel binnen komen!’ Misschien dat de hevigheid van mijn wens de leraar had aangespoord. Hoe dan ook, eindelijk ging de deur open en Gerrits kwam binnen. Hij moet de situatie in een fractie van een seconde hebben overzien, want hij zei niets maar

repte zich in een ijtempo naar het raam. Remco had hem niet gezien en misschien was dat maar goed ook, want de inspanning en de angst hadden zoveel van hem gevergd dat de zwaai naar binnen hem te veel kracht kostte. ‘Help me nou,’ piepte Remco. Ondanks zijn dunne stemmetje kon iedereen hem verstaan. Vrijwel op hetzelfde moment kwam Gerrits bij het raam aan. God zij dank is hij een reus van een vent. Zijn laatkomen maakte hij goed door met één haal van zijn arm Remco bij zijn middel naar binnen te sleuren.

Van opluchting begon de klas waanzinnig veel lawaai te maken. Gerrits rammelde Remco door elkaar en schreeuwde dat hij gek was. Daarna begon hij tegen ons. We moesten onmiddellijk op onze plaats gaan zitten en toen kregen we de wind van voren. We waren volstrekt onverantwoordelijke wezens dat we zo iets hadden laten gebeuren.

Terwijl Gerrits schold en vloekte, kotste ik zo onopvallend mogelijk in de prullenbak.

Beantwoord nu de onderstaande vragen. Als er hokjes onder de vraag staan, hoef je alleen maar een kruisje te zetten onder het antwoord waar jij voor kiest. Als er stippelijnen staan afgedrukt, is het de bedoeling dat je in je eigen woorden antwoord geeft.

a. Vond je dit een spannend verhaal?

ja	een beetje	nee

b. Heb je zelf last van hoogtevrees?

ja	een beetje	nee

c. Heb je zelf wel eens iets meegemaakt dat lijkt op de gebeurtenissen uit dit verhaal?

ja	nee

Als je een kruisje hebt gezet onder ‘ja’, vul dan de onderstaande zin aan.

Ik maakte eens mee dat

.....

.....

.....

d. Bewonderde je Govert-Jan?

ja	een beetje	nee

e. Wat zal Govert-Jan volgens jou gedacht hebben, toen hij besloot aan de dakgoot te gaan hangen? Waarom deed hij dat nou?

.....
.....
.....

f. Bewonderde je Remco?

ja	een beetje	nee

g. Wat zal Remco volgens jou gedacht hebben, toen hij besloot aan de dakgoot te gaan hangen? Waarom deed hij dat nou?

.....
.....
.....

h. Kreeg je medelijden met Remco?

ja	een beetje	nee

i. De 'ik' in het verhaal deed zowat een plas van schrik en durfde eigenlijk niet te kijken. Aan het eind van het verhaal kotste de 'ik' zo onopvallend mogelijk in de prullenbak.

Als jij in het echt toeschouwer zou zijn van de gebeurtenissen in dit verhaal, zou jij dan net zo bang zijn als de 'ik'?

ja	een beetje	nee

j. Voelde je je bij het lezen van het verhaal misschien echt wat angstig?

ja	een beetje	nee

k. Is de 'ik' in het verhaal volgens jou een jongen of een meisje?

jongen	meisje

l. Vond je *Lefgozers* een goed verhaal?

Als je dit verhaal met een cijfer tussen de 1 en 10 zou waarderen, welk cijfer zou je dan geven?

Het cijfer dat ik zou geven is een

m. Hoe vond je de taal die gebruikt is in dit verhaal?

heel mooi	mooi	gewoon	niet mooi	helemaal niet mooi

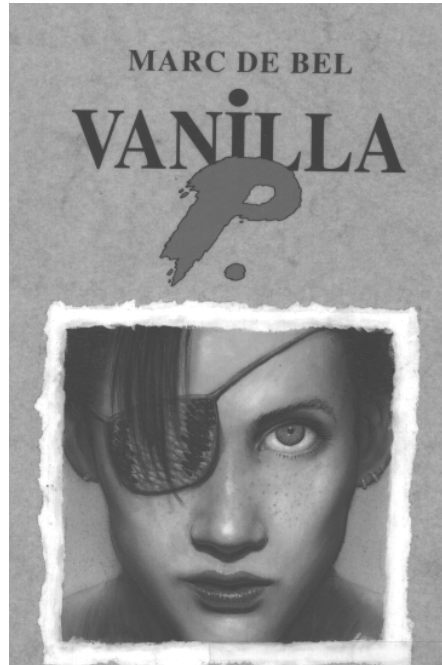
n. Zou je nog meer verhalen van Valentine Kalwij willen lezen?

ja	misschien	nee

Heel hartelijk bedankt voor het beantwoorden van de vragen!

Bijlage 4: Vanilla + Little Emma

Marc de Bel, *Vanilla*. Davidsfonds/Infodok. Leuven - Noordwijk, 1993, pp. 23-27

Vanilla duwde het deurtje in de gedeukte poort open en stapte de vervallen garage binnen. Ze baande zich een weg tussen slordig gestapelde autobanden en lege olievaten en klopte op een zware metalen deur.

'Wie daar?' bromde een zware mannenstem. 'Vanilla.'

De verroeste deur knarste open. Een reusachtige neger vulde de deuropening. Zowel in de hoogte, als in de breedte.

'Is Broes er, Dum?' vroeg Vanilla.

De kolos knikte. De vertrouwde geur van massage-olie vermengd met de rook van goedkope sigaren prikkelde Vanilla's neus toen ze langs de reus de boxingclub binnen glipte. Het oude, bolle mannetje bij de slecht verlichte ring draaide zich nieuwsgierig om. Zijn kale schedel blonk als een biljartbal. Hij wisselde zijn sigaar van mondhoek en blies een blauwgrijze rookwolk de lucht in.

'Vanilla,' glimlachte hij.
'Hallo, Joe!' groette Vanilla terug.
De zwaarste van de twee kampende bokkers loenste eventjes in de richting van de deur. Zijn tegenstander aarzelde geen seconde en haalde de dikzak met een rake uppercut onderuit. 'Bravo, Broes!' applaudisseerden Vanilla en Dum. De laatste had duidelijk zwaar de pest aan de lillende vleesklomp in de touwen. Zijn enthousiaste handgeklap weerkaatste tegen de golfplaten zoldering.
'Hallo, Van!' zwaaide de winnaar blij verrast.
Hij sprong de ring uit en haastte zich naar Vanilla. Biljartbal Joe wierp nog snel een grote handdoek over de bezwete schouders van zijn pupil.
'Je ziet er goed uit, Broes,' knikte Vanilla goedkeurend.
Ze bekeek de jonge bokser van kop tot teen.
'Maar er mogen best een paar kilootjes af,' voegde ze er smalend aan toe.
'Jaja, dat weet ik,' pufte de spierenbundel. 'Dat komt wel.' Hij plofte op het bankje voor de grote spiegel.
'Waar heb jij de hele tijd gezeten, Van?' vroeg hij. 'We hebben je in geen maanden gezien.'
'Te druk gehad. Wat vakantie genomen. je weet wel,' antwoordde Vanilla.
Broes' ogen gleden over Vanilla's lenige lichaam.
'Jij boft. Als ik één week niet train, kom ik drie kilo bij.'
'Wie zegt dat ik ondertussen niet heb getraind? Integendeel, ik...'
'Hé, Schaepers!' schreeuwde de ondertussen weer opgelapte dikkerd vanuit zijn hoek. 'We moeten nog drie ronden, hoor! Kom op, kerel!'
Broes wierp Vanilla een knipoog toe.
'Brutale bonk, die Busters,' fluisterde hij. 'Hij is nieuw.'
'Ja, dat merkte ik meteen,' knikte Vanilla. 'Zijn bovendeckking is verschrikkelijk.'
'Klopt,' beaamde Broes. 'Hij heeft weinig of geen techniek. Maar hij is zo taai als een pitbull.'
'Kom op, Schaepers!' wenkte de vechtjas.
Hij wipte van zijn krukje en huppelde ongeduldig op en neer.
'Ik kom eraan!' riep Broes terug.
'Ik heb je nodig, Broes,' fluisterde Vanilla snel.
De donkere ogen van de bokser lichtten op.
'0 ja? Echt waar, Van?'
'Doe niet zo mal, idioot. Zo bedoel ik het niet. Ik heb je nodig voor een klus.'
'O...'
'Een unieke kans. Helemaal niet moeilijk om te klaren.'
'Een klus? Waar?'
'Hier vlakbij. In de Rurmel-galerij. Ik ben er daarnet nog even binnen gewipt. Er zijn wel een boel veiligheidsmaatregelen genomen, maar als we het goed aanpakken...'
'Kom je nog of niet, Schaepers?!' blafte de pitbull nijdig. 'Hoelang ga je daar nog met je liefde staan flikflooiën?'
'Ik ben zijn liefde niet, vetbal!' snauwde Vanilla terug.
De pitbull schoot uit zijn hoek en stoof grommend op de kattige bezoeker af.
Maar Biljartbal Joe hield hem met veel moeite tussen de touwen.
'Rustig, Bob,' suste het kranige oudje.
'Koest, Bobbie!' riep Vanilla treiterig. 'Of je krijgt op zondag geen *Brokkies* meer te vreten!'
De varkensoogjes van het zwaargewicht vernauwden zich tot onheilspellende spleetjes. De neusvleugels van de woest knorrende bokser werden krijtwit. Hij duwde de kale coach brutaal van zich af en schoot ziedend van woede op de meid-met-de-grote-bek toe. Broes sprong net op tijd tussenbeide.
'Niet doen, Busters. 'Je...'
'Uit de weg, Schaepers! Die del heeft dringend een lesje nodig!'
Vanilla kwam achter Broes' brede rug vandaan en ging zonder blikken of blozen vlak voor de schuimbekkende vleesklomp staan. Ze keek hem recht in de ogen.
'Grrr,' knarsetandde de pitbull.

'Mag ik eventjes jouw handschoenen lenen, Broes?' vroeg Vanilla. Ze stak haar rechterhand uit, maar verloor haar belager niet uit het oog. Busters' mond viel open van verbazing. De man kon zijn eigen verschrompelde boksersoren niet geloven.

'...Bedoel je dat ... ?' snapte hij uiteindelijk toch.

Vanilla draaide hem uitdagend de rug toe en knoopte kalm Broes' handschoenen los.

'Doe het niet, Van,' probeerde Broes nog.

Haar toekomstige tegenstander schoot in een pitbulderende lach.

'Afafafafaf!' galmde het door de trainingszaal. 'Die sprinkhaan wil het tegen mij opnemen, Joe!' De ervaren coach schudde meewarig zijn glimmende biljartbal.

'Die ongelijke strijd duurt geen ronde,' voorspelde hij.

'Afafaf! Reken maar!' gierde Busters zelfverzekerd.

Dum knoopte grinnikend de handschoenen dicht en hielp Vanilla galant in de ring.

'Dank je, Dum.'

'Het is mij 'n waar genoeg,' gniffelde de zwarte reus.

'Doe het niet, Van,' smeekte Broes.

'Waarom niet? Ik voel me fitter dan ooit!'

'Daar was ik al bang voor!' siste Broes tussen zijn tanden. 'Straks zit ik weer zonder sparring-partner! Neem je geen voldoening met zijn verontschuldigen, Van?'

Busters ving de laatste woorden op. Hij draaide zich met een ruk om.

'Verontschuldigen?!' grauwde hij. 'Vergeet het! Die aanvaard ik niet! Daar is het te laat voor!'

Hij sloeg zijn handschoenen krachtig tegen elkaar en wipte als gek van het ene been op het andere. Als een geketende hond die plotseling een kat aan zijn neus ziet voorbijkomen. De pitbull beseft niet dat Vanilla geen kat was om zonder handschoenen aan te pakken. Zelfs niet met dikke bokshandschoenen.

'Kom op, kom maar op, Poes! Ik popel van ongeduld om die kattige bek van je dicht te meppen. Of zal ik eerst je wipneusje wat poederen? Afafaf!'

'Toe nou, Van,' waagde Broes nog een allerlaatste poging. 'Wees nou weer niet zo koppig.'

'Doe het niet, Vanilla,' vroeg nu ook Biljartbal Joe. Vanilla twijfelde een seconde.

'Maak je geen zorgen, Joe. ik laat hier en daar nog een stukje heel voor Broes,' stelde ze de bezorgde trainer gerust. 'Ik hoop het,' zuchtte het oudje. 'Want je vindt tegenwoordig niet zo makkelijk goeie sparring-partners.'

'Of misschien kan ik beter eerst ook jouw andere oog dichtmeppen?' spotte Busters.

Vanilla verstijfde. Onder haar trainingspak spanden al haar spieren zich tot het uiterste. Niemand had ooit ongestraft een opmerking over haar oog gemaakt.

Dat wisten niet alleen Broes, Biljartbal Joe en Dum, maar ook de ex-kampioen van 'Joe's Boxingclub', Ben Bond. Bond-met-de-grote-mond, zoals het superzwaargewicht door iedereen werd genoemd, kon nog altijd alleen maar vloeibaar voedsel innemen.

Vanilla haalde diep adem.

'O, nee...' kreunde Broes.

Biljartbal Joe hulde zich in een dichte sigarerook.

'Hihi,' verkneuterde Dum zich.

Hij schoof het bankje wat dichterbij de ring om ten volle van het spektakel te kunnen genieten. Helaas voor hem duurde de kamp slechts zeventien seconden. De tien tellen meegerekend.

'De idioot vroeg er gewoon om,' verantwoordde Vanilla zich terwijl een nog volop nagenietende Dum haar met de gedeukte handschoenen hielp.

De oude trainer zuchtte diep in zijn wolk van tabaksrook.

'Kom nou, Joe,' troostte Vanilla. 'Die hufter was geen knip voor zijn neus waard. Heb je zijn bovendeck gezien? Een naaktslak schernt zich nog beter af. Dat beest is bovendien tien keer sneller dan die kwal. Broes verdient veel betere tegenstanders. Echte bokkers, geen levende boksbal, zoals die lummel daar.'

'Veel leven zie ik daar toch niet meer in,' merkte Broes droogjes op. 'Hij loenste moedeloos naar het roerloze lichaam in het midden van de ring.'

'Wees niet zo sarcastisch, Broes,' glimlachte Vanilla. 'Over een zestal maanden is hij weer de oude. Of toch grotendeels. Dan kun je er weer naar hartelust mee dollen.'

Ze gaf zowel de trainer als zijn leerling een bemoedigend klopje op de schouder.
 'Wat doe ik met hem, baas?' vroeg Dum niet zonder leedvermaak.
 'Bijbrengen en afvoeren,' antwoordde de coach. 'Als je 't mij vraagt, zet die kerel nooit meer een voet in de ring.'
 Hij wierp Vanilla een beschuldigende blik toe.
 'Ik bezorg je wel een andere, Joe,' beloofde ze. 'Kom, Broes. Genoeg getraind voor vandaag.'
 Ze knoopte de handschoenen met de veters aan elkaar en gooide ze met een welgemikte zwaai vier meter verder over het haakje aan de muur.

Ik ben heel benieuwd naar je mening over dit fragment uit *Vanilla*.
 Het is de bedoeling dat je achter een aantal woorden een kruisje zet in het vakje dat het best bij je mening past.

Een voorbeeld:

Als je het fragment **heel erg spannend** hebt gevonden, zet je bij 1. een kruisje in de meest linkse kolom. Dat doe je dan zo:

	heel erg	erg	gemiddeld	niet	helemaal niet
1. spannend	x				

Maar als je het fragment **niet spannend** hebt gevonden, plaats je een kruisje in de tweede kolom van rechts. Dat gaat dan zo:

	heel erg	erg	gemiddeld	niet	helemaal niet
1. spannend				x	

Ik vond dit fragment:

	heel erg	erg	gemiddeld	niet	helemaal niet
1. spannend					
2. goed					
3. prettig leesbaar					
4. goed te begrijpen					
5. mooi geschreven					
6. humoristisch					
7. interessant					
8. ontroerend					
9. ingewikkeld					
10. vreemd					

Zet nu hieronder een kruisje in het vakje, dat het meest past bij jouw eigen mening.

	helemaal mee eens	mee eens	ik weet het niet	niet mee eens	helemaal niet mee eens
11. Dit verhaal kan in het echt gebeuren					
12. Vanilla is sympathiek					
13. Vanilla is moedig					
14. Vanilla is gemeen					
15. Vanilla is een boef					
16. Het was beter geweest als een jongen de hoofdrol had gespeeld					

Ook hieronder is het weer de bedoeling dat je een kruisje zet in het vakje dat het best bij jouw wens past.

	heel graag	graag	het maakt me niet uit	niet graag	helemaal niet graag
17. Ik zou net zo sterk willen zijn als Vanilla					
18. Ik zou net zo'n lenig lichaam willen hebben als Vanilla					
19. Ik zou net zo bewonderd willen worden als Vanilla					
20. Ik zou net zo goed uit mijn woorden willen komen als Vanilla					

21. Als je dit fragment met een cijfer tussen de 1 en de 10 zou waarderen, welk cijfer zou je dan geven?

Het cijfer dat ik zou geven is een

22. In het fragment heb je kunnen lezen dat Vanilla met Broes een klus wil klaren in de Rurmel-galerij.
Vanilla zegt: “Er zijn wel een boel veiligheidsmaatregelen genomen, maar als we het goed aanpakken...”

Om wat voor soort klus zal het gaan, denk je?

Schrijf hieronder kort jouw antwoord op.

.....
.....
.....
.....

Hoe zal dit verhaal voor Vanilla en Broes aflopen, volgens jou?

Schrijf hieronder kort jouw idee hierover op.

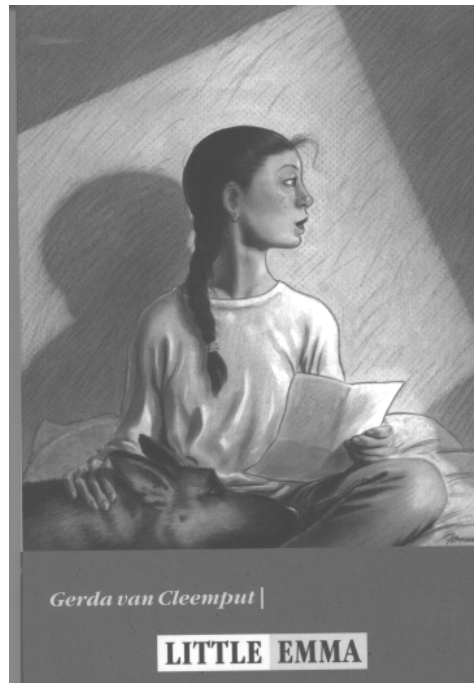
.....
.....
.....
.....
.....

23. Zou je het boek *Vanilla* van Marc de Bel helemaal willen lezen?

heel graag	graag	ik weet het niet	niet graag	helemaal niet graag

Little Emma

Gerda van Cleemput, *Little Emma*. Averbode, 1998 (4^e druk; 1^e druk 1995), pp. 1-13

Achter in de tuin blafte Gooi. Emma zette haar fiets tegen de berk en haastte zich naar binnen. In de hal haakte ze haar tas met balletspullen aan de kapstok.

Haar hart maakte sprongetjes. Ze had de Julia-rol gekregen. Haar vleugels groeiden. Met opengespreide armen fladderde ze de gang door en danste op één been. Een blije warmte doorstroomde haar hele lijf.

'Mmmmma...'

Bijna had ze haar vreugde uitgeschreeuwd. Bijna had ze luidkeels mama geroepen. Maar nog net op tijd hield ze zich in. De stem van haar moeder deed haar zwijgen.

Ze bleef staan, luisterde met ingehouden adem. Haar moeder klonk ongerust, nerveus.

Er was bezoek. Tegen wie praatte mama zo opgewonden?

Emma wachtte even. Misschien herkende ze de stem van de bezoeker wel.

Maar er kwam geen antwoord. Alleen een wat langere pauze. En dan mama weer.

Natuurlijk! Ze was aan het telefoneren.

Emma wilde liefst van al meteen de kamer binnengaan en haar onderbreken, vertellen dat ze de Julia-rol had gekregen.

Maar iets hield haar tegen. Het was de toon waarop haar moeder sprak. De toon was opgewonden, gejaagd.

'Zal ik op je wachten, Luc, om het haar te vertellen?' Emma glimlachte. Papa aan de lijn.

'...'

'Ja, Luc, ik weet het. Maar ik vind het zo moeilijk om het haar te zeggen, zonder jou erbij. Ik had gedacht... Kom je heel laat? Lukt het echt niet wat vroeger vandaag?'

'...'

Emma hield haar adem in. Waar hadden ze het over?

'Ja, ja. Natuurlijk weet ik dat je op woensdag vastzit aan de avondvergadering. Zal ik het dan maar uitstellen tot morgen?'

Het duurde lang voordat mama weer wat zei.

Emma begreep er niets van. Zou ze toch naar binnen gaan? Of liever de tuin in naar Gooi? Eigenlijk hield ze niet van afluisteren. Ik ga naar mijn kamer, dacht ze. En toch bleef ze onbeweeglijk staan. Haar zolen kleefden aan de vloer. Ze hield haar oren wijd open. En ook al wilde ze het niet, ze wachtte ademloos op de stem van haar moeder.

Zeg iets, dacht ze. Zeg dan toch iets.

'Nee, Luc, we mogen het haar niet verzwijgen. Dat is niet eerlijk.'

Emma slikte. Haar hart bonsde in haar keel. Ze hield het niet langer uit. Wat mochten ze niet verzwijgen?

'Goed. Straks dan', zei mama. 'Misschien kun je toch...'

Emma gooide de deur wijd open en stooft naar binnen. Haar moeder draaide zich om. Ze keek haar verschrikt aan, alsof ze zich betrappt voelde.

'Tot straks, Luc', stamelde ze en ze legde gauw de telefoon neer.

'Dat was pappa', zei ze.

'Weet ik', knikte Emma. Ze bleef haar moeder vragend aankijken, wachtend op een verklaring. Mama voelde zich duidelijk niet op haar gemak. Ze zocht naar woorden maar wist niet hoe te beginnen. Ze ging tegen de vensterbank leunen en prutste aan het Kaaps viooltje. Ze trok een paar verwelkte bloempjes af en rolde ze tot een kleverig bolletje.

'Emma', zei ze. Ze stokte eventjes en ging dan vlug verder: 'Ik moet je wat vertellen.'

Ze klonk ondersteboven. Emma bleef roerloos staan. Wat was er mis?

Ze ploegde wanhopig de voorbije weken door. Slechte cijfers? Te laat thuisgekomen? Kamer niet opgeruimd? Beloftes niet gehouden? Niet bij oma langs geweest?

Ze kon niets ontdekken waarover haar moeder zou kunnen klagen.

'Wat scheelt er dan?' vroeg ze.

Mama draaide zich naar haar toe en keek haar recht in de ogen.

'Er is een brief gekomen', zei ze.

Emma voelde een lach in haar keel.

Wat was er zo ongewoon aan een brief, dat je ervan ondersteboven raakte? Er kwam iedere dag post.

Toch bleef mama zorgelijk kijken.

'Voor mij?' vroeg Emma. Misschien had een van haar penvrienden geschreven.

'Ja.'

'Van wie?'

'Van je moeder', zei mama.

Het maakte haar helemaal overstuur. Als verlamd keek ze naar mama. Het was of ze in een bodemloze put viel.

Ze kreeg geen woord over haar lippen, liet zich op de bank zakken en staaarde ontdaan voor zich uit. Ze was heel bleek.

Mama knikte.

'Ja, je moeder heeft geschreven', zei ze.

Emma kon niet antwoorden, kreeg geen geluid door haar keel.

Ze friemelde aan haar T-shirt. 'Hoezo?' fluisterde ze.

Mama kwam naast haar op de bank zitten en sloeg een arm om haar heen.

'Ze wil je ontmoeten', zei ze terwijl ze de grote bruine envelop die op het tafeltje lag naar zich toe trok. Ze was geadresseerd aan de heer en mevrouw Tavernier.

'Er zit ook een brief voor jou bij. Die heb ik dicht gelaten natuurlijk. Maar wil je de onze horen?'

Emma knikte. Haar gezicht voelde grauw.

Mama vouwde het velletje papier open en begon te lezen.

'Geachte meneer en mevrouw Tavernier. U zult wel verwonderd zijn over deze brief. Ik heb diep nagedacht en overvogen of ik dit wel zou doen. U een Brief sturen, bedoel ik. Misschien vindt u het vreemd dat ik uw adres ken. Ik heb het van Viola. In de loop van de jaren zijn we goede vrienden geworden, Viola en ik. Zestien jaar geleden heeft ze me geholpen. Ze was toen de enige die om me gaf. Vorige week heb ik, na lang aandringen, uw adres van

haar gekregen. Neem me alstublieft niet kwalijk dat ik u lastig val, maar het gaat ook over mijn dochter. Ze is nu vijftien, en ik zou graag met haar praten. Ik wil haar leren kennen. Ik hoop dat u mij begrijpt en me toestaat een middag met haar door te brengen. Ik dank u en ...'

Emma liet haar niet verder lezen.

'Wie is Viola?' onderbrak ze fel. Haar moeder haalde haar schouders op.

'Ik weet het niet. Maar hier is de brief voor jou. Misschien staat het daar in.'

Mama schoof haar een witte envelop toe. Emma keek naar de grote, krullige letters.

Little Emma, stond er.

Ze sprong op en veegde met één haal de brief van tafel. 'Ik wil haar niet zien', zei ze. 'Ik wil niks met haar te maken hebben. Toen ik geboren werd, heeft ze me in de steek gelaten. Ze heeft me weggegeven. Jij bent mijn moeder. Niet zij.' Emma ging weer zitten en begon te huilen.

'Ik wil haar niet zien', snikte ze.

Mama stond op en haalde een kop thee in de keuken. Ze raapte de brief op en schoof weer naast Emma op de bank. 'Stil maar', zei ze troostend. 'Geen wonder dat je ondersteboven bent. Ik heb het zelf ook moeilijk. Ik ben net zo erg geschrokken als jij. Maar het is toch een vriendelijke brief. Vind jij dat ook niet?' Ze streelde Emma's haar. 'Kom, drink eens.'

Emma droogde haar tranen en dronk langzaam de kop leeg. 'Wil je echt niet lezen wat ze schrijft?' vroeg mama. Ze duwde de omslag wat dicht naar haar toe.

'Waarom Little Emma?' vroeg Emma.

'Misschien staat het antwoord in de brief', zei haar moeder weer.

Emma haalde haar schouders op. 'Ze wil me bij jullie weghalen', snufte ze, 'Dat is het.'

Mamma staarde voor zich uit. Misschien dacht ze wel precies hetzelfde, maar wou ze het niet bekennen.

'Denk je ook niet dat we het veel te somber inzien, Emma? We zitten ons wellicht voor niks druk te maken. Kom, wees eens niet zo verdrietig.'

'Ik wil haar niet zien', zei Emma aarzelend.

'Als ik jou was, zou ik toch maar haar brief lezen.'

'Tja...'

Emma pakte de envelop en liep de kamer uit. In de deuropening bleef ze nog even staan.

'Ze is mijn moeder niet', zei ze.

Emma liep de trap op en was vastbesloten de brief in duizend snippers te scheuren.

Beneden in de gang riep mama. 'Emma!'

Ze draaide zich naar haar om. Mama schudde het hoofd.

'Niet doen', zei ze. 'Niet verscheuren. Da's geen oplossing. Het is alleen uitstel.'

Emma kwam terug naar beneden.

'Zie je wel dat jij mijn moeder bent', zei ze. 'Je kent me veel te goed.'

Mama gaf haar een kneepje. 'Ik heb je ook al heel lang. Je hele leven. Meer dan vijftien jaar.'

Emma was ontroerd.

'Ik ga naar buiten', zei ze vlug.

In de tuin haalde ze Gooi uit de kennel, en ze liet hem draven op het gazon. Gooi was door het dolle heen, kwam met een twijg aanslepen en wilde dat ze met hem stoeide.

'Niet nu, Gooi', zei ze. 'Straks. Eerst moet ik die brief lezen.'

Ze ging op de bank zitten en keek naar het handschrift op de envelop.

'Waarom Little Emma? vroeg ze zich opnieuw af. Wat weet ze van me? Wat wil ze van me?'

Ze was nieuwsgierig, en ook weer niet. Ze was onzeker en bang.

Als ik hem lees, geef ik een beetje toe, dacht ze. Maar ik wil haar niet zien. Ze is een onbekende voor me.

Ze aarzelde. Een onbekende. En toch mijn moeder.

Haar hart klopte wild terwijl ze de envelop open maakte. Met loden vingers trok ze de brief tevoorschijn.

Lieve Emma,

Ik ken je niet. En toch ken ik je heel goed. Ik heb je negen maanden bij me gedragen. Ik heb je voelen bewegen, voelen stampen, voelen groeien. Het was een zalig gevoel. Voor mij hadden die maanden eeuwig mogen duren. Toen hoorden we nog bij elkaar. Maar ook nadat je geboren was, en bij me weggehaald, ben je nooit uit mijn gedachten geweest. Ik kan je niet vergeten. Misschien begrijp je dat niet. Misschien begrijp je ook niet dat ik je alleen gelaten heb. Dat is nu meer dan vijftien jaar geleden. Misschien wil je me niet zien en niet horen. Maar ik zou je zo graag vertellen over jou en mij.

Als ik aan je denk, wil ik je voor me zien zoals je bent. Daarom wil ik je ontmoeten, little Emma.

Volgende vrijdag om vijf uur zal ik je opbellen. Ik hoop dat we dan een afspraak kunnen maken. Inne Collijn.

Emma bleef stilletjes zitten met de brief op haar schoot. Gooi jankte zachtjes, vroeg om aandacht. Ze gaf klopjes op zijn kop. Hij kwispelde.

'Ze heet Inne, Gooi. Inne Collijn', zei ze.

De brief verraste haar. Hij klonk heel anders dan ze had verwacht. Opdringerige, eisende woorden had ze verwacht. Niet deze rustige, vriendelijke toon.

Ze probeerde zich haar moeder voor te stellen. Haar echte moeder. Hoe was ze? Hoe zag ze eruit? Had ze lieve ogen? Blauwe, bruine, grijze? Was ze donker, blond? Klein, groot? Lachte ze veel, of was ze eerder ernstig?

Emma schrok. Zonder dat ze het zelf wilde, werd ze vreselijk nieuwsgierig naar de onbekende vrouw. Na die paar stomme zinnen in een krullig handschrift. Ze werd er kwaad om.

Haar echte moeder was mama, en daar bleef het bij.

'Kom, Gooi, we gaan naar binnen.' Met grote passen liep ze de tuin door. De herder rende voor haar uit.

Je begrijpt dat ik je nu ga vragen naar je mening over het fragment uit *Little Emma*.

Ik vraag je om kruisjes te plaatsen op dezelfde manier als bij het vorige fragment.

Ik vond dit fragment:

	heel erg	erg	gemid- deld	niet	helemaal niet
24. spannend					
25. goed					
26. prettig leesbaar					
27. goed te begrijpen					
28. mooi geschreven					
29. humoristisch					
30. interessant					
31. ontroerend					
32. ingewikkeld					
33. vreemd					

Zet nu hieronder een kruisje in het vakje, dat het meest past bij jouw eigen mening.

	helemaal mee eens	mee eens	ik weet het niet	niet mee eens	helemaal niet mee eens
34. Dit verhaal kan in het echt gebeuren					
35. Emma is sympathiek.					
36. Emma is zielig					
37. Emma geeft haar echte moeder geen eerlijke kans					
38. Het is goed dat Emma de brief van haar echte moeder toch leest					
39. Het was beter geweest als een jongen de hoofdrol had gespeeld					

Ook hieronder is het weer de bedoeling dat je een kruisje zet in het vakje dat volgens jou de zin het best aanvult.

	heel erg	erg	ik weet het niet	niet erg	helemaal niet
40. Ik kan begrijpen dat Emma aan de deur bleef luisteren					
41. Ik zou overstuur zijn als ik hetzelfde hoorde als Emma					
42. Ik zou nieuwsgierig zijn naar mijn echte moeder					
43. Ik zou ontroerd zijn als ik merkte hoe goed mijn mama mij kende					

44. Als je dit fragment met een cijfer tussen de 1 en de 10 zou waarderen, welk cijfer zou je dan geven?

Het cijfer dat ik zou geven is een

45. Schrijf hieronder kort op hoe jij denkt dat dit verhaal af zal lopen.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

46. Zou je het boek *Little Emma* van Gerda van Cleemput helemaal willen lezen?

heel graag	graag	ik weet het niet	niet graag	helemaal niet graag

Bedankt voor het beantwoorden van de vragen!

Bijlage 5: Een soort zusje + Memo zwijgt

Diane Broeckhoven, *Een soort zusje*. Houtekiet. Antwerpen-Baarn, 1995, pp. 68-71

Dinsdag, tien voor vier. Eric zit met zijn rug naar het raam en maakt zichzelf wijs dat, als er dadelijk aangebeld wordt, hij rustig zal opstaan en kalm tegen zijn moeder zal zeggen:

'Ach, daar zijn ze mam, ik doe wel even open.'

In werkelijkheid is hij gespannen tot in iedere vezel en kijkt hij iedere twintig seconden op of hij al beweging ziet. Hij heeft een droge mond en toch moet hij voortdurend slikken. Als hij mocht kiezen tussen wat er echt op het programma staat en tijdelijk wegzakken in een diep gat onder de vloerbedekking, lijkt het laatste hem het aantrekkelijkste idee.

Hij hoort zijn moeder in de keuken rommelen met kopjes en glazen. Was ze maar meegegaan met Ben, die met een vakantiegezicht de caravan aan de auto heeft gehaakt en richting garage is vertrokken. Was hij maar alleen thuis om zijn vakantievriendinnen te ontvangen. Het lijkt alsof hij mensen uit twee totaal verschillende werelden met elkaar in aanraking moet brengen. Alsof er twee toneelstukken tegelijk zullen worden opgevoerd: een komedie en een drama.

De bel! Toch nog onverwacht. Diep ademen. En daar staan ze dan: alletwee in een vale spijkerbroek, Ruby met een hagelwit T-shirt en Nina een rood. Ze giechelen en praten door elkaar, zoenen hem, gooien hun tassen op de grond in de hal en doen of ze thuis zijn.

'Wat gek om je hier terug te zien, in een echt huis. En met echte kleren aan, nou ja, ik bedoel: ik heb je nooit anders dan in afgeknipte broeken gezien.'

Ruby's stem, in de zon gesmolten honing... Eric gelooft dat hij sterren ziet.

'Kom binnen, vooruit, we staan hier al een uur in de hal. Wat doe je toch allemaal?' vraagt hij aan Nina die gehurkt aan haar voeten zit te prutsen.

'Ik doe mijn gympen uit. Ik vrees dat ik ze een maatje te klein heb gekocht, maar ik vond ze zo leuk. Mijn tenen hebben even de ruimte nodig.'

Onder veel hilariteit vinden ze een plekje op de bank, dan valt er een stilte. Ze zitten daar zo officieel dat de twee vriendinnen meteen weer in lachen uitbarsten. Eric hoort zijn moeder, de deur van de keuken zwaait open. Ze ziet er goed uit vandaag, ze heeft een zomerjurk aan en schoenen met hakken. Hij vangt de blik van verstandhouding in haar ogen op als ze de kamer binnenkomt.

'Even kennismaken,' zegt ze, nog voor ze de twee meisjes echt in het vizier heeft.

'Dus jij bent ... jij bent...'

Wat gebeurt er? Eric ziet de kleur uit haar gezicht wegtrekken, zelfs haar haren en haar armen lijken grauw.

Haar ogen worden groot en star als knikkers.

'Ik... ik...' stottert ze, maar verder komt ze niet. Met een klap zet ze het blad met kopjes op tafel en grijpt zich vast aan een stoel. Het lijkt wel of ze een schaduw van zichzelf wordt, doorschijnend, zonder vaste omtrekken.

'Dit is mijn moeder,' zegt Eric, en hij beseft hoe onnozel het klinkt.

'Mevrouw, bent u niet lekker?' Ruby is degene die als een pijl uit een boog in actie schiet en een stoel aanschuift.

'Mama, wat is er, wat gebeurt er?' bibbert Erics stem. Het kan hem niet eens schelen dat alles verpest is, dat dit op een derderangs toneelstuk lijkt. Hij ziet Ruby uit de keuken komen met een natte theedoek. Nina staat verslagen midden in de kamer. Slap hangt zijn moeder op de stoel. Haar ogen lijken weer iets te zien. Ze kijkt Ruby doordringend aan en fluistert:

'Ben jij, ben jij?... Ik wist niet dat...'

Er lopen tranen over haar wangen.

En eindelijk, eindelijk gaat Eric een licht op.

Hij heeft het niet gezegd omdat hij er geen enkele reden toe had, omdat het de gewoonste zaak van de wereld is voor hem dat Ruby een chocoladekleurig halfbloedmeisje is. Had hij dat moeten aankondigen? Nina is wit en Ruby is bruin? Geen halve seconde heeft hij daar aan gedacht. Een diep gevoel van schaamte overvalt hem. Is zijn moeder zo burgerlijk? Ze zal toch geen racistische neigingen hebben? Over zulke dingen praten ze nooit, hij heeft eigenlijk geen flauw benul hoe ze daar over denkt. Als ze achteraf gezegd zou hebben: 'Goh, ik wist niet dat dat vriendinnetje van je Afrikaans was, dat zou hij snappen. Hij weet trouwens zelf niet wat ze is, behalve gewoon prachtig bruin. Maar flauwvallen als je een gekleurd meisje ziet? Hij huivert.

'Mama, zal ik je even naar boven brengen,' zegt hij. Er zit een laag ijs op zijn lippen. Woedend is hij, hij zou haar kunnen slaan. Ruby staat bedremmeld met de natte doek in haar handen. Nina schuift als een robot het blad met kopjes een eind achteruit.

Eric weet niet waar hij het vandaan haalt, maar met vaste stem zegt hij:

'Mijn moeder heeft vaak last van lage bloeddruk. Ze moet gaan liggen. Ik breng haar even naar boven. Sorry, hoor, ik ben zo weer beneden.'

Hij loopt achter haar de trap op, er zorg voor dragend dat er minstens een meter afstand tussen hen is. Dichterbij wil hij niet komen. Kan hij niet komen. Ze schopt haar schoenen uit en gaat op bed liggen, lijkleek. Ze snikt, haar schouders schokken.

'Eric, ik zal het je uitleggen, het spijt me zo, ik zal je alles vertellen...'

Maar een dunne ijslaag heeft zich nu over zijn hele lichaam vastgezet. Hij voelt zich verstijfd, beschaamd. Hij haat haar.

'Je hoeft me niets uit te leggen,' zegt hij kil. 'Ik ga naar beneden, en ik hoop dat je je niet meer laat zien voor we weg zijn. Ik wist niet dat je een hekel had aan... aan...' Het juiste woord wil hem niet te binnen schieten.

'Maar dat is niet waar, Eric, dat is helemaal niet waar. Ik wil juist...'

Hij doet de slaapkamerdeur zachtjes dicht, voor ze haar zin heeft afgemaakt. Hij wil het niet horen. Hij wil niets meer van haar horen. De glimlach die hij halverwege de trap opzet, knelt als een verstikkend kartonnen masker met een te strak elastiek.

'Sorry, hoor, Ruby, het heeft niets met jou te maken, mijn moeder heeft wel meer van dit soort aanvallen. Misschien schrok ze, ik had ook niet gezegd dat jij, nou ja, dat jij...'

Ruby lacht.

'Dat ben ik wel gewend,' zegt ze. 'Laatst had ik afspraak gemaakt om te gaan babysitten op een nieuw adres. Toen die mevrouw de deur opentrok schrok ze ook van mijn bruine kop, dat zag ik aan haar gezicht. Ze gaf het sportief toe, dat ze een andere kleur verwacht had. Maar verder was er niets aan de hand. Ik zie dat niet meteen als een uiting van discriminatie. Dat is zo'n beladen woord. Maar ik heb nog nooit meegemaakt dat mensen zo van me schrikken dat ze er flauw van vallen. Zie ik er zo monsterlijk uit?'

'Ik vind van niet,' zegt Eric.

'Ik vind van wel,' zegt Nina.

En zo is het ijs weer een beetje gebroken en kunnen ze aan de taart beginnen. Met de foto's erbij. Eric houdt ook in zijn hoofd krampachtig de deur tussen hem en zijn moeder dicht. Zolang hij niet aan haar denkt is alles precies zoals hij het zich had voorgesteld van een paar uren nagenieten van een heerlijke vakantie.

'Zullen we niet even goeiedag zeggen tegen je moeder? Of moet jij kijken of alles goed met haar is?'

'Nee hoor,' zegt Eric, 'als ze zo is, wil ze het liefst uren alleen in het donker liggen en door niemand gestoord worden.' Hij overweegt om nog een briefje voor Ben neer te leggen. Maar hij doet het niet, ze moeten het samen maar uitzoeken.

'Kom op, we duiken het nachtleven in,' zegt hij stoer. En met een klap trekt hij de voordeur achter zich dicht.

Ik ben heel benieuwd naar je mening over dit fragment uit *Een soort zusje*.

Net als bij de vorige keer is het de bedoeling dat je achter een aantal woorden een kruisje zet in het vakje dat het best bij je mening past.

Een voorbeeld:

Als je het fragment **heel erg spannend** hebt gevonden, zet je bij 1. een kruisje in de meest rechtse kolom. Dat doe je dan zo:

	helemaal niet	niet	gemid- deld	erg	heel erg
1. spannend					x

Maar als je het fragment **niet spannend** hebt gevonden, plaats je een kruisje in de tweede kolom van rechts. Dat gaat dan zo:

	helemaal niet	niet	gemid- deld	erg	heel erg
1. spannend		x			

Ik vond dit fragment:

	helemaal niet	niet	gemid- deld	erg	heel erg
1. spannend					
2. goed					
3. prettig leesbaar					
4. goed te begrijpen					
5. mooi geschreven					
6. humoristisch					
7. interessant					
8. zielig					
9. ingewikkeld					
10. vreemd					

11. zo geschreven alsof het in het echt kan gebeuren

--	--	--	--	--

Zet nu hieronder een kruisje in het vakje, dat het meest past bij jouw eigen mening.

	helemaal niet mee eens	niet mee eens	ik weet het niet	mee eens	helemaal mee eens
12. Eric is sympathiek					
13. Eric is veel te snel boos					
14. Eric heeft veel te snel een oordeel klaar					
15. Eric had naar zijn moeders verhaal moeten luisteren en haar niet alleen moeten laten					
16. Eric had even bij zijn moeder moeten gaan kijken voordat hij met de meisjes weg ging					
17. Eric had van te voren moeten zeggen dat Ruby's huidskleur bruin is					
18. Eric reageert echt als een jongen; een meisje zou anders gehandeld hebben					

Als jou hetzelfde zou overkomen als Eric, hoe zou jij dan reageren? Zet een kruisje in het vakje dat het beste bij jouw reactie past.

	helemaal niet	nee	ik weet het niet	ja	ja, zeker wel
19. Ik zou net zo gespannen zijn geweest als Eric als het meisje waar ik verliefd op was, op bezoek zou komen.					
20. Ik zou me schamen voor mijn moeder, net als Eric					

21. Ik zou woedend worden op mijn moeder, net als Eric
22. Ik zou naar het verhaal van mijn moeder geluisterd hebben
23. Ik zou mijn moeder belangrijker vinden dan een vakantie vriendinnetje
24. Ik zou even bij mijn moeder zijn gaan kijken, voordat ik uitging

25. Als je dit fragment met een cijfer zou waarderen, welk cijfer zou dat zijn? Zet een kruisje in het hokje van je keuze.

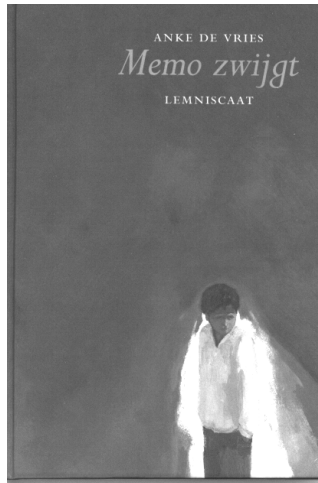
1 of 2	3 of 4	5 of 6	7 of 8	9 of 10

26. Zou je willen lezen wat de moeder aan Eric wilde vertellen?
27. Zou je het boek *Een soort zusje* helemaal willen lezen?

helemaal niet graag	niet graag	ik weet het niet	graag	heel graag

We gaan verder met het tweede fragment.

Anke de Vries, *Memo zwijgt*. Lemniscaat. Rotterdam, 1996, pp.1 en 8-12

Het is donker. Mohammed luistert naar de regelmatige ademhaling van Zin, zijn zusje, in het stapelbed onder hem. Ze was zó moe van de zenuwslopende reis dat ze op een stoel in slaap was gevallen. Toen ze werd uitgetkleed en in bed werd gelegd, was ze niet eens wakker geworden. Was hij ook maar weer drie, net als Zin. Dan woonde hij nog thuis, in hun dorp.

Mohammed slikt. De prop in zijn keel wordt steeds groter en lijkt zijn hele borst te vullen. Met wijdopen ogen staart hij het donker in. In een paar weken tijd is zijn hele leven veranderd; vanaf het moment dat de Muthar, het dorpshef, op de binnenplaats was verschenen.

'Fatma, je man heeft gebeld uit Nederland.' deelde het dorpshef plechtig mee.

Mohammeds moeder stond meteen op. 'Is er wat met hem? Is hij ziek?' vroeg ze bezorgd.

'Nee, hij wil dat Leyla en Ahmet onmiddellijk trouwen.'

'Trouwen? Waarom zo snel?'

'Hij komt jullie halen.'

'Halen???'

'Ja, jullie gaan naar Nederland.'

Er viel plotseling een diepe stilte op de binnenplaats. Mohammeds moeder staarde de Muthar verbijsterd aan. 'Waarom?'

'Je man maakt zich zorgen over de burgeroorlog hier'

'Ik wil niet weg,' schreeuwde Mohammed. 'Ik wil niet naar Nederland!' Hij vergat het dorpshef, aan wie je eerbied verschuldigd was. Hij hoorde zelfs zijn bestraffende stem niet, die hem tot de orde riep.

'Ik wil niet weg!' herhaalde hij schrill.

'Jij hebt niets te willen,' sprak de Muthar streng. 'Een zoon heeft zijn vader te gehoorzamen.' Hij keek Mohammed strak aan, maar Mohammed sloeg zijn ogen niet neer en staarde terug. Toen draaide hij zich om en rende weg. Zijn moeder riep hem, maar hij luisterde niet. Buiten tegen de muur stond zijn fiets, waarmee hij de post rondbracht. Hij had hem van zijn vader gekregen bij zijn laatste bezoek. Blindelings jakkerde hij in de richting van de schaapskooi. Daar smet hij de fiets op de grond, holde naar binnen en verborg zijn hoofd in Reso's zwarte vacht. 'Reso, Reso,' snikte Mohammed. 'Ik wil niet weg. Ik wil bij jou blijven.' De vertrouwde aanwezigheid van het schaap had hem ten slotte wat gekalmeerd. Later was zijn zus Leyla hem komen halen.

'Memo.' Zijn vertrouwde roepnaam. 'Memo toch... Ik heb je overal gezocht.' Ze sloeg haar armen om hem heen. 'Ik wil niet weg,' bracht hij er gesmoord uit.

'Je zult wel moeten.'

'En jij? Ga jij ook mee?'

'Nee.' Het klonk gelaten. 'Ahmet wil hier blijven. Mijn plaats is bij mijn man.'
Leyla was achtergebleven. Hij niet.

Mohammed vouwt zijn handen achter zijn hoofd. Hij hoort Zin mompelen in haar slaap: het enige geluid dat vertrouwd is. Hier zijn alle geluiden anders. De voetstappen in de straat klinken hard, ze worden weerkaatst door de muren van de huizen. De banden van de auto's suizen zijn raam voorbij. De stemmen zijn onverstaanbaar, met vreemde keelklanken. Hij schrikt even op van een hard geknetter; iemand start een brommer en rijdt de straat uit.

Zijn vader was uit Nederland overgekomen. Altijd had Mohammed vol ongeduld uitgekeken naar zijn komst; dan telde hij de dagen af. Nu was dat anders. Toch bleef hij hopen dat zijn vader zich zou bedenken. Hij zou met eigen ogen kunnen zien dat hij zich geen zorgen hoefde te maken: in hun dorp was het rustig. Mohammed beseftte maar al te goed dat er oorlog was; een burgeroorlog. Zolang hij zich kon herinneren was er oorlog geweest; hij wist niet beter en was eraan gewend geraakt. Iedereen praatte erover. Hoe vaak werden niet hele dorpen verwoest en platgebrand? In het dorps huis had hij verschrikkelijke beelden op de televisie gezien van Koerdische vluchtelingen; mensen die overal werden verjaagd en die omkwamen van hongersnood en uitputting. De bevolking kwam in opstand, ook mannen uit hun dorp sloten zich aan bij de rebellen. Vaak hoorde je niets meer van hen en als er bericht kwam, was het om te vermelden dat ze vermist werden of waren omgekomen. Maar de aanvallen waren altijd in andere dorpen geweest, in andere streken. Hun dorp lag zo afgelegen dat het gespaard was gebleven. Hij had zich er altijd veilig gevoeld.

Mohammed gaat rechtop zitten. Het kamertje is pikdonker door de zware gordijnen, en de lucht is bedompt: ze wonen hier half onder de grond. 'Dit is een souterrain,' had zijn vader gezegd. Een raar woord voor een huis. Het is er donker en als er mensen langs het raam lopen zie je alleen hun benen; de rest lijkt niet te bestaan. Ik ben hier ook een half mens, denkt Mohammed. Mijn hart is thuisgebleven in mijn dorp. Daar zijn geen souterrains of hoge gebouwen die flats heten, waar honderden mensen wonen. Ook bijna geen auto's. Hier wemelt het ervan. Hoe moet je ooit een straat oversteken? Hij had de hele weg angstig de hand van zijn vader vastgehouden. En iedereen leek haast te hebben. Nergens stonden groepjes mensen die praatten en lachten. Waar moet je hier trouwens spelen? Thuis was hij de hele dag buiten. Hij kende iedereen, omdat hij de post moest rondbrengen en brieven voorlas. Daar woont zijn zus Leyla met Ahmet, haar man. Ja, zij wel, zij wilden niet weg... Net als zijn grootouders en Mustafa, zijn beste vriend. Mohammed gaat weer liggen. Zou Mustafa hem missen? Bij het afscheid hadden ze elkaar nauwelijks aan durven kijken. Net voor hij vertrok had Mustafa hem zijn katapult in de handen gedrukt en was hard weggehold. Toen de bus wegreed en Mohammed door het raam keek, had hij Mustafa zien staan op het muurtje waar ze altijd samen zaten. Mustafa's armen maalden door de lucht; hij had krampachtig teruggezwaaid, net zolang tot de bus om een bocht verdween.

Ik vond dit fragment:

	helemaal niet	niet	gemid- deld	erg	heel erg
28. spannend					
29. goed					
30. prettig leesbaar					
31. goed te begrijpen					

32. mooi geschreven					
33. humoristisch					
34. interessant					
35. zielig					
36. ingewikkeld					
37. vreemd					
38. zo geschreven alsof het in het echt kan gebeuren					

Zet nu hieronder een kruisje in het vakje, dat het meest past bij jouw eigen mening.

	helemaal niet mee eens	niet mee eens	ik weet het niet	mee eens	helemaal mee eens
39. Mohammed is sympathiek.					
40. Mohammed is zielig					
41. Mohammed moet zich flinker gedragen					
42. Het is te begrijpen dat Mohammed zich angstig voelt in Nederland					
43. Mohammed moet blij zijn dat hij uit een land in burgeroorlog weg kan					
44. Mohammed reageert echt als een jongen; een meisje zou anders gehandeld hebben					

Als jou hetzelfde zou overkomen als Mohammed, hoe zou jij dan reageren? Zet een kruisje in het vakje dat het beste bij jouw reactie past.

	helemaal niet	nee	ik weet het niet	ja	ja, zeker wel
45. Ik zou bang zijn als er burgeroorlog was in mijn land, ook als ik er nog niet veel van merkte					
46. Ik zou het een avontuur vinden om naar een ver land te verhuizen					
47. Ik zou heimwee krijgen naar mijn geboorteland					
48. Ik zou mij in het nieuwe land een half mens voelen, net als Mohammed					
49. Ik zou wel weer nieuwe vrienden maken in dat onbekende land					

50. Als je dit fragment met een cijfer zou waarderen, welk cijfer zou dat zijn? Zet een kruisje in het hokje van je keuze.

1 of 2	3 of 4	5 of 6	7 of 8	9 of 10

	helemaal niet graag	niet graag	ik weet het niet	graag	heel graag
51. Zou je het boek <i>Memo zwijgt</i> helemaal willen lezen?					

52. Ik heb jullie tot nu toe vijf fragmenten laten lezen. Willen jullie een kruisje zetten naast het verhaal dat je het mooist hebt gevonden?

Lefgozers van Valentine Kalwij. Dit verhaal gaat over Govert-Jan die aan de dakgoot gaat hangen en Remco die hem nadoet.	
Vanilla van Marc de Bel. Vanilla is het meisje dat een grote bokser tegen de vlakke slaat.	
Little Emma van Gerda van Cleemput. Emma krijgt een brief van haar echte moeder die haar wil ontmoeten.	
Een soort zusje van Diane Broeckhoven. Dit fragment heb je zojuist gelezen.	
Memo zwijgt van Anke de Vries. Ook dit fragment heb je vandaag gelezen.	

53. Ben je één van de boeken uit de eerste twee onderzoekjes al eens helemaal gaan lezen?

Zet een kruisje achter het antwoord dat voor jou geldt.

Ik heb de bundel Lefgozers van Valentine Kalwij helemaal gelezen.	
Ik heb Vanilla van Marc de Bel helemaal gelezen.	
Ik heb Little Emma van Gerda van Cleemput helemaal gelezen.	
Ik heb geen van de drie boeken gelezen, maar ik wil dat nog wel gaan doen.	
Ik ga geen van de drie boeken nog lezen.	

Bedankt voor het beantwoorden van de vragen!

Bijlage 6: De biefstuk van het zoete water

zeelt

Ze hadden een boot gehuurd bij botenverhuurbedrijf Bonset. Kalm roeide zijn vader de spiegelgladde plas over in de richting van het eiland Molensloot. Echt iets voor grote mensen om een eiland Molensloot te noemen, dacht Johan. Als je zelf een eiland een sloot noemde, kreeg je meteen een pak op je donder of op zijn minst een onvoldoende. Stel dat hij de roeiboot waar ze nu in zaten een vliegtuig noemde (stel dat hij zo stom zou zijn!), dan zou zijn vader nijdig zeggen: 'Doe niet zo idioot, Johan, je weet best dat dit een roeiboot is.' En toch was het even stom om een eiland een sloot te noemen. Maar grote mensen mochten alles. Die kregen nooit op hun sodemieter. Die mochten een eiland desnoods een stroom noemen. Als er niet op alles straf stond, was het misschien nog wel grappig ook. Het was leuk om de dingen een andere naam te geven. Sloot noemde je eiland. Je zei gewoon tegen je vriendjes: 'Ik krijg een bromvlieg op mijn verjaardag' of 'Ik ga in de vakantie logeren bij een standbeeld'. 'Kijk uit, er gaat een raket op je arm zitten!' 'De poes klapwiekte met haar enorme vleugels.'

Johan ging zo op in het zoeken naar gekke zinnen dat hij zijn vaders waarschuwing om stil te blijven zitten vergat. De boot wiebelde.

'Stilzitten!' riep zijn vader, 'let liever op of ik de goeie koers hou. Gaan we nog op dat torentje af?' 'Tets meer naar rechts pa.'

De jongen vroeg zich af of op deze overtreding (het niet stilzitten) later straf zou volgen. Na een tijdje piekeren kwam hij tot de slotsom van niet. Zijn vader zou hier geen werk van maken. Al wist je het natuurlijk nooit zeker. Niks was zeker. Dat was juist het beroerde. Hij had veel liever zijn moeder. Van zijn moeder kreeg hij tenminste direct op zijn donder, op het moment dat hij iets verkeerd deed. Dan wist je waar je je aan te houden had. Zijn moeder vond het ook verkeerd van zijn vader dat hij altijd later strafte. Vaak zei ze er wat van. Pas geleden nog hadden zijn ouders er ruzie over gekregen.

'Het is een idiote manier van doen, Han,' had ze gezegd, 'die kinderen zijn meestal al lang vergeten wat ze hebben gedaan. Je maakt die arme schapen er knettergek mee.'

'Toch is het beter dan straffen op het moment zelf,' had zijn vader gezegd, 'want dan ben je vaak kwaad en dan ga je te ver. Kijk maar eens naar dat ordinaire gekrijs als jij kwaad op die kinderen bent. Alsof dat zo lollig voor ze is.' Zijn moeder had er het zwijgen toe gedaan en ze was de kamer uitgelopen. Zijn vader won niet alleen met zijn handen, maar ook met zijn mond.

Johan zat rechtop en doodstil op het achterbankje. Zijn vader zat nog steeds tussen hem en het spitsloze torentje aan de horizon in. Hij kon het tenminste niet zien. Dus ze hielden de goeie koers. Het was Johan een raadsel hoe zijn vader zonder om te kijken toch precies de goeie kant op wist te varen. Grote mensen waren wel vreemd en onberekenbaar, maar ze waren vaak ook allemachtig knap. Soms. Nee vaak. Nee, sommigen. En niet altijd.

Molensloot was met meer riet omgeven dan de andere eilanden van de Zompense plassen. Zijn vader bleef doorroeien tot een meter of tien voor de rietkraag. Toen liet hij de boot uitlopen. Geluidloos gleden ze door tot ze ritselend in het riet schoven. Zijn vader knakte een paar stengels, wond die om de dolpen en schoof de ijzeren ring van de roeispaan daaroverheen. De boot lag vast. Ze konden niet wegdrijven. Er was bijna geen wind...

De dobbers stonden bewegingloos in het water. Behalve als de boot bewoog doordat Johan ging verzitten. Dan keek zijn vader even opzij, zonder een kwaad woord overigens. Ja, vader was in een opperbest humeur. Nou zei dat niet alles. Nee, dat zei beslist niet alles. De aframmeling om de lekke band stond hem nog levendig voor de geest. Het gebeurde twee jaar geleden. Ze waren aan het fietsen, zijn vader, zijn moeder, zijn broer Eef en hij. Het was een mooie zonnige dag. Zijn vader en moeder reden voorop. Eef en hij gingen stoep op stoep af rijden. Ze rukten steeds hun stuur omhoog en wipten de stoep op. Daar waren ze lekker mee bezig tot zijn vader achterom keek. Hij riep dat ze op moesten houden met het vernielen van hun banden. Vlak daarna klonk er een vreselijke knal. Het was natuurlijk Johans band geweest. Eef had met die dingen altijd geluk. Drie dagen later 's avonds onder het eten gebeurde het. Ze aten boerenkool met worst, dus zijn vader was in een goeie bui. Als pa vrolijk was, was iedereen vrolijk. Moeder lachte, Eef lachte en Johan zelf lachte het hardst. Het was gezellig. Om de stemming te verhogen had Johan een mop verteld. 'Meneer Pietersen is door een stoomwals overreden. Hij ligt nu in het ziekenhuis op kamer 11, 12 en 13.' Alleen Eef moest er om lachen. Zijn vader bromde dat hij 'm al kende, legde zijn vork en mes neer en strekte de arm. Johan was te laat om te bukken. De klap kwam hard aan. De afdruk van de dikke gouden trouwring stond in zijn wang.

'Die was voor het vernielen van je fietsband,' zei hij. Hij nam kalm zijn vork en mes weer op en at verder. Zijn moeder stond met de woorden 'Jezus Christus' op en liep de kamer uit, naar de keuken. De zijkant van Johans gezicht gloeide. Maar hij at toch zijn bord leeg. Boerenkool smaakte ook wel lekker met pijn.

Er was ietsje meer wind gekomen. Af en toe ritselde het riet en rimpelde het water. Johan vond het jammer. Als het water spiegelglad was, zag je je dobber het best. Dan kon je zelfs de kleinste beweging zien. Ze zaten nu een half uur te vissen, maar geen van beiden had nog beet gehad.

'Geen stootje,' zei zijn vader teleurgesteld.

'Misschien moeten we voeren,' opperde Johan.

'Jij altijd met je voeren.'

Toch pakte zijn vader wat klontjes voer uit het gele bakje aan zijn voeten. Hij wierp ze in het water. Er klonken twee zachte plonsjes. Jemig, wat kon die man mikken: precies naast de dobbers die een kort zijwaarts rukje maakten.

Even later kwam zijn vaders pen (zijn vader noemde een dobber altijd een pen) langzaam omhoog. Hij rees statig uit het water, hoger en hoger. Het ding stak op een gegeven ogenblik zo ver uit het water, dat het omviel en plat op het water lag. Zijn vader sloeg. Vol verrukking zag Johan de top van de hengel krombuigen. De lijn stond snaarstrak.

'Dat is een joekel!' riep zijn vader verheugd, terwijl hij zich schrapzette in de boot. Het water begon te kolken.

Het duurde een tijdje voor ze een glimp van de vis te zien kregen. Een grote gladde zwartglimmende rug die meteen weer onder water verdween. Zijn vader juichte: 'Een zeelt! Pak het schepnet, Johan!'

Er kwam een laag schuim op het water voor hun boot. De vis vocht en vocht voor zijn leven. Telkens als ze dachten dat ze hem hadden, dook de zeelt de diepte weer in. Dan trok de lijn zo strak dat ze bang waren dat hij zou breken. Johan probeerde niet aan de haak te denken. Hoe harder de vis trok, hoe dieper de haak... De zeelt gaf zich gewonnen. Hij schepte hem met het schepnet uit het water en toen spartelde de donkere vis in de boot. In een tel had zijn vader de haak uit de vissebek gehaald en hij liet het dier in het leefnet glijden dat aan de zijkant van de boot in het water hing.

'Zo jonkie,' zei zijn vader vriendelijk, 'dat wordt smullen vanavond.'

'Zetten we hem dan niet terug?'

'Ben je bedonderd. Zeelt is de lekkerste vis die er bestaat. Heel zacht wit vlees. Lekkerder dan kabeljauw. Met botersaus smaakt hij verrukkelijk. De biefstuk van het zoete water om zo te zeggen.'

Het water was weer even glad als daarstraks. De wind was weer gaan liggen. De rietstengels bewogen niet, behalve daar waar rietzangers of karekieten druk in de weer waren. Als je er op lette, was de stilte van de natuur behoorlijk lawaaiig.

Af en toe keek Johan tersluiks opzij. Het gezicht van zijn vader was onbewogen. Je kon er niet aan zien of de man boze of vriendelijke gedachten had. Er kon dus altijd nog iets naars gebeuren. Al werd de kans slechts kleiner, gelukkig. En bovendien, de laatste dagen had Johan bij zijn weten niets gedaan waarvoor hij straf verdiende. Hij had een rapport gehad zonder onvoldoende, hij had geen gaten in zijn kleren gemaakt, hij had niet per ongeluk het licht in de schuur laten branden, hij was meteen als zijn moeder het zei naar bed gegaan (anders bleef hij nog wel eens hangen als hij graag het einde van een spannende aflevering wilde zien.) Een week, twee weken lang had hij geen foutje gemaakt. Tenminste voor zover hij wist. Zijn vader was al een paar dagen heel vrolijk. Ook Eef had geen slaag gekregen. Misschien werd het van nu af aan steeds beter.

Ondanks al die prettige gedachten be kroop Johan het akelige gevoel dat hij wat vergat, iets naars. Wat kon dat geweest zijn? Gisteren, wat was er gisteren gebeurd? Niks bijzonders. En eergisteren? Toen was zijn vader jarig. Het hele huis 's avonds vol visite. Eef en hij mochten laat opblijven. Het werd zelfs zo laat dat zijn vader slaap had gekregen. Zijn vader had enorm zitten gapen zonder zijn hand voor zijn mond te houden. Johan had op zijn vaders mond wijzend geroepen: 'Kijk, de grotten van Han!' Het bezoek had erom gelachen en zijn vader ook. Met een glimlach dacht Johan aan zijn grapje terug: de grotten van Han. 'Hé, zit niet te suffen,' zei zijn vader naast hem opeens, 'je hebt al een hele tijd beet. Slaan!'

Net als bij zijn vader daarstraks, ging de dobber plat op het water liggen. Johan sloeg en hij wist meteen dat het zeelt nummer twee was.

'Niet te hard Johan! Niet rukken dan breekt de lijn! Gelijkmatig trekken! Nee, niet van die idiote bewegingen!' Het zweet brak de kleine jongen uit. Ineens was hij doodsbang dat hij onder de ogen van zijn vader de zeelt zou verspelen. De vis in de diepte schoot van links naar rechts, kwam boven, dook weer onder. Hij voelde de hengel trillen. De lijn schoot op een vreemde manier door het water. Als de lijn nou maar niet brak! Als hij ondanks zijn zenuwen nou maar precies deed, wat zijn vader zei. 'Rustig Johan! Meegeven! Meer meegeven! Nee, niet steeds met een ruk loslaten... Juist. Juist!'

Johans hart trilde. Het bleef trillen toen zijn vader de zeelt, een nog groter exemplaar dan de eerste, uit het water had geschept. Het was goed afgelopen. Maar hij had ware doodsangsten uitgestaan. Als hij de vis verspeeld had, was de stemming van zijn vader misschien omgeslagen. Maar nu, nu kon de dag niet meer kapot.

Hij zat dichtbij zijn vader en babbelde honderduit. Het was een dag van blijdschap. Zijn vader ving maar liefst drie zeelten. Hijzelf hees een zware voorn aan boord. Ja, het was de mooiste visdag die hij ooit had meegemaakt. Hij dacht dan ook dat zijn vader de hengel op een gegeven ogenblik alleen maar neerlegde om een shaggie te rollen. Behoedzaam schoof zijn vader het achtereind van de hengel onder de rand van de zijkant van het bootje. Toen dat gebeurd was, keek hij Johan even met opgetrokken wenkbrauwen aan, haalde uit en sloeg. De klap was niet harder dan andere

klappen die hij van zijn vader gekregen had. Toch was deze de ergste. Wat nooit gebeurde, gebeurde nu: Johans ogen vulden zich met tranen. 'Die was voor je brutaliteit op mijn verjaardag,' zei zijn vader, 'de grotten van Han. Ik wil niet dat je zulke dingen zegt waar iedereen bij is.' Johans dobber werd wazig, steeds waziger tot hij niet meer kon zien of hij beet had.

Hans Dorrestijn, Uit: *Brandnetels en andere verhalen over kindermishandeling*. Vereniging tegen Kindermishandeling. Den Haag 1984

Ik ben heel benieuwd naar je mening over het verhaal *De biefstuk van het zoete water*. Net als bij de vorige keer is het de bedoeling dat je achter een aantal woorden een kruisje zet in het vakje dat het best bij je mening past.

Een voorbeeld:

Als je het verhaal **heel erg spannend** hebt gevonden, zet je bij 1. een kruisje in de meest rechtse kolom. Dat doe je dan zo:

	helemaal niet	niet	gemiddeld	erg	heel erg
1. spannend					x

Maar als je het verhaal **niet spannend** hebt gevonden, plaats je een kruisje in de tweede kolom van rechts. Dat gaat dan zo:

	helemaal niet	niet	gemiddeld	erg	heel erg
1. spannend		x			

Ik vond dit verhaal:

	helemaal niet	niet	gemiddeld	erg	heel erg
1. spannend					
2. goed					
3. prettig leesbaar					
4. goed te begrijpen					
5. mooi geschreven					
6. humoristisch					

7. interessant					
8. zielig					
9. ingewikkeld					
10. vreemd					
11. zo geschreven alsof het in het echt kan gebeuren					

Zet nu hieronder een kruisje in het vakje, dat het meest past bij jouw eigen mening.

	helemaal niet mee eens	niet mee eens	ik weet het niet	mee eens	helemaal mee eens
12. Johan is aardig					
13. Johan is zielig en verdient medelijden					
14. Johan durft te weinig tegen zijn vader in opstand te komen					
15. Johan moet flinker zijn en zich niets van zijn vader aantrekken					
16. Vader doet zoals alle vaders doen					
17. Vader voedt zijn zonen goed op					
18. Het is aardig van vader om Johan mee uit vissen te nemen					

Als jou hetzelfde zou overkomen als Johan, hoe zou jij dan reageren? Zet een kruisje in het vakje dat het beste bij jouw reactie past.

	helemaal niet	nee	ik weet het niet	ja	ja, zeker wel
19. Ik zou boos zijn op mijn vader					
20. Ik zou verdriet heb- ben over de manier waarop mijn vader me behandelde					

- 21. Ik zou bang zijn voor mijn vader
- 22. Ik zou blij zijn als mijn vader een goede bui had
- 23. Ik zou van mijn vader houden
- 24. Ik zou steeds weer opnieuw schrikken als ik een klap van mijn vader kreeg
- 25. Ik zou een vreselijke hekel aan mijn vader hebben
- 26. Ik zou me voor mijn vader schamen

27. Als je dit fragment met een cijfer zou waarderen, welk cijfer zou dat zijn? Zet een kruisje in het hokje van je keuze.

1 of 2	3 of 4	5 of 6	7 of 8	9 of 10

28. Zou je meer van dit soort verhalen willen lezen?

helemaal niet graag	niet graag	ik weet het niet	graag	heel graag

29. Als je nog iets zou willen opschrijven over het verhaal dat je zojuist gelezen hebt, dan vind ik het fijn als je dat hieronder zou doen.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

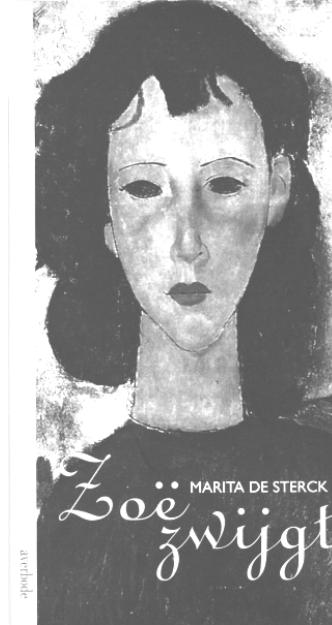
.....

.....

Bedankt voor het beantwoorden van de vragen!

Bijlage 7: Zoë zwijgt + De Spiegelvrouw

Hieronder volgt het eerste fragment:

Zoë zwijgt.

Nog nooit heeft ze haar vader zo boos gezien.

'Waarom!?'

Hij roept het, bars en kort.

Zoë schrikt ervan. Ze opent haar mond, strijkt met haar tong over haar verhemelte. Het voelt droog. Traag doet Zoë haar mond weer dicht. Ze perst haar lippen op elkaar.

Waarom? denkt ze. Dat is inderdaad de vraag: waarom?

Hij drinkt. Er blijft wat schuim op zijn bovenlip hangen. Ze heeft zin om ook een biertje te vragen, maar durft niet. Dan zal hij pas echt brullen.

'Twaalf uur', zegt hij, wat zachter nu, 'twaalf uur is toch mooi...'

Ze weet precies wat nu komt. Ze kan het mee zeggen, maar ze doet het niet.

'Toch mooi voor een meisje van zestien.' Ze heeft een hekel aan de manier waarop hij het zegt: een meisje van zestien.

Of ze een meubel is, of een jas.

'Maar nee, het moet beslist later, altijd maar later!' Hij begint weer harder te praten.

'Waarom toch? Zeg het mij, Zoë, waarom?'

Kun je je niet houden aan afspraken, denkt Zoë. Nog geen seconde later zegt hij het: 'Waarom kun je je niet houden aan afspraken?'

Zoë bijt op haar lip. Ze zegt geen woord. Het zal hem leren. Het zal hem leren om zulke domme vragen te stellen, vragen waar je niet eens een antwoord op kunt geven.

Zoë kijkt naar de oude bruine klok. Kwart over twee. Ze is moe, doodmoe. Ze wil naar haar kamer, de deur achter zich sluiten en in haar bed rollen.

'Zoë, zeg dan toch wat!'

Iets zeggen, maar wat? Iets zeggen over vanavond? Over twaalf uur? En erna? En ervoor?

Waar moet ze beginnen? Met welke woorden? Hij was er, papa, hij! En ik, ik sloeg op tilt! Zeg je zoiets tegen je vader? Kijk je er wanhopig bij? Zo van: snap je 't nu, papa?

Hij zou het niet snappen. Hij zou verder vragen en blijven vragen. Tot ze allebei uitgeput zouden zijn.

'Zoë, alsjeblieft, zo kunnen we toch niet verder?'

Zijn stem klinkt smekend.

Zo kunnen we niet verder. Nee. Maar hoe dan wel? Weet jij 't, papa? Ik, ik weet niet eens waarom ik vanavond zo nodig naar die rotfuif moest. Ken je dat, papa, dat gevoel dat je vreselijk hard naar iets verlangt, zo hard dat het pijn doet? En tegelijk, tegelijk wil je ervan weglopen.

'En Saskia, was zij ook zo laat thuis?'

Zoë kijkt naar haar tenen. Wat Sas doet is haar zaak, wil ze zeggen, maar ze blijft zwijgen.

'Ik kom het toch te weten. Morgen bel ik!'

Bel dan, als je haar verhaal zo belangrijk vindt. Wat zou ze zeggen, Sas? Dat ze samen vertrokken waren, maar elkaar daarna uit het oog verloren? Saskia zou niet zwijgen, zij niet!

Honderduit zou ze tateren: Ja, meneer Vermeulen... Welnee, meneer Vermeulen, wat denkt u toch, meneer Vermeulen. Nee, hoor, dááág, meneer Vermeulen, en de groeten aan Zoë.

'Zoë, ik had het je nog speciaal gevraagd, weet je nog?'

Dat had hij, twee, drie keer zelfs. Al bij het avondeten.

En nog eens toen ze met druipnat haar van de badkamer naar haar kamer rende. En een derde keer toen ze met Saskia de deur uitliep.

Sas moest erom lachen: Zijn ze niet allemaal even schattig, die papa's?

.....

'Dit hoeft niet, Zoë, dit hoeft helemaal niet. Kunnen we niet...'

... als volwassenen met elkaar praten, denkt Zoë.

'Gewoon, met elkaar praten, onder volwassenen, Zoë?'

Zoë brengt het zelfs niet op om alleen maar even te knikken.

'Is er iets vervelends gebeurd, Zoë? Iets met Saskia?'

Hoe makkelijk zou het nu zijn om alleen maar te knikken, zonder woorden. Om op alles wat hij haar voorzegt, alleen maar traag haar hoofd te bewegen. Om hem het hele verhaal te laten doen en er alleen maar mee in te stemmen. Met wat hij ook zegt. Dan zou hij op het laatst zelf tevreden knikken. Ze zouden eindelijk naar boven kunnen gaan. En slapen, slapen.

'Is er wat met Saskia?'

Hij drinkt zijn glas leeg en steekt een sigaret op.

Hij ziet er moe uit, met donkere schaduwen onder zijn ogen en rond zijn stoppelbaard.

Is er wat met Saskia? Er is altijd en nooit wat met Saskia. Sas is gewoon Sas. Geen betere vriendin om mee naar een fuif te trekken. Geen betere meid om een avond mee vol te kletsen, om op een groep af te stevenen. Roekeloos, zonder nadenken.

En dat was precies wat we vanavond deden, pap. We fietsten keihard door, recht op de groep af.

Ze stonden in een grote kring voor het café, biertjes en sigaretten in de hand. En wij, pap, er middenin met onze fietsen. Bellend, gierend.

Gelach, overal. Joop bij Sas achterop de fiets. Sander bij mij. Gejoel, gezoen, gebabbel. En een snelle blik, de hele kring rond. Hij stond er niet bij!

Hij stond er niet, pap. Allemaal waren ze er. Maar hij niet. Marijn niet.

Was het opluchting? Nee, niet gewoon opluchting. Teleurstelling en spijt en nog zoveel meer. Maar toch ook opluchting, erbovenop of ertussen. En meteen kwamen ze, de woorden. Nu hij er niet stond, wist ik het precies. Wat ik, Zoë, hem zou zeggen, als hij er zou zijn.

'Hoi, Marijn! Alles fris in orde?' Koeltjes, zonder wat te verraden. Of hij gewoon een maatje was, een van de velen.

'Beetje in de stemming, Marijn?' Geen trilling in mijn stem te bespeuren. Er is niets, hoor, niets tussen ons.

'Gave muziek, hé?' Hem recht in de ogen kijken, zonder verpinken. We hebben echt niks speciaals, hoor, helemaal niks speciaals.

'Krijg ik geen biertje?' Losjes gearmd weglopen, met een zwaai naar de anderen. Zo'n zwaai die zegt: dit is oké, er is echt niets aan de hand. We zijn toch niet verliefd, denk dat maar niet.

Maar het pakte anders uit. Toen Zoë het het minst verwachtte, stond hij er, ineens. Tussen Joep en Sinne. Lang en mager in zijn donkere kleren. Zijn ogen keken de kring rond, ook zoekend. Zijn pikzwarte staartje volgde elke beweging die zijn hoofd maakte.

Hij had zich niet geschoren. De zwarte stoppeltjes vormden een onvaste lijn, iets tussen een cirkel en een vierkant.

Zoë wou zo naar hem toe hollen. Zich in zijn armen gooien en fluisteren: Sorry, sorry, sorry, sorry! We beginnen opnieuw, opnieuw, opnieuw! Maar al wat ze kon opbrengen was een flauw knikje. Heel kort. Staan blijven en lachen, zei ze tegen zichzelf.

Maar het lukte haar niet. Ze draaide zich bruusk om en liep uit de kring weg. Met heel haar hart hoopte ze dat niemand wat had gemerkt. Maar ze wist deksels goed dat iedereen haar nakeek. Hij ook.

Zoë hoorde ze, de woorden die ze niet uitspraken.

Hé, Zoë, is er wat? Ben je boos, Zoë? Of juist droevig? Zoë, heeft het wat met Marijn te maken? Zoë, kop op! Neem het allemaal niet zo ernstig! Hou het cool, Zoë, hou het cool!

Marita de Sterck, *Zoë zwijgt*. Altiora Averbode NV, 1996. pp. 5-7; 9-12

Ik ben heel benieuwd naar je mening over het verhaal *Zoë zwijgt*.

Net als bij de vorige keer is het de bedoeling dat je achter een aantal woorden een kruisje zet in het vakje dat het best bij je mening past.

Een voorbeeld:

Als je het verhaal **heel erg spannend** hebt gevonden, zet je bij 1. een kruisje in de meest rechtse kolom. Dat doe je dan zo:

1. **spannend**

helemaal niet	niet	gemid- deld	erg	heel erg
				x

Maar als je het verhaal **niet spannend** hebt gevonden, plaats je een kruisje in de tweede kolom van rechts. Dat gaat dan zo:

1. **spannend**

helemaal niet	niet	gemiddel d	erg	heel erg
	x			

Ik vond dit verhaal:

1. **spannend**

2. **goed**

3. **prettig leesbaar**

4. **goed te begrijpen**

5. **mooi geschreven**

helemaal niet	niet	gemiddel d	erg	heel erg

6. humoristisch					
7. interessant					
8. zielig					
9. eenvoudig geschreven					
10. griezelig					
11. zo geschreven alsof het in het echt kan gebeuren					

Zet nu hieronder een kruisje in het vakje, dat het meest past bij jouw eigen mening.

	helemaal niet mee eens	niet mee eens	ik weet het niet	mee eens	helemaal mee eens
12. Zoë is aardig					
13. Zoë heeft gelijk dat ze zwijgt					
14. Zoë heeft gelijk dat haar vader domme vragen stelt					
15. De vader heeft er niets mee te maken hoe laat Zoë thuis komt					
16. Zoë hoeft haar vader niet te vertellen dat ze iets naars heeft meegemaakt					
17. Het is normaal dat Zoë vooraf bedenkt wat ze tegen Marijn zal gaan zeggen					
18. Het is te begrijpen dat Zoë niets tegen Marijn zegt en van hem wegloupt					
19. Zoë doet als een meisje; een jongen zou anders reageren					

Als jou hetzelfde zou overkomen als Zoë, hoe zou jij dan reageren? Zet een kruisje in het vakje dat het beste bij jouw reactie past.

	helemaal niet	nee	ik weet het niet	ja	ja, zeker wel
20. Ik zou boos zijn op mijn vader.					
21. Ik zou verdriet hebben over de manier waarop mijn vader me behandelt.					
22. Ik zou bang zijn voor mijn vader.					
23. Ik zou een hekel hebben aan mijn vader om de manier waarop hij mij toespreekt.					
24. Ik zou van mijn vader houden, omdat hij zich zorgen maakt.					
25. Ik zou plezier maken met een vriendin zoals Saskia.					
26. Ik zou nog verliefd kunnen zijn op Marijn, ook als de verkering uit is.					
27. Ik zou schrikken als ik Marijn plotseling zou zien.					
28. Ik zou boos zijn op mezelf omdat ik niets tegen Marijn heb gezegd.					
29. Ik zou een hekel hebben aan mezelf omdat ik niets tegen Marijn durfde te zeggen.					
30. Ik zou verdrietig zijn omdat ik nog verliefd was op Marijn en niets durfde te zeggen.					
31. Ik zou me schamen voor mijn vrienden als ik plotseling wegliep.					

32. Als je dit fragment met een cijfer zou waarderen, welk cijfer zou dat zijn? Zet een kruisje in het hokje van je keuze.

1 of 2	3 of 4	5 of 6	7 of 8	9 of 10

33. Zou je meer van dit soort verhalen willen lezen?

helemaal niet graag	niet graag	ik weet het niet	graag	heel graag

Als je nog iets zou willen opschrijven over het verhaal dat je zojuist gelezen hebt, dan vind ik het fijn als je dat hieronder zou doen.

.....

.....

.....

.....

.....

Nu vraag ik je om het tweede fragment te lezen.

Op haar voorhoofd en haar bovenlip glinsterden ontelbare zweetdruppeltjes. Ze voelde dat ze het gevecht tegen de angst begon te verliezen. In een snel, willekeurig ritme schoten haar oogballen achter haar gesloten oogleden heen en weer. Een korte, felle kreet ontsnapte aan haar lippen. Het spierwitte gezicht, dat omlijst werd door een krans van rood, krullend haar, vertrok in een grimas die veel weg had van een kwaadaardige grijns.

Plotseling gingen haar ogen wijd open en staarden naar het plafond, dat flauw werd verlicht door een nachtlampje in het stopcontact naast de deur. Langzaam werd ze zich ervan bewust dat ze wakker was. Het was voorbij. Ze lag gewoon in haar bed. Ze zuchtte diep en overdacht de woorden van haar moeder: 'Geef je er nooit aan over, Tamara. Lang niet alles wat je ziet zal echt gebeuren.'

Haar moeder had makkelijk praten. Zij zag geen dingen die anderen niet zagen, droomde niet over gebeurtenissen waarvan sommige later werkelijk plaatsvonden. Soms wist ze onmiddellijk dat wat ze zag of droomde echt ging gebeuren, een enkele keer aarzelde ze. De droom van net, dat was zo'n twijfelgeval. Eigenlijk was hij te onwerkelijk om zelfs maar over na te denken, tenzij... Morgen, op school, de laatste dag voor de kerstvakantie gelukkig, zou ze aan meneer Draadloos vragen of ze de folder mocht zien van het kasteeltje waar haar klas met schoolreis naar toe zou gaan. Ze hoopte vurig dat het kasteel meer dan één toren had.

Haar ogen gleden weer dicht. Dit was een gevaarlijk moment. In het schemergebied tussen waken en nog net niet slapen, kwamen soms de meest afschuwelijke beelden op haar af.

'Dat heb je aan jezelf te danken, Tamara. Je moet niet zoveel naar horrorfilms kijken. Iemand met jouw gave loopt daardoor het risico enge en angstige zaken op te roepen.' Haar moeder begreep niets van haar en had het steevast over haar "gave", alsof ze er blij mee moest zijn. Ze had er toch niet om gevraagd! Ze wilde net zo zijn als andere meisjes. Stel je voor dat haar vriendinnen er achter kwamen. Daarom probeerde ze de beelden te verdringen of te overstemmen.

Ze keek naar horrorfilms omdat er kinderen in voorkwamen zoals zij, of kinderen die door geesten waren bezeten. Haar moeder had liever niet dat ze naar dat soort films keek. Begreep ze dan niet dat zij juist films wilde zien waar zulke dingen in speelden?

Haar gedachten dreven weg. Plotseling stond ze weer voor het kasteeltje met zijn merkwaardige, nieuwe aanbouw en de vleeskleurige toren. Ze zag het enige raam dat hij rijk was uit zijn sponning springen, alsof er binnen een explosie plaatsvond. Het bovenste deel van de toren veranderde in een arm met een slanke hand, de vingers in een afwerend gebaar gespreid. Vlijmscherpe glaspunten kwamen tot leven en kerfden diepe, roze voren in de arm en de hand. Helderrood bloed welde op en begon, eerst druppelsgewijs, daarna in almaar dikker wordende straaltjes, langs de arm te lopen. De vingers van de hand kromden en strekten zich, alsof ze krampten van de pijn. Voor de tweede keer die nacht werd Tamara wakker van haar eigen schreeuw.

.....

Met een lijkbleek gezicht strompelde Katja door het gangpad. Voor in de bus zaten de twee leraren, Liesbeth Oltmans en Bert Draadloos, met de chauffeur te praten.

'Juf, ik ben zo misselijk.'

'Dat wordt kotsen.' Remco had sluijk, blond haar en droeg een blauw, ovalen brilletje. Hij keek haar grijnzend aan. 'Wel graag die kant op, dan kom ik niet onder de spetters te zitten.'

'Een beetje aardiger mag best, Remco,' zei Liesbeth Oltmans. 'Word je vaker wagenziek, Katja?'

'Alleen in een bus.' Katja hield een hand voor haar mond.

'Komt door de snoep! Die meiden hebben de hele weg zoete rommel zitten snaaien,' zei Bert Draadloos droog.

De bus draaide van de asfaltweg af een zandweg op. De chauffeur had het bordje met *Jeugdhotel De Dellenburg* wat laat gezien, want hij nam de bocht nogal scherp. Katja verloor haar evenwicht en tuimelde tegen de stoel van haar leraar aan. Op hetzelfde moment verloor ze de controle over haar maag. Een zuur stinkende golf braaksel gulpte uit haar mond en spatte uiteen op de nieuwe spijkerbroek van de wiskundeleraar.

'Gadverdamme, wat doe je nou!' Draadloos sprong op, haalde een zakdoek te voorschijn en probeerde met een van afschuw vertrokken gezicht de smurrie weg te vegen.

Katja had haar handen voor haar gezicht geslagen. Ze leek zich klaar te maken voor een tweede golf.

De chauffeur zette zijn bus stil en opende met een druk op een knop de deur. 'Als de jongedame buiten verder gaat, dan wil ik wel even wachten. Goed diep ademhalen, dat helpt.'

Liesbeth Oltrnans pakte Katja bij een arm en hielp haar de bus uit. Net op tijd. Vlak naast de bus gooide ze de chips, drop, cake, cola en koekjes, die ze sinds vanmorgen naar binnen had gewerkt, eruit. Hulpeloos keek ze naar haar lerares. 'Ik voel me zo ziek!'

'Dat gaat wel weer over. We zijn er bijna.'

In de bus meldde zich een tweede slachtoffer van wagenziekte. Tamara, een meisje met rood, krullend haar, een gezicht vol sproeten en blauwgroene ogen, die haar iets katachtigs gaven, liep met een spierwit gezicht naar voren en deelde mee dat ze misschien ook moest spugen.

'Gauw naar buiten,' zei Bert Draadloos en deed snel een stap opzij.

Tamara kon zich beter beheersen dan Katja. Ze leegde haar maag keurig langs de kant van het pad. In de bus werden de gedragingen van het onfortuinlijke tweetal op de voet gevolgd. Degenen die aan de verkeerde kant van de bus zaten, stonden in het gangpad om niets van het schouwspel te hoeven missen.

'Vanavond kunnen we hier wilde zwijnen zien,' riep Remco.

'Hoezo?' Een bonkige jongen met een gezicht vol puisten, keek hem onnozel aan.

'Die beesten zijn gek op kots, Thijs, wist je dat niet, net als varkens. Heb jij wel eens varkensvoer van dichtbij gezien?'

'Ik niet.'

'Geloof mij maar. Net kots.'

'Remco hou op,' steunde Leoni. 'Ik ben al een beetje wagenziek. Straks moet ik ook spugen.' Remco ging onverstoord verder. 'In de zomervakantie gooien ze van die slijmerige smurrie langs de kant van de weg om wilde zwijnen te lokken.'

'Hoe weet jij dat nou?'

'Wij zijn met vakantie naar Vierhouten geweest. 's Avonds gingen we in de bossen zwijnen kijken. Maar je moest wel je neus dichthouden. Die beesten komen op de lucht af. Als ik meneer Draadloos was, zou ik vanavond niet in de bossen gaan lopen.'

De bus lachte. Bert Draadloos keek zuinig.

'Dat was een nieuwe broek hé, meneer?' zei Remco met een uitgestreken gezicht.

Draadloos knikte.

'Zonde hoor. Maagzuur maakt gemene vlekken, die krijg je er nooit meer uit.'

Leoni snelde naar buiten en begon naast de bus te kokhalzen.

'Zo is het genoeg, Remco,' zei de leraar streng. 'Geen smerige praatjes meer, begrepen?'

'Smerige praatjes, meneer?' Remco trok zijn meest onschuldige gezicht.

'Je begrijpt me best. Als je er niet mee ophoudt, krijg je vanavond strafcorvee!'

'Begrepen, meneer.' Het vooruitzicht om de eerste avond de klos te zijn, lokte hem niet.

.....
Zonder problemen bereikte de bus een kruising. Een bord verwees naar *De Dellenburg*. Hij reed de oprijlaan in met aan weerszijden sparren, die niet lang geleden geplant waren, want ze waren zo laag dat de dichte bebossing erachter te zien was. Aan het eind van de laan doemde het jeugdhotel op. Iedereen deed zijn best om er een glimp van op te vangen.

'Op de foto zag het er veel vrolijker uit,' zei Petra. 'Wat is het somber, met al die bomen er omheen.'

'Eeuwenoude eiken, misschien wel net zo oud als het kasteeltje. Als bomen konden praten, zouden ze de meest boeiende verhalen kunnen vertellen,' zei Draadloos opgewekt.

'Ja, over ridders en jonkvrouwen, en de Geuzen in de Tachtigjarige oorlog.' Robbert, de "studie" van de klas, was dol op geschiedenis en hij was een van de weinigen die de folder, waarin iets over de historie van *De Dellenburg* stond, serieus had gelezen.

'En over spoken!' Remco begon met zijn armen te zwaaien. 'Krakende trappen, knerpende deuren, tochtige kamers met klapperende ramen, vleermuizen!' Hij probeerde zijn stem onheilspellend te laten klinken. 'Dit lijkt het slot van graaf Dracula wel. 's Nachts klautert hij uit zijn doodskist en gaat op zoek naar jonge, blonde maagden, zoals jij Petra.'

'Hou op, griezell!

'Je laat je toch niet door hem op de kast jagen, Petra,' zei Liesbeth Oltmans lachend.

'Nou juf. Ik heb gelezen dat in Engeland in dit soort kastelen geesten huizen,' zei Robbert. 'Af en toe komen ze te voorschijn. Er zijn zelfs reisbureaus waar je speciale spookreizen kunt boeken.'

'Onzin, Robbert! Laten we er alsjeblieft over ophouden.'

.....

Hoewel de bus al enkele minuten op het parkeerterrein stond, had zich nog niemand laten zien.

'Zouden we de enige school zijn?' vroeg Katja. Ze had weer wat kleur op haar gezicht en leek zich beter te voelen. 'Wat saai! Alleen onze klas met van die kinderachtige jongens.'

Tamara antwoordde niet. Ze hield haar ogen strak gericht op de enige toren van het kasteeltje. Op haar gezicht was een geschrokken uitdrukking verschenen.

'Waarom zeg je niks, Tam? Hé, kijk niet zo raar. Het lijkt wel of je ergens bang voor bent.' Ze volgde Tamara's blik. 'Die toren zal je heus niet bijten, hoor.'

'Ik zie dit kasteeltje voor het eerst. Ik ben vergeten te vragen of ik dat foldertje mocht zien.'

Katja haalde haar schouders op. 'Dat is toch geen reden om er zo raar naar te kijken.'

Theo Hoogstraten, *De Spiegelvrouw*. Sjaloom, Amsterdam, 1996. pp. 7-8; 13-15; 18-20

Ik ben heel benieuwd naar je mening over het verhaal *De Spiegelvrouw*.

Ik vond dit verhaal:

	helemaal niet	niet	gemid- deld	erg	heel erg
34. spannend					
35. goed					
36. prettig leesbaar					
37. goed te begrijpen					
38. mooi geschreven					
39. humoristisch					
40. interessant					
41. zielig					
42. eenvoudig geschreven					

43. griezelig

44. zo geschreven alsof het in het echt kan gebeuren

Zet nu hieronder een kruisje in het vakje, dat het meest past bij jouw eigen mening.

	helemaal niet mee eens	niet mee eens	ik weet het niet	mee eens	helemaal mee eens
45. Tamara is aardig.					
46. Het is naar voor Tamara dat ze soms voorspellende dromen heeft.					
47. Het is te begrijpen dat Tamara naar horrorfilms wil kijken.					
48. Het is te begrijpen dat Tamara schrikt als ze het kasteeltje uit haar dromen herkent.					
49. Tamara doet als een echte meisje; een jongen zou anders reageren.					
50. Remco heeft gevoel voor humor.					
51. Het is normaal dat Remco de leraar plaagt.					
52. Het is normaal dat Remco Petra bang maakt door te vertellen over spoken.					
53. Remco doet als een echte jongen; een meisje zou anders reageren.					

Als jou hetzelfde zou overkomen als Tamara, hoe zou jij dan reageren? Zet een kruisje in het vakje dat het beste bij jouw reactie past.

	helemaal niet	nee	ik weet het niet	ja	ja, zeker wel
54. Ik zou bang zijn als ik net zulke voorspellende dromen had.					
55. Ik zou me ook voor mijn vriendinnen schamen als ik voorspellende dromen had.					
56. Ik zou een hekel hebben aan mezelf als ik net zulke voorspellende dromen had.					

57. Ik zou me alleen voelen als ik enge dingen in mijn droom zag die anderen niet zien.
58. Ik zou boos zijn als mijn moeder niet begreep dat ik graag naar horrorfilms wil kijken.
59. Ik zou van mijn moeder houden, omdat zij toch nadenkt over mijn “gave”.
60. Ik zou plezier maken met mijn vriendinnen in de bus.
61. Ik zou schrikken als ik hetzelfde kasteeltje uit mijn dromen in het echt zag.

62. Als je dit fragment met een cijfer zou waarderen, welk cijfer zou dat zijn? Zet een kruisje in het hokje van je keuze.

1 of 2	3 of 4	5 of 6	7 of 8	9 of 10

63. Zou je meer van dit soort verhalen willen lezen?

helemaal niet graag	niet graag	ik weet het niet	graag	heel graag

Als je nog iets zou willen opschrijven over het verhaal dat je zojuist gelezen hebt, dan vind ik het fijn als je dat hieronder zou doen.

.....

.....

.....

.....

.....

Bedankt voor het beantwoorden van de vragen!